

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΓΑΛΑΚΟΥΤΗ
(Α.Μ.: 1012201803003)

Θέμα: «Από τον Παπαδόπουλο στον Ιωαννίδη: Η φοιτητική εξέγερση του Πολυτεχνείου (1973)»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου

Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης

Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2022

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	2
Εισαγωγή.....	3

Α΄ Κεφάλαιο

Από τον Παπαδόπουλο στον Ιωαννίδη.....	4
1.1. Σημασία και εξέλιξη του όρου "Χούντα".....	4
1.2. Η κατάσταση λίγο πριν το κίνημα της "21ης Απριλίου".....	7
1.3. Η εγκαθίδρυση του νέου καθεστώτος.....	8
1.4. Ο χαρακτήρας του νέου καθεστώτος και η σχέση με τον βασιλιά Κωνσταντίνο.....	13
1.5. Τα γεγονότα μετά την αντεπανάσταση του Κωνσταντίνου.....	15
1.6. Ο διττός χαρακτήρας του καθεστώτος.....	16
1.7. Αντιδράσεις απέναντι στο καθεστώς.....	18
1.8. Πολιτικοποίηση του καθεστώτος και εσωτερικός διχασμός.....	19
1.9. Η πτώση του Παπαδόπουλου.....	21
1.10. Απόψεις γύρω από την κατάρρευση του καθεστώτος.....	26
1.11. Το πραξικόπημα Ιωαννίδη.....	31
1.12. Χαρακτηριστικά του νέου καθεστώτος.....	33
1.13. Η περίπτωση της Κύπρου και η κατάρρευση της κυβέρνησης Ιωαννίδη.....	34

Β΄ Κεφάλαιο

Η εξέγερση του Πολυτεχνείου.....	36
2.1. Το χρονικό της κατάληψης του Πολυτεχνείου.....	36
2.2. Η εκλογή της Συντονιστικής Επιτροπής.....	38
2.3. Η περιφρούρηση του χώρου.....	42
2.4. Ο ραδιοφωνικός σταθμός του Πολυτεχνείου.....	43
2.5. Το ιατρείο του Πολυτεχνείου.....	45
2.6. Σκιαγράφηση των πρωταγωνιστών της εξέγερσης.....	47
2.7. Η συμμετοχή των εργατών.....	48
2.8. Η κατάσταση αμέσως μετά την εξέγερση.....	50
2.9. Ανθρώπινες απώλειες.....	51
2.10. Ο ξένος Τύπος για τα γεγονότα.....	53
2.11. Μιχαήλ Γουνελάς.....	54
Επίλογος.....	63
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	68
Παράρτημα.....	70
Περίληψη.....	89

Πρόλογος

Ανέκαθεν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός μου βρισκόταν η περίοδος εκείνη της νεότερης ιστορίας που αφορούσε τόσο την πραγμάτωση και εξέλιξη του καθεστώτος του Γεωργίου Παπαδόπουλου όσο και την ανατροπή του από τον Δημήτριο Ιωαννίδη. Αναπόσπαστα με το θέμα αυτό είναι και τα γεγονότα γύρω από την φοιτητική εξέγερση του Πολυτεχνείου, για την οποία έχει χυθεί πολύ μελάνι και έχουν ακουστεί πολλές εκδοχές, τις οποίες θα προσπαθήσω μεταξύ άλλων να προσεγγίσω.

Θα ήθελα, να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στον καθηγητή μου, κύριο Αθανάσιο Χρήστου, για την κατανόηση και στήριξη απέναντι στο πρόσωπό μου τόσο κατά την διάρκεια εκπόνησης της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας όσο και σε ολόκληρη την διάρκεια των σπουδών μου.

Εισαγωγή

Η παρούσα διπλωματική εργασία απαρτίζεται από δύο κεντρικά κεφάλαια. Επέλεξα να ξεκινήσω το πρώτο από αυτά παραθέτοντας πληροφορίες σχετικά με την εξέλιξη του όρου "Χούντα" κατά το πέρασμα των προηγούμενων δεκαετιών, προκειμένου να υπάρξει μια εξοικείωση του αναγνώστη με τον συγκεκριμένο όρο, για τον οποίο θα γίνει αρκετός λόγος στη συνέχεια. Έπειτα, έκρινα ωφέλιμο να δώσω μια εικόνα για την κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα λίγο πριν την εγκαθίδρυση του καθεστώτος της 21ης Απριλίου, πριν αναφερθώ εκτενώς τόσο στο ξεκίνημά του όσο και τους πρωταγωνιστές του. Στην πορεία αναφέρομαι στη σχέση ανάμεσα στο καθεστώς του Παπαδόπουλου και τον βασιλιά Κωνσταντίνο, αλλά και όσα ακολούθησαν μετά την αντεπανάσταση του τελευταίου. Ακολούθως γίνεται λόγος για την πορεία πολιτικοποίησης του καθεστώτος από την πλευρά Παπαδόπουλου και τις αντιδράσεις που αυτή προκάλεσε. Στη συνέχεια παραθέτω την πορεία της πτώσης του καθεστώτος της 21ης Απριλίου αλλά και διάφορες εκδοχές γύρω από τους λόγους που οδήγησαν σε αυτό. Το τελευταίο μέρος του κεφαλαίου αφορά το πραξικόπημα από τον Δημήτριο Ιωαννίδη, αναλύονται βασικά χαρακτηριστικά του αλλά και η πορεία προς την κατάρρευσή του.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας μου παραθέτω πληροφορίες σχετικά με τα γεγονότα που έλαβαν χώρα κατά την διάρκεια της φοιτητικής εξέγερσης του Πολυτεχνείου, αλλά και τον απόηχο που προέκυψε από αυτή. Αρχικά, παρουσιάζεται αναλυτικά η εξέλιξη της κατάληψης από την πρώτη ημέρα μέχρι και τη τελευταία. Γίνεται αναφορά στον τρόπο περιφρούρησης του ιδρύματος, στο στήσιμο ενός πρόχειρου ιατρείου εντός του κτηρίου, προκειμένου να αντιμετωπιστούν θέματα ιατρικού χαρακτήρα, στην εκλογή της Συντονιστικής Επιτροπής αλλά και στην προσπάθεια των φοιτητών να απευθυνθούν στο λαό μέσω ενός ερασιτεχνικού ραδιοφωνικού σταθμού. Στη συνέχεια γίνεται μια προσπάθεια σκιαγράφησης των πρωταγωνιστών της φοιτητικής εξέγερσης, ενώ γίνεται λόγος και για τη συμμετοχή μερίδας εργατών σε αυτή. Ακολουθούν πληροφορίες για την κατάσταση που επικράτησε αμέσως μετά την λήξη της κατάληψης, στοιχεία αναφορικά με τραυματισμούς και ανθρώπινες απώλειες αλλά και την αντίδραση του ξένου Τύπου. Τέλος, βρήκα αρκετά ενδιαφέρον, να παραθέσω τμήμα από τη συνέντευξη που παραχώρησε ο Μιχαήλ Γουνελάς (διοικητής αρμάτων του Πολυτεχνείου) στον δημοσιογράφο, Νίκο Θεοδώρου.

Α' Κεφάλαιο

Από τον Παπαδόπουλο στον Ιωαννίδη

1.1. Σημασία και εξέλιξη του όρου "Χούντα"

Ο όρος "Χούντα" προέρχεται από την ισπανική λέξη "junta", η οποία ετυμολογείται από τον λατινικό όρο "junctus", που είναι μετοχή του ρήματος "jungere", το οποίο με τη σειρά του σημαίνει "ενώνω". Οι αρχικές σημασίες της λέξης είχαν να κάνουν με την συνάρθρωση, την συναρμογή και κατ' επέκταση με τη συνάθροιση, την ένωση. Πλέον ο όρος έφτασε να σημαίνει την επιτροπή, το συμβούλιο πολιτικών και στρατιωτικών που καταλαμβάνουν την εξουσία με πραξικόπημα και επιβάλλουν με τη δύναμη των όπλων δικτατορικό καθεστώς.¹

Απαντά τόσο στην Ιβηρική Χερσόνησο όσο και στην Αμερική από τον 16ο αιώνα. Στην Ισπανία συναντούμε τη λέξη "Χούντα" στους τίτλους αυτόνομων περιφερειακών κυβερνήσεων που θεσμοθετήθηκαν το 1981 (Junta de Andalucia, Junta General del Principado de Asturias, Junta de Galicia κ.α.), αλλά και στην περίπτωση της Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας (Junta de Energia Nuclear). Απαντά επίσης σε αρκετές περιπτώσεις, όπου διεθνείς θεσμοί αποδίδονται στα ισπανικά, όπως το Εκτελεστικό Συμβούλιο της οργάνωσης του ΟΗΕ για τα παιδιά, του οποίου η επίσημη ονομασία είναι "Junta Ejecutiva". Στην Πορτογαλία το εκτελεστικό συμβούλιο των τοπικών κοινοτήτων φέρει την ονομασία "Junta de Freguesia", ενώ ο δημόσιος οργανισμός που ήταν υπεύθυνος για την διαχείριση του εθνικού οδικού δικτύου το διάστημα από το 1927 έως και το 1999, ονομαζόταν "Junta Autonoma das Estradas". Στην Ιταλία, και συγκεκριμένα στην περίπτωση του εκτελεστικού συμβουλίου των περιφερειών, συναντούμε τον αντίστοιχο όρο "giunta" (λ.χ. Giunta Regionale della Sicilia κ.α.).²

Στην Ελλάδα τα μέσα ενημέρωσης χρησιμοποιούν για πρώτη φορά τον όρο "Χούντα" τη δεκαετία του '30, προκειμένου να αναφερθούν στις ηγεσίες των δύο παρατάξεων του ισπανικού εμφυλίου πολέμου. Ο ίδιος όρος χρησιμοποιήθηκε και σε αναφορές λατινοαμερικάνικων καθεστώτων, όπως της Βενεζουέλας, της Γουατεμάλας, της Αργεντινής, της Κολομβίας και του Σαλβαντόρ. Από τα μέσα της δεκαετίας του '50 η χρήση του επεκτείνεται σε αραβικά καθεστώτα, όπως αυτά της Αιγύπτου, του Σουδάν και του Ιράκ, αλλά και σε αντίστοιχα της Τουρκίας και της

¹ Λήμμα από το Λεξικό Μπαμπινιώτη (1998) σ. 1985, Λ. Καλλιβρετάκης, *Δικτατορία και Μεταπολίτευση*, Αθήνα 2017, σ. 13.

² Λ. Καλλιβρετάκης, *ό. π.*, σ. 13-15.

Νότιας Κορέας. Το ίδιο ίσχυσε και στην περίπτωση των γάλλων κινηματιών στην Αλγερία.

Αρχικά η συγκεκριμένη λέξη χρησιμοποιήθηκε ως ξένη και άκλιτη. Η χρήση εισαγωγικών ήταν απαραίτητη, όπως και η περαιτέρω ερμηνεία της. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αντλούμε από *Το Ελεύθερον Βήμα* (2/9/1936), όπου μεταξύ άλλων αναφέρεται «...οι τιτλούχοι της Ισπανίας έθεταν αμέσως τας βάσεις της εθνικής "Χούντα"...». Επίσης *Το Βήμα* (23/3/1943) αναφέρει, ότι «...ο Σεράνο Σούντερ ήταν πρόεδρος της "Χούντα", της εκτελεστικής δηλαδή επιτροπής της Φάλαγγος...». Στη συνέχεια ο όρος ελληνοποιείται γραμματικά ως πρωτόκλιτο θηλυκού γένους στα τέλη της δεκαετίας του '40. Στην *Ελευθερία* (15/12/1949) αναφέρεται, ότι «ο αντισυνταγματάρχης Χιμένεθ ήταν ο υπαρχηγός της στρατιωτικής Χούντας της Βενεζουέλας». Για αρκετό χρονικό διάστημα συνεχίζεται η περαιτέρω ερμηνεία του όρου μετά από κάθε χρήση του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα συναντούμε στην *Ελευθερία* (27/7/1955), «η Χούντα (Επαναστατικόν Συμβούλιον) της Αιγύπτου», ενώ επίσης στην ίδια με ημερομηνία (11/5/1957) αναφέρεται «ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος (Χούντα) της Κολομβίας». Σε κάθε περίπτωση, διατηρήθηκε για αρκετό καιρό μια αμφισημία γύρω από τον όρο αυτό, άλλοτε με θετικό πρόσημο και άλλοτε με αρνητικό.³

Ο όρος υιοθετήθηκε ολοκληρωτικά στην Ελλάδα μετά τη δεκαετία του '60. Ακόμη και ο ΙΔΕΑ, στον οποίο άλλες φορές αποδόθηκε ο χαρακτηρισμός του Στρατιωτικού Συνδέσμου και σε άλλες της παραστρατιωτικής οργάνωσης, ουδέποτε συνδέθηκε με τη λέξη Χούντα. Αξίζει σ' αυτό το σημείο, να αναφέρουμε την περίπτωση της κυπριακής εφημερίδας *Χαραυγή* που ήταν συνδεδεμένη με το ΑΚΕΛ, και η οποία τον Φεβρουάριο του 1965 κατήγγειλε τους οπαδούς του στρατηγού Γρίβα και την φίλα προσκείμενη σε αυτούς εφημερίδα *Πατρίς*, ότι «προετοιμάζουν σχέδιον δια να εξουδετερώσουν τον κ. Μακάριον και αντικαταστήσουν τούτον δι' εθνικού συμβουλίου, επί κεφαλής του οποίου θα ευρίσκεται στρατιωτική χούντα».⁴

Η εφημερίδα *Το Βήμα* από την 21η Μαΐου του 1965 ξεκίνησε, να δημοσιεύει μια σειρά από πολιτικά άρθρα του στρατηγού Γεώργιου Ι. Ιορδανίδη. Ο τελευταίος προσπάθησε, να αποδώσει την σημασία της Χούντας στο πλαίσιο της ελληνικής πολιτικής πραγματικότητας. Από το αποτέλεσμα συμπεραίνουμε, ότι ο στρατηγός Ιορδανίδης είτε δεν γνώριζε είτε σκόπιμα αγνόησε την προηγούμενη ακριβή σημασία

³ Λ. Καλλιβρετάκης, *ό. π.*, σ. 36-38.

⁴ Λ. Καλλιβρετάκης, *ό. π.*, σ. 39-40.

και χρήση του όρου τόσο σε διεθνές όσο και σε ελληνικό επίπεδο, με αποτέλεσμα να οδηγηθεί σε μια δική του απόδοση με πολλά καινοφανή στοιχεία. Παρ' όλα αυτά, συνέβαλε στην επικράτηση ενός προσδιορισμού για όλους εκείνους που έδιναν την αίσθηση, ότι λειτουργούν εις βάρος της δημοκρατίας. Ο όρος αφομοιώθηκε από τα λαϊκά στρώματα το 1965 και συγκεκριμένα το διάστημα μεταξύ Ιουλίου και Αυγούστου, όταν στην Αθήνα λάμβαναν χώρα συλλαλητήρια με κεντρικά συνθήματα "Κάτω η Χούντα" και "Εξω η Χούντα".⁵

Αμέσως μετά το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου του 1967, οι Αμερικανοί ήταν από τους πρώτους που έκαναν χρήση του συγκεκριμένου όρου. Πιο συγκεκριμένα, στις 23 Απριλίου οι *Los Angeles Times* ανέφεραν «*The Greek army [...] set up a military junta*», ενώ μία ημέρα αργότερα ο ανταποκριτής των *New York Times*, Henry Kamm, αναφέρει «*Junta in Greece says coup balked Papandreou plot*». Πέραν από τον Τύπο, ο όρος αυτός υιοθετήθηκε και από την αμερικανική κυβέρνηση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ένα τηλεγράφημα του αμερικανού πρέσβη στην Αθήνα, Talbot, προς το State Department, ο οποίος μεταξύ άλλων αναφέρει, ότι «*αυτή η Χούντα ή επαναστατική ομάδα αναφέρεται, ότι περιλαμβάνει περίπου 40 αξιωματικούς*». Εκτός από αυτόν, μερικούς μήνες αργότερα ο υπουργός των Εξωτερικών, Dean Rusk, όπως επεσήμανε στον πρόεδρο Johnson, «*οι ΗΠΑ ανακάλεσαν την παράδοση βαρέων όπλων στην Ελλάδα, προκείμενου με αυτόν τον τρόπο, να δείξουν την εναντίωσή τους απέναντι στις μεθόδους, στις οποίες κατέφυγε η Χούντα, με σκοπό να επικρατήσει στα πράγματα*». Ο ίδιος σε μια άλλη επικοινωνία του δήλωσε, ότι ο Κωνσταντίνος, σε ενδεχόμενη ρήξη με την Ελληνική Χούντα, ήλπιζε σε βοήθεια από τις ΗΠΑ.

Σε αυτό το χρονικό σημείο η χρήση του όρου δεν αφορούσε το σύνολο της εξουσίας, αλλά αναφερόταν κυρίως στους στρατιωτικούς, που πρωταγωνίστησαν στο πραξικόπημα της 21ης Απριλίου και στη συνέχεια κατέλαβαν θέσεις στο κυβερνητικό σχήμα του Κόλλια.

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός, ότι, μολοντί ο συγκεκριμένος όρος χρησιμοποιήθηκε πολύ συχνά τόσο από επίσημες όσο και ανεπίσημες αμερικανικές πηγές, απαντούσε ελάχιστα στα πρώτα ντοκουμέντα των αντιπάλων του καθεστώτος και πιο συγκεκριμένα της Αριστεράς. Για παράδειγμα, στα πρώτα κείμενα του *Πατριωτικού Μετώπου* το καθεστώς περιγράφεται ως φασιστική δικτατορία και όχι

⁵ Λ. Καλλιβερέτακης, *ό. π.*, σ. 40, 43, 45, 46, 48.

ως Χούντα. Με την πάροδο του χρόνου η χρήση του επεκτάθηκε. Από τον Οκτώβριο του 1967 στο *Πατριωτικό Μέτωπο* βλέπουμε αναφορές για τα συνεχή χτυπήματα ενάντια στη δικτατορική Χούντα τόσο σε εσωτερικό όσο και σε διεθνές επίπεδο αλλά και προτροπές σε κυβερνήσεις άλλων δημοκρατικών χωρών, προκειμένου να λάβουν μέτρα για την απομόνωση του καθεστώτος διπλωματικά, πολιτικά και οικονομικά. Ύστερα, ο όρος διαδόθηκε ευρέως σε ολόκληρο τον αντιδικτατορικό κόσμο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το βασικό σύνθημα από την ίδρυση του ΠΑΚ τον Φεβρουάριο του 1968, «*η Χούντα θα πέσει, ο λαός θα νικήσει*». Επίσης, τον Δεκέμβριο του 1973 το ΚΚΕ διακήρυττε στο 9ο Συνέδριό του, πως «*το καθεστώς της Χούντας είναι ανοιχτή στρατιωτική φασιστική δικτατορία εγχώριων και ξένων, κυρίως αμερικανικών μονοπωλίων*».

Με το πέρασμα του χρόνου η εμπέδωση του όρου από την ελληνική κοινωνία ήταν μεγάλη και αυτό αντανακλάται στο μεγάλο πλήθος παραγώγων και σύνθετων της λέξης "Χούντα".⁶

1.2. Η κατάσταση λίγο πριν το κίνημα της "21ης Απριλίου"

Το κίνημα της "21ης Απριλίου"⁷ πρόκειται για μια δικτατορία στρατιωτικού χαρακτήρα, που διήρκεσε επτά χρόνια. Η πρωτοβουλία για την κατάληψη της εξουσίας προήλθε από τον Στρατό. Σημαντικές θέσεις εξουσίας τέθηκαν υπό τον έλεγχο των Ενόπλων Δυνάμεων, και ιδιαίτερα του Στρατού Ξηράς, για το μεγαλύτερο διάστημα της θητείας την εν λόγω κυβέρνησης.

Το μέρος του στρατεύματος που ενεπλάκη με την επιβολή του καθεστώτος χαρακτηριζόταν από πολιτικό, πολιτισμικό και κοινωνικό συντηρητισμό, ενώ παράλληλα διαπνεόταν από σφοδρό αντικομμουνισμό. Δεν πρέπει να ξεχνούμε άλλωστε, πως το στράτευμα, μετά από το κίνημα του '35, είχε "απαλλαχθεί" από βενιζελικά και γενικότερα δημοκρατικά στοιχεία. Παράλληλα, μετά τα κινήματα της Μέσης Ανατολής πραγματοποιήθηκαν και νέες εκκαθαρίσεις. Τον έλεγχο του στρατιωτικού σώματος είχε αποκλειστικά η ακραία δεξιά οργάνωση εντός αυτού, η ΙΔΕΑ. Η ταχύτητα της ανέλιξης ενός στρατιωτικού στα ανώτερα αξιώματα καθοριζόταν από τον βαθμό "δεξιοφροσύνης" του. Ο αστικός πολιτικός κόσμος αντιμετωπιζόταν από την ΙΔΕΑ ως ύποπτος για ενδοτισμό προς την Αριστερά. Τα

⁶ Λ. Καλλιβρετάκης, *ό. π.*, σ. 54-56, 58-61, 63.

⁷ Πολλοί είναι εκείνοι που θεωρούν, πως η πρωτοβουλία της δικτατορίας των συνταγματάρχων ήταν καθοδηγούμενη από την Αμερική. Βλ. Φ. Τσέκερης, *Εδώ Πολυτεχνείο στα Χρόνια της Κατοχής, Από τους Αγώνες με τη Σπουδάζουσα*, Καισαριανή 2007, σ. 15.

ήθη της δεκαετίας του '60, που θα μπορούσαμε να τα χαρακτηρίσουμε νέα και σε αρκετές περιπτώσεις φιλελεύθερα, προκαλούσαν ένα αίσθημα δυσφορίας στο σώμα των στρατιωτικών, οι οποίοι ένιωθαν την ίδια στιγμή, ότι εγκαταλείπονται οι παραδοσιακές ηθικές αξίες της ελληνικής κοινωνίας. Έτσι αισθάνονταν ευάλωτοι απέναντι στον νεοεισερχόμενο μαρξισμό και την καταναλωτική μανία.

Εκτός από τα παραπάνω, την περίοδο πριν από την δικτατορία υπήρχε μια έντονη δυσφορία από την πλευρά των στρατιωτικών που αναμίχθηκαν ή που απλά ανέχθηκαν την εγκαθίδρυση του καθεστώτος, η οποία απέρρευε από το επαγγελματικό τους περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα, οι απολαβές τους ήταν ισχνές, ενώ επιβάλλονταν συχνές μεταθέσεις με άσχημες συνθήκες στέγασης. Σε αυτά θα πρέπει να προσθέσουμε και την επιβάρυνση της επετηρίδας του συγκεκριμένου κλάδου, με άμεσο επακόλουθο τη μεσολάβηση μεγάλων χρονικών διαστημάτων μεταξύ των προαγωγών, λόγω της εκτός ορίων διόγκωσης των Ενόπλων Δυνάμεων για τις ανάγκες του Εμφυλίου Πολέμου. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του στρατηγού Π. Πανουργιά, σύμφωνα με την οποία το 1967 υπηρετούσαν 2.000 λοχαγοί, εκ των οποίων οι νεότεροι θα χρειάζονταν περίπου 15 χρόνια, προκειμένου να προαχθούν στον βαθμό του ταγματάρχη. Για όλη αυτή την κατάσταση οι στρατιωτικοί κατηγορούσαν είτε τους εκπροσώπους της πολιτικής ζωής είτε τους συστημικούς στρατιωτικούς, οι οποίοι αδιαφορούσαν για τους υπόλοιπους.

Έτσι λοιπόν εύκολα γίνεται αντιληπτό, ότι, μολονότι υπήρχε διάχυτη αγανάκτηση στο σύνολο του στρατιωτικού σώματος, οι βασικοί συντελεστές στη διαμόρφωση της νέας κατάστασης ήταν κυρίως οι χαμηλόβαθμοι αξιωματικοί.⁸

1.3. Η εγκαθίδρυση του νέου καθεστώτος

Η πραγματοποίηση του κινήματος σχεδιαζόταν πολύ καιρό πριν. Το εγχείρημα ξεκίνησε να παίρνει οστά το απόγευμα της 20^{ης} Απριλίου του 1967. Στο σπίτι του συνταγματάρχη Μπαλόπουλου στη Νέα Σμύρνη συγκεντρώθηκαν 14 συνταγματάρχες, οι Γεώργιος Παπαδόπουλος,⁹ Κωνσταντίνος Παπαδόπουλος, Ν.

⁸ Θ. Διαμαντόπουλος, «Το Απριλιανό Καθεστώς», στην: *Ιστορία Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΣΤ (2000), σ. 266- 267.

⁹ Ο Γεώργιος Παπαδόπουλος γεννήθηκε στις 5 Μαΐου του 1919 στο Ελαιοχώρι Αχαΐας. Γονείς του ήταν ο Χρήστος Παπαδόπουλος, δάσκαλος στο επάγγελμα, και η Χρυσούλα Παπαδοπούλου, που ήταν κόρη του κτηματία Αλκιβιάδη ή Σταματίου Παπαδόπουλου. Προπάππος του Γεωργίου Παπαδόπουλου ήταν ο ιερέας Αθανάσιος Σταμόπουλος, γνωστός και ως παπά-Θάνος. Παππούς του υπήρξε ο Γεώργιος Παπαθάνου. Ο τελευταίος μαζί με τα αδέλφια του είχαν αλλάξει το επώνυμό τους εις μνήμη του πατέρα τους. Ο πατέρας του Γεωργίου Παπαδόπουλου γεννήθηκε στο Καλούσι Αχαΐας

το 1886 και άλλαξε το επώνυμό του από Παπαθάνος σε Παπαδόπουλος. Το επάγγελμά του ως εκπαιδευτικός τον ανάγκασε να μεταβεί στο Ελαιοχώρι, όπου και γνώρισε την Χρυσούλα. Υπήρξε φίλος και υποστηρικτής του Γεωργίου Παπανδρέου. Οι δυο τους ήταν συμμαθητές στο σχολαρχείο της Χαλανδρίτσας. Ορισμένοι, μεταξύ των οποίων και ο Στυλιανός Παττακός, ισχυρίστηκαν, ότι ο Γεώργιος Παπαδόπουλος βαπτίστηκε από τον Γεώργιο Παπανδρέου. Ωστόσο άλλες πληροφορίες θέλουν ως νονό του, έναν ιατρό, Μυλωνόπουλο στο επώνυμο, με καταγωγή από την Πάτρα. Ο Γεώργιος είχε τέσσερα αδέρφια, τον Κωνσταντίνο, τον Χαράλαμπο, την Αθηνά και έναν ακόμη ετεροθαλή αδελφό από τον πρώτο γάμο της μητέρας του με τον Κωνσταντίνο Βαγενά, τον Τάκη. Τα πρώτα χρόνια της ζωής του τα πέρασε στο Ελαιοχώρι, ενώ γύρω στο 1930 μετακόμισε μαζί με την οικογένειά του στην Πάτρα. Γνωρίζουμε, ότι αποφοίτησε από το Γ΄ Γυμνάσιο Πατρών με άριστα. Το 1937 πραγματοποίησε εγγραφή στην Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, από όπου και αποφοίτησε στις 10 Αυγούστου του 1940. Ολοκλήρωσε σπουδές στην Ανωτέρα Σχολή Πολέμου και στην Σχολή Εθνικής Άμυνας. Έλαβε μέρος τόσο στον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο (1940- 1941), ως διοικητής σουλαμού πυροβολικού, όσο και στον Εμφύλιο Πόλεμο (1946- 1949). Τιμήθηκε με το χρυσό Αριστείο Ανδρείας, τον Πολεμικό Σταυρό καθώς και το μετάλλιο Εξαιρέτων Πράξεων. Όλο αυτό το διάστημα υπηρέτησε σε μονάδες πυροβολικού, σε επιτελικές θέσεις, στην ΚΥΠ αλλά και ως υποδιευθυντής του ΄Τ Επιτελικού Γραφείου του ΓΕΣ, με τον βαθμό του συνταγματάρχη. Ο πρώτος γάμος του Γεωργίου Παπαδόπουλου ήταν με την Νίκη Βασιλειάδη το 1942. Από τον γάμο αυτό απέκτησε έναν γιο, τον Χρήστο, και μια κόρη, την Χρυσούλα. Ο γιος του αρχικά πραγματοποίησε σπουδές στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και έπειτα πήγε στην Αμερική για μεταπτυχιακές σπουδές, όπου και εγκαταστάθηκε. Η κόρη του υπήρξε σύζυγος του Βασιλείου Ζάππα. Τη διετία 1957-8 ο Γεώργιος Παπαδόπουλος διατηρούσε παράνομο δεσμό με την Δέσποινα Σερρέτη, η οποία ήταν πρώην πολιτική υπάλληλος στη Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού. Μετά από δέκα περίπου χρόνια, το 1968, ο Γεώργιος χώρισε από τη γυναίκα του και παντρεύτηκε τη Δέσποινα Σερρέτη, η οποία επίσης χώρισε από τον σύζυγό της, αστυνομικό στο επάγγελμα. Το μυστήριο τέλεσε ο αρχιεπίσκοπος Ιερώνυμος ο Α σε στενό κύκλο καλεσμένων. Από τον δεύτερο γάμο του ο Γεώργιος Παπαδόπουλος απέκτησε μια κόρη, την Μάχη, η οποία αργότερα παντρεύτηκε με τον Γιώργο Καλογιάννη. Έχει υποστηριχθεί, ότι ο Παπαδόπουλος διατηρούσε επαφές με την CIA από τη δεκαετία του 1950, όταν έλαβε μέρος σε κοινές επιχειρήσεις της ΚΥΠ και της CIA στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα. Είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε, ότι το 1963 υπηρετούσε ως σύνδεσμος της ΚΥΠ με άλλες μυστικές υπηρεσίες, όπως αυτή της CIA. Υπάρχουν ορισμένοι που πιστεύουν, ότι μεταπολεμικά μετέβη στην Αμερική, εκπαιδεύτηκε σε θέματα πληροφοριών και έγινε πράκτορας της CIA. Οι απόψεις σχετικά με αυτό δίστανται. Ο Ευάνθης Χατζηβασιλείου θεωρεί αβάσιμη μια τέτοια άποψη. Αντίθετα, ο αμερικανός δημοσιογράφος David Binder υποστηρίζει, πως ο Παπαδόπουλος υπήρξε πράκτορας της CIA από το 1952 και μάλιστα καλά αμειβόμενος. Την ίδια άποψη έρχεται να επιβεβαιώσει την 1η Ιουλίου του 1973 άρθρο από ανώνυμη πηγή στην εφημερίδα Observer. Στο συγκεκριμένο άρθρο παραπέμπει και το *Political Science quarterly* (1974) vol 89, 3-4. Από την πλευρά της η CIA σε επίσημη ακρόαση στην Αμερικανική Γερουσία απέρριψε κάθε ισχυρισμό, που ήθελε τον Γεώργιο Παπαδόπουλο να έχει εκπαιδευτεί στην Αμερική και να έχει υπηρετήσει ως πράκτοράς στην υπηρεσία αυτή. Παράλληλα απέδωσαν τυχόν συνεργασία μαζί του στο πλαίσιο της άγιας συνεργασίας μεταξύ CIA και ΚΥΠ από τα χρόνια του Εμφυλίου. Μετά την πτώση της Χούντας, στον Παπαδόπουλο και ορισμένους άλλους αποδόθηκε η κατηγορία των "πρωταίτιων πολιτικών αδικημάτων". Ως παραβάτες του Ποινικού Κώδικα τέθηκαν στην αρμοδιότητα του Πενταμελούς Εφετείου Αθηνών. Στα τέλη Οκτωβρίου του 1974 στάλθηκαν στο νησί Κέα. Τον Ιανουάριο του 1975 εκδόθηκε το Ψήφισμα Δ715 της Έ Αναθεωρητικής Βουλής, βάση του οποίου οι κατηγορούμενοι οδηγήθηκαν σε δίκη στο Πενταμελές Εφετείο Αθηνών, η οποία διεξήχθη το διάστημα μεταξύ 28 Ιουλίου και 23 Αυγούστου του ίδιου έτους. Σύμφωνα με την απόφαση του δικαστηρίου, ο Γεώργιος Παπαδόπουλος και οι υπόλοιποι κατηγορήθηκαν για στάση και εσχάτη προδοσία και τους επιβλήθηκε στρατιωτική καθαίρεση, στέρηση των πολιτικών τους δικαιωμάτων και στο τέλος η ποινή του θανάτου. Σχεδόν μία ώρα μετά την ανακοίνωση της ποινής, εκδόθηκε κυβερνητική ανακοίνωση, η οποία ανακαλούσε την εκτέλεση της ποινής. Τελικά ο Γεώργιος Παπαδόπουλος και οι συγκατηγορούμενοί του οδηγήθηκαν στις φυλακές του Κορυδαλλού. Από αυτούς στη συνέχεια κάποιοι αποφυλακίστηκαν λόγω σοβαρών προβλημάτων υγείας, ενώ ο Οδυσσεάς Αγγελής αυτοκτόνησε. Ο Γεώργιος Παπαδόπουλος απεβίωσε στις 27 Ιουνίου του 1999 στην Αθήνα. Βλ. el.wikipedia.org/wiki/Γεώργιος_Παπαδόπουλος (2/7/2009), Πάπυρος (2006) τ. 41 σ. 385- 386.

Μακαρέζος,¹⁰ Ι. Λαδάς, Κ. Ασλανίδης, Ι. Ρουφογάλης, Δ. Ιωαννίδης,¹¹ Μ. Μπαλόπουλος, Α. Μέξης, Α. Λέκκας, Ν. Γκαντώνας, Καραμπέρης, Δ.

¹⁰ Ο Νικόλαος Μακαρέζος γεννήθηκε στην Γραβιά Φωκίδας το 1919 ή το 1924. Τις πρώτες σχολικές τάξεις τις παρακολούθησε στο χωριό του και στη συνέχεια φοίτησε στο Γυμνάσιο της Λαμίας. Το 1937 εισήχθη στην Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, από όπου αποφοίτησε το 1940 με τον βαθμό του ανθυπολοχαγού πυροβολικού. Συνέχισε την στρατιωτική του εκπαίδευση με συμμετοχές στην Σχολή Πυροβολικού στο Μεγάλο Πεύκο, στην αγγλική Σχολή Πυροβολικού που έδρευε στην Almaza του Καΐρου καθώς και στην αμερικανική Σχολή Πυροβολικού στην περιοχή Babenhausen της Γερμανίας. Δεν πρέπει να παραλείψουμε και την συμμετοχή του στον Β Παγκόσμιο Πόλεμο. Ασχολήθηκε επίσης με οικονομικές και πολιτικές επιστήμες, έχοντας ολοκληρώσει σπουδές στην ΑΣΟΕΕ, το Πάντειο Πανεπιστήμιο και την Ανωτάτη Βιομηχανική Σχολή στον Πειραιά. Διετέλεσε υπουργός Συντονισμού στο καθεστώς της 21ης Απριλίου, ενώ παράλληλα ήταν υπεύθυνος για την χάραξη της οικονομικής πολιτικής. Συμμετείχε σε όλες τις κυβερνήσεις της Χούντας. Στις 25 Νοεμβρίου του 1973 απομακρύνθηκε με το πραξικόπημα του Ιωαννίδη. Μετά την πτώση του καθεστώτος το 1974, ο Νικόλαος Μακαρέζος συνελήφθη και τέθηκε υπό κράτηση σε ξενοδοχείο στη Τζια. Περίπου έναν χρόνο μετά οδηγήθηκε σε δίκη με την κατηγορία της προδοσίας, κρίθηκε ένοχος και του επιβλήθηκε η ποινή του θανάτου. Με εντολή του Καραμανλή η ποινή του μεταβλήθηκε σε ισόβια φυλάκιση. Την εξέτισε σε διάφορα καταστήματα κράτησης για 16 χρόνια. Το 1990 λόγω σοβαρών προβλημάτων υγείας η ποινή του άλλαξε σε κατ' οίκον περιορισμό και έτσι αποφυλακίστηκε. Σε αντίθεση με τον Στυλιανό Παττακό, είχε από καιρό αναγνωρίσει λανθασμένες επιλογές του. Παρέμενε όμως υπερήφανος για την οικονομική πολιτική που ακολούθησε. Έφυγε από την ζωή στις 3 Αυγούστου του 2009. Βλ. el.wikipedia.org/wiki/Νικόλαος_Μακαρέζος (2/7/2009), Πάπυρος (2006) τ. 34 σ. 273.

¹¹ Ο Δημήτριος Ιωαννίδης γεννήθηκε στις 13 Μαρτίου του 1923 στην Αθήνα. Οι ρίζες του κρατούσαν από Ρωμανιώτες Εβραίους που είχαν εγκατασταθεί στα Ιωάννινα. Η οικογένειά του σε γενικές γραμμές ήταν εύπορη. Με την έναρξη του Πολέμου (1940-41) κατατάχθηκε στην Σχολή Ευελπίδων, από την οποία αποφοίτησε το 1943 με τον βαθμό του ανθυπολοχαγού. Κατά την διάρκεια της φοίτησής του την Σχολή, έλαβε μέρος στη μάχη της Κρήτης. Το διάστημα της Κατοχής, ο Ιωαννίδης ως αξιωματικός συμμετείχε στις οργανώσεις ΕΟΕΑ/ΕΔΕΣ. Την περίοδο του Εμφυλίου (1946- 1949) υπηρέτησε σε τάγματα της Εθνοφυλακής, στην Ταξιαρχία Ρίμινι και στην Μακρόνησο. Το 1951 συμμετείχε στο κίνημα του ΙΔΕΑ, στον οποίο ήταν ενεργό μέλος από το 1945. Το 1952 αποφοίτησε από την Σχολή Πεζικού και το 1954 από την Σχολή Ατομικού- Βιολογικού και Χημικού Πολέμου. Το 1956 ολοκλήρωσε την εκπαίδευση στην Σχολή Πολέμου. Γνωρίζουμε, ότι το ίδιο έτος συμμετείχε σε παράνομες συνωμοτικές συγκεντρώσεις. Σε μία από αυτές, η οποία αφορούσε αξιωματικούς, ο Ιωαννίδης υπήρξε αρχηγός και ήταν εκείνη που πραγματοποίησε το πραξικόπημα του 1967. Το 1959 επικεφαλής της συγκεκριμένης ομάδας έγινε ο Δημήτριος Παπίλης, ενώ ο Ιωαννίδης συνέχισε τη δράση του ως μέλος αυτής. Το ίδιο έτος ο τελευταίος μετατέθηκε στο επιτελείο του Γενικού Επιτελείου Στρατού. Το 1961 μετέβη στη Δυτική Γερμανία, προκειμένου να παρακολουθήσει εκπαιδευτικά προγράμματα για μονάδες πεζικού. Δύο χρόνια αργότερα, το 1963, τοποθετήθηκε στην Κύπρο. Τον επόμενο χρόνο προήχθη στον βαθμό του Αντισυνταγματάρχη. Το 1966 ανέλαβε την θέση του διοικητή του τάγματος της Σχολής Ευελπίδων. Μετά το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου ανέλαβε τη διοίκηση της Ελληνικής Στρατιωτικής Αστυνομίας (ΕΣΑ). Τον Αύγουστο του 1969 τοποθετήθηκε ως διευθυντής στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. Το 1970 προήχθη στον βαθμό του συνταγματάρχη και τρία χρόνια αργότερα σε ταξίαρχο. Υπήρξε εκφραστής της πιο σκληροπυρηνικής πλευράς του καθεστώτος. Για τον λόγο αυτό και βρισκόταν απέναντι από κάθε προσπάθεια φιλελευθεροποίησής του από την πλευρά του Παπαδόπουλου, ενώ ήδη καλλιεργούσε το έδαφος για την ανατροπή του τελευταίου. Τα γεγονότα του Πολυτεχνείου ήταν η ευκαιρία που περίμενε. Έτσι, στις 25 Νοεμβρίου του 1973 μαζί με αρκετούς άλλους αξιωματικούς προχώρησε στην ανατροπή τόσο του Παπαδόπουλου όσο και της κυβέρνησης Μαρκεζίνη. Η κυβέρνηση του Ανδρέα Παπανδρέου συνέστησε Ειδική Εξεταστική Επιτροπή με θέμα τον "Φάκελο της Κύπρου", οι εργασίες της οποίας τοποθετούνται το χρονικό διάστημα μεταξύ 21 Φεβρουαρίου του 1986 και 31 Οκτωβρίου του 1988. Την 7η Μαΐου του 1987 κλήθηκε να καταθέσει στην επιτροπή αυτή ο Δημήτριος Ιωαννίδης, ο οποίος μεταφέρθηκε στη Βουλή υπό δρακόντεια μέτρα ασφαλείας, τα οποία είχε επιφορτιστεί ο ίδιος ο αρχηγός της Ελληνικής Αστυνομίας, Νίκων Αρκουδέας. Η απολογία του υπήρξε εξαιρετικά σύντομη χωρίς καμία ουσιώδη συμβολή στο έργο της επιτροπής. Παρόλα αυτά, δεν παρέλειψε να κατηγορήσει τον Παπαδόπουλο για την απομάκρυνση της ελληνικής μεραρχίας το 1967. Μετά την ολοκλήρωση της κατάθεσής του, άφησε χειρόγραφο κείμενο στους δημοσιογράφους, το περιεχόμενο του οποίου ήταν το ακόλουθο: «*Η επέμβαση εις την Κύπρον εγένετο δια να αποφευχθή η διάλυσις της Κυπριακής Εθνοφυλακής, η οποία*

Σταματελόπουλος, Ι. Αναστασόπουλος και ο Στ. Παττακός¹² (ταξίαρχος τεθωρακισμένων). Ο Γ. Ζωιτάκης, διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού, ήταν ο μόνος που εξέφρασε στα υπόλοιπα μέλη τους δισταγμούς του για το συγκεκριμένο εγχείρημα. Παρ' όλα αυτά και υπό την πίεση που ασκήθηκε από τον ίδιο τον Παττακό, αποφασίστηκε η πραγμάτωση του σχεδίου τους.

απετέλει και αποτελεί ακόμη και σήμερα, παρά τα δημιουργηθέντα τετελεσμένα γεγονότα, παράγοντα ισορροπίας μεταξύ των δυνάμεων Ελλάδος και Τουρκίας. Η στρατηγική αυτή εσχεδιάσθη το 1964 υπό των Γαρουφαλιά και Γεννηματά, επί κυβερνήσεως του Γεωργίου Παπανδρέου, και εστηρίζετο δια την περιοχή της Κύπρου επί της ελληνικής μεραρχίας και μετά την απομάκρυνσιν ταύτης το 1967, επί της Εθνοφρουράς». Στην ίδια επιτροπή κλήθηκε και κατέθεσε επί εννέα ώρες και ο Γεώργιος Παπαδόπουλος. Τον Ιούλιο του 2009 ο δημοσιογράφος Γιώργος Φράγκος πήρε συνέντευξη από τον Ιωαννίδη μέσα από την φυλακή. Σε αυτήν ο τελευταίος έριξε την ευθύνη στο ΚΚΕ και την καραμανλική Δεξιά, δύο πολιτικοί χώροι που σύμφωνα με τον ίδιο είχαν αναπτύξει έναν "παράξενο έρωτα" μεταξύ τους και αλληλοσυμπληρώνονταν. Όπως δήλωσε, μόνο το ΠΑΣΟΚ προσπάθησε μέσω της Εξεταστικής Επιτροπής που συνέστησε, να αναδείξει την αλήθεια για το Κυπριακό ζήτημα. Μεταξύ άλλων, ενδιαφέρον έχει η δήλωσή του, σύμφωνα με την οποία η ζωή του στη φυλακή ήταν πιο ευχάριστη επί κυβερνήσεως ΠΑΣΟΚ. Απεβίωσε στις 16 Αυγούστου του 2010. Η συνέντευξη αυτή δημοσιοποιήθηκε στις 9 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους. Βλ. el.wikipedia.org/wiki/Δημήτριος_Ιωαννίδης (2/7/2009), Πάπυρος (2006) τ. 26 σ. 370.

¹² Ο Στυλιανός Παττακός γεννήθηκε στις 8 Νοεμβρίου του 1912 στην Αγία Παρασκευή, που βρίσκεται στην επαρχία Αμαρίου του νομού Ρεθύμνου στην Κρήτη. Ήταν γόνος αγροτικής οικογένειας, αλλά, όπως υποστήριζε ο ίδιος, οι ρίζες της οικογένειάς του έφταναν στον βυζαντινό οίκο των Σκορδιλών. Το 1940 παντρεύτηκε την Δήμητρα Νικολαΐδου, με την οποία απέκτησε δύο κόρες. Φοίτησε στη Σχολή Υπαξιωματικών και έπειτα, το 1934, στη Σχολή Ευελπίδων, από όπου αποφοίτησε το 1937 με τον βαθμό του ανθυπίαρχου. Στον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο υπηρέτησε ως διοικητής ίλης Ενδέκατης Ομάδας Αναγνωρίσεως της Ενδέκατης Μεραρχίας Πεζικού. Την περίοδο της Κατοχής υπήρξε μέλος της αντιστασιακής οργάνωσης "Όμηρος" και της Ιερής Ταξιαρχίας. Συμμετείχε στα Δεκεμβριανά (1944-1945) αλλά και στον Εμφύλιο (1946-1949) ως διοικητής της ίλης αρμάτων μάχης *Κένταυρος* σε πολλές περιοχές της Βόρειας Ελλάδας. Τιμήθηκε με τρία αριστεία ανδρείας, επτά Πολεμικούς Σταυρούς και δύο μετάλλια εξαιρέτων πράξεων. Έπειτα, φοίτησε στη Σχολή Πολέμου, ενώ βαθμολογικά κατάφερε να φτάσει μέχρι και το αξίωμα του ταξίαρχου. Το 1964 υπηρέτησε ως διοικητής Τεθωρακισμένων του Β Σώματος Στρατού στη Βέροια. Λίγους μήνες πριν το Πραξικόπημα ήταν επίσης διοικητής στο Κέντρο Εκπαίδευσης Τεθωρακισμένων με έδρα το Γουδί. Ύστερα από την κατάρρευση του καθεστώτος Ιωαννίδη, ο Στυλιανός Παττακός συνελήφθη στις 23 Οκτωβρίου του 1974. Μεταφέρθηκε στην Κέα και στις 20 Ιανουαρίου του 1975 προφυλακίστηκε. Δικάστηκε στο Πενταμελές Εφετείο με πρόεδρο τον Γιάννη Ντεγιάννη. Το δικαστήριο αποφάσισε την ενοχή του στην κατηγορία για εσχάτη προδοσία και του επέβαλε την ποινή του θανάτου. Με κυβερνητική εντολή η ποινή μετατράπηκε σε ισόβια, ενώ με Προεδρικό Διάταγμα αποφασίστηκε η καθαίρεσή του από τον στρατιωτικό του βαθμό. Το 1983 ο Παττακός ζήτησε την επανεξέταση της υπόθεσής του, αίτημα το οποίο δεν έγινε δεκτό από τον Άρειο Πάγο. Το 1990 επί κυβερνήσεως Μητσοτάκη και συγκεκριμένα στις 28 Σεπτεμβρίου επικαλέστηκε σοβαρό πρόβλημα υγείας και αποφυλακίστηκε με τον όρο, να δηλώνει παρουσία κάθε 15 ημέρες στο Αστυνομικό Τμήμα της περιοχής του και κάθε πέντε μήνες στο Τριμελές Εφετείο Κακουργημάτων. Αυτό που προκαλεί εντύπωση στην περίπτωση του Παττακού είναι, ότι, όσο έζησε, παρέμεινε αμετανόητος και πίστευε ακλόνητα, πως η Χούντα ήταν η λύση απέναντι στη σοσιαλιστική δικτατορία του Ανδρέα Παπανδρέου, αιώτερος στόχος του οποίου ήταν η ενσωμάτωση της Ελλάδας στο Ανατολικό Μπλοκ. Δεν παραδέχτηκε ποτέ, ότι κατά την διάρκεια της δικτατορίας αρκετοί πολιτικοί κρατούμενοι βασανίστηκαν. Αναγνώρισε βασανισμούς μόνο στις περιπτώσεις του Αλέξανδρου Παναγούλη και του Σπύρου Μουστακλή. Μάλιστα, όπως χαρακτηριστικά δήλωσε για τους δύο αυτούς, *«τα ήθελαν και τα έπαθαν»*. Χαρακτηριστική ήταν η δήλωσή του στην εκπομπή "Η Μηχανή του Χρόνου" (27/11/2015) σχετικά με τους εξόριστους στην Γυάρο, για τους οποίους, όπως δήλωσε, θα μπορούσαν να φάνε μέχρι και αστακό, αρκεί να βουτούσαν στη θάλασσα για να τον πιάσουν. Ως αντιστάθμισμα για όσα αρνητικά επέρριπταν στη Χούντα, ο ίδιος υποστήριζε, πως χάρη σε αυτή τα περισσότερα σπίτια των Ελλήνων τροφοδοτήθηκαν με ηλεκτρικό ρεύμα και νερό. Απεβίωσε στις 8 Οκτωβρίου του 2016 στην Αθήνα. Βλ. el.wikipedia.org/wiki/Στυλιανός_Παττακός (2/7/2009), Πάπυρος (2006) τ. 41 σ. 665- 666.

Τα πρώτα γεγονότα ξεκίνησαν τις μεταμεσονύκτιες και πρώτες πρωινές ώρες της 21ης Απριλίου. Νευραλγικά σημεία, όπως το Πεντάγωνο, αεροδρόμια, λιμάνια, τηλεπικοινωνίες και άλλα, καταλήφθηκαν από δυνάμεις Τεθωρακισμένων που λάμβαναν εντολές από τον Παττακό, σώματα της ΕΣΑ υπό τις εντολές του Λαδά, καθώς και Ευέλπιδες με την καθοδήγηση του Ιωαννίδη. Την ίδια στιγμή τέθηκε σε ισχύ το σχέδιο "Προμηθέας" και συνελήφθησαν πολλοί που ήταν γνωστοί για τις αριστερές τους πεποιθήσεις καθώς και αρκετοί εκπρόσωποι της αστικής πολιτικής τάξης, εκτός από τον υπουργό Δημόσιας Τάξης, Γ. Ράλλη, που ήταν ο μοναδικός που προσπάθησε να αντισταθεί και διέφυγε της σύλληψης. Μάλιστα υποστηρίζεται, πως ο Ράλλης διαβίβασε μέσω της Χωροφυλακής Αμαρουσίου σήμα προς τον επιτελάρχη του 7 Σώματος Στρατού, ταξίαρχο Ο. Βιδάλη, με εντολή αντίστασης. Από την πλευρά του ο Βιδάλης ισχυρίστηκε, πως ουδέποτε παρέλαβε το συγκεκριμένο σήμα. Υπάρχει βέβαια και το ενδεχόμενο ο τελευταίος, να προσεταιρίστηκε από τον αρχηγό του ΓΕΣ, Γ. Σπαντιδάκη, που, ενώ στην αρχή είχε συλληφθεί από τους στασιαστές, στη συνέχεια τάχθηκε στο πλευρό τους. Σε κράτηση τέθηκαν επίσης ο υπασπιστής του Βασιλιά, ταγματάρχης Γ. Αρναούτης, όπως και ορισμένοι νομιμόφρονες ανώτατοι αξιωματικοί. Οι συλληφθέντες πολιτικοί οδηγήθηκαν στο Γουδί εκτός από τον πρωθυπουργό, Π. Κανελλόπουλο, ο οποίος μεταφέρθηκε στο Πεντάγωνο. Αξίζει να σημειώσουμε, ότι οι πρωταγωνιστές των γεγονότων είχαν προνοήσει να πλαστογραφήσουν την υπογραφή του Βασιλιά, με αποτέλεσμα αρκετοί διοικητές μονάδων να μην αντιδράσουν θεωρώντας, πως τα γεγονότα τύγχαναν της έγκρισής του. Αξιοσημείωτη προσπάθεια αντίστασης προέβαλε μόνο ο ναύαρχος Κ. Εγκολφόπουλος. Ο τελευταίος διαμήνυσε στον Βασιλιά, ότι ο στόλος αναμένει εντολές του και είναι έτοιμος για στρατιωτική εμπλοκή. Ο Κωνσταντίνος όμως του απάντησε, πως ήταν ήδη πολύ αργά.

Πίσω από την σχετικά αβίαστη συνθηκολόγηση του Βασιλιά, ίσως να κρύβεται κι ένας δόλος από την πλευρά του. Ίσως δηλαδή να προσδοκούσε κάποια στιγμή στο μέλλον, να πάρει ξανά την εξουσία στα χέρια του, έχοντας εντωμεταξύ δώσει την ευκαιρία στο καθεστώς της Χούντας, να "καθαρίσει" την πολιτική σκακιέρα από διάφορους πολιτικούς του αντιπάλους. Έτσι λοιπόν, το απόγευμα της 21ης Απριλίου, και συγκεκριμένα στις 7 μ.μ., προχώρησε στην ορκωμοσία της νέας "επαναστατικής κυβέρνησης". Το μόνο που διαπραγματεύθηκε, ήταν η δέσμευση από την πλευρά του καθεστώτος, να μην τοποθετηθεί στη θέση του Πρωθυπουργού, πρόσωπο προερχόμενο από τον χώρο του Στρατού. Αυτή η ρήτρα αποσκοπούσε

αποκλειστικά και μόνο στην άμβλυση των διεθνών αντιδράσεων. Την ίδια στιγμή οι στρατιωτικοί από την πλευρά τους δεν επιθυμούσαν με κανέναν τρόπο, να δουν στη θέση αυτή κάποιον που να προέρχεται από το Παλάτι. Έτσι λοιπόν, το πρώτο κυβερνητικό σχήμα ήταν πενταμελές και απαρτιζόταν από τον υπερσυντηρητικό εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, Κ. Κόλλια, ο οποίος και ανέλαβε τα καθήκοντα του Πρωθυπουργού, τον στρατηγό Σπαντιδάκη, που ανέλαβε τη θέση του Αντιπροέδρου της Κυβέρνησης αλλά και εκείνη του Υπουργού Άμυνας, τον Γεώργιο Παπαδόπουλο στη θέση του Υπουργού Προεδρίας, τον Στ. Παττακό στη θέση του Υπουργού Εσωτερικών, καθώς και τον Ν. Μακαρέζο ως Υπουργό Συντονισμού. Επίσης στο κυβερνητικό σχήμα προστέθηκε ο στρατηγός Ζωιτάκης στη θέση του Υφυπουργού Άμυνας. Από τα υπόλοιπα μέλη, οι περισσότεροι ήταν συνταξιούχοι δικαστικοί χωρίς ιδιαίτερη εξουσία. Την τελευταία είχαν φροντίσει να συγκεντρώσουν στα χέρια τους η ομάδα των συνταγματαρχών. Επίσης στην κυβέρνηση εντάχθηκε και ένας πρέσβης στη θέση του Υπουργού Εξωτερικών, ένας απόστρατος ναύαρχος στη θέση του Υπουργού Εμπορικής Ναυτιλίας καθώς και αρκετοί ανώτεροι ιδιωτικοί υπάλληλοι.

Η ουσιαστική εξουσία προερχόταν από μία δεκαπενταμελή ομάδα, στην οποία προστέθηκε στη συνέχεια ένα ακόμη μέλος, ο συνταγματάρχης Καρύδας. Στην πραγματικότητα βέβαια ο Παπαδόπουλος ενεργούσε με τέτοιον τρόπο, ώστε το συμβούλιο αυτό να συνέρχεται όσο το δυνατόν λιγότερες φορές και μόνο για θέματα ιδιαίτερης σημασίας. Απώτερος στόχος του ήταν να μοιραστεί στο μέτρο του δυνατού την εξουσία με τον Παττακό και τον Μακαρέζο.

Σύμφωνα με απολογισμό μετά το πέρας των επεισοδίων, συνολικά έχασαν τη ζωή τους τρεις άνθρωποι από πυροβολισμούς, ενώ σύμφωνα με κυβερνητική πηγή της νέας κυβέρνησης συνελήφθησαν 6.000 άτομα. Μάλιστα, ένας εξ αυτών, ο Π. Ελής, εκτελέστηκε ως κρατούμενος στον Ιππόδρομο.¹³

1.4. Ο χαρακτήρας του νέου καθεστώτος και η σχέση με τον βασιλιά Κωνσταντίνο

Μπορεί ανάμεσα στα μέλη της νέας κυβέρνησης, να ακούγονταν ορισμένες αντικαπιταλιστικές ή εθνικοσοσιαλίζουσες φωνές, εντούτοις η κεντρική γραμμή της εξουσίας ήταν απολύτως σαφής. Όλοι οι αντιφρονούντες πολίτες, και ιδιαίτερα όσοι πρέσβευαν αριστερές πεποιθήσεις, θα εκτοπίζονταν σε ξερονήσια. Εκκαθάριση

¹³ Θ. Διαμαντόπουλος, *ό. π.*, σ. 267- 270.

αντιφρονούντων έγινε και στον κλάδο των Ενόπλων Δυνάμεων. Συγκεκριμένα αποστρατεύθηκαν 400 αξιωματικοί προερχόμενοι από τον Στρατό Ξηράς, ανάμεσα στους οποίους και πέντε αντιστράτηγοι, η ηγεσία του Πολεμικού Ναυτικού καθώς και το 90% από αντισμηνάρχους, σμηνάρχους και ταξίαρχους της Αεροπορίας. "Ξεκαθάρισμα" πραγματοποιήθηκε επίσης και στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, στον τομέα της Δημόσιας Διοίκησης αλλά και στο Δικαστικό Σώμα. Η ύπαρξη άλλων πολιτικών κομμάτων απαγορεύθηκε. Απαγορεύθηκαν οι συναθροίσεις για παραπάνω από πέντε άτομα. Ταυτόχρονα, εφαρμόστηκε προληπτική λογοκρισία στον Τύπο, η οποία ανατέθηκε σε μια ομάδα ανεκπαιδευτων ενστόλων. Το αποτέλεσμα από την λειτουργία της συγκεκριμένης ομάδας θα το χαρακτηρίζαμε περισσότερο ντροπιαστικό παρά αποτελεσματικό.

Μολονότι ο Βασιλιάς έδειξε με την στάση του, ότι ανεχόταν τη νέα κατάσταση που επιβλήθηκε, εντούτοις ανάμεσα σε αυτόν και το καθεστώς της Χούντας αναπτύχθηκε ένας ιδιότυπος πολιτικός ανταγωνισμός. Ο Κωνσταντίνος πίστευε, πως θα μπορούσε την κατάλληλη στιγμή, να ανατρέψει την κυβέρνηση αυτή. Θεωρούσε, ότι θα είχε την στήριξη τόσο από το μεγαλύτερο μέρος του στρατεύματος όσο και από τον πρωθυπουργό Κ. Κόλλια αλλά και από τους περισσότερους υπουργούς. Οι ελπίδες του δεν περιορίζονταν μόνο στον εγχώριο παράγοντα αλλά εκτείνονταν και στον διεθνή.

Ένα τρωτό σημείο, το οποίο θα εκμεταλλευόταν ο Κωνσταντίνος σε περίπτωση αντεπανάστασης, ήταν η αποτυχημένη εξωτερική πολιτική του απριλιανού καθεστώτος αναφορικά με τις ελληνοτουρκικές σχέσεις και το κυπριακό ζήτημα. Πιο συγκεκριμένα, τον Οκτώβριο του 1967 πραγματοποιήθηκε συνάντηση Ελλήνων και Τούρκων, με σκοπό να συζητηθούν περιθώρια ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, προφανώς έναντι ανταλλάγματος προς τους Τούρκους. Στη συγκεκριμένη συνάντηση την ελληνική πλευρά πλαισίωσαν, πέραν του πρωθυπουργού Κόλλια και του υπουργού Εξωτερικών Π. Οικονόμου, οι Γ. Παπαδόπουλος, Ι. Λαδάς και Α. Μέξης. Η έκβαση της παραπάνω προσπάθειας δεν ευοδώθηκε. Αντιθέτως οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών επιβαρύνθηκαν. Στην περαιτέρω ένταση μεταξύ των δύο κρατών έπαιξε ρόλο η σύλληψη και η μακρόχρονη κράτηση του Τουρκοκύπριου ηγέτη Ρ. Ντεκτάς στην Κύπρο, καθώς και η επίθεση δυνάμεων του Γ. Γρίβα απέναντι σε Τουρκοκύπριους στο χωριό Κοφίνου. Ο πόλεμος μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας απετράπη, ύστερα από παρότρυνση της Αμερικής προς τους Έλληνες, να δεχθούν να την άμεση απόσυρση από την Κύπρο της μεραρχίας που είχε σταλεί κρυφά εκεί από

τον Γ. Παπανδρέου. Επακόλουθο όλων αυτών υπήρξε και η αντικατάσταση του υπουργού των Εξωτερικών από τον Π. Πιπινέλη. Αξίζει να σημειώσουμε, ότι ο τελευταίος προερχόταν από τον παλιό πολιτικό κόσμο και θεωρούταν έμπιστος του Βασιλιά.

Την προσπάθεια του Κωνσταντίνου στις 13 Δεκεμβρίου του 1967 να συγκρουστεί με το καθεστώς της Χούντας, μια δηλαδή "βασιλική αντεπανάσταση," θα την χαρακτηρίζαμε άνιση και το αποτέλεσμά της προδιαγεγραμμένο. Από τη μία πλευρά ήταν ο Βασιλιάς, ένας νεαρός άνθρωπος που είχε κληρονομήσει το αξίωμά του και έτρεφε απόλυτη εμπιστοσύνη στην υποστήριξη από τις Ένοπλες Δυνάμεις. Από την άλλη πλευρά είχε να αντιμετωπίσει έμπειρους, ριζοκίνδυνους και αποφασισμένους συνωμότες, οι οποίοι είχαν προνοήσει να τοποθετήσουν δικούς τους ανθρώπους στις περισσότερες επιτελικές και διοικητικές θέσεις του Στρατού. Αξίζει πάντως να σημειώσουμε, ότι στο πλευρό του Κωνσταντίνου τάχθηκε το μεγαλύτερο μέρος της Αεροπορίας και του Ναυτικού, παράλληλα όμως τάχθηκε υπέρ του και ο διοικητής Στρατιάς Κόλλιας καθώς και ο διοικητής Γ Σώματος Στρατού, στρατηγός Περίδης, ο οποίος εκείνο το διάστημα έδρευε στην Κομοτηνή. Στη διάρκεια των γεγονότων της αντεπανάστασης συνελήφθη ο διοικητής των Τεθωρακισμένων, ταξίαρχος Έρσελμαν, και μάλιστα από υφιστάμενούς του. Την ίδια τύχη είχε και ο στρατηγός Περίδης στην Κομοτηνή. Αυτό είχε σαν επακόλουθο την απομόνωση του διοικητή Στρατιάς Κόλλια στη Λάρισα. Γρήγορα έγινε αντιληπτό στον Βασιλιά, ότι δεν υπήρχαν διαθέσιμες δυνάμεις για να κινηθούν κατά της Θεσσαλονίκης, ούτε υπήρχε η δυνατότητα της κατάληψης της πόλης από το εσωτερικό της. Το πρωί της 14^{ης} Δεκεμβρίου, έχοντας ήδη συλληφθεί ο αρχηγός του ΓΕΝ, ο επικεφαλής του Στόλου, ναύαρχος Ροζάκης, έπλεε προς την Βόρεια Ελλάδα, προκειμένου να ακολουθήσει εντολές του Βασιλιά. Ο τελευταίος όμως είχε ήδη παραιτηθεί από την όλη προσπάθειά του. Ο Ροζάκης πληροφορήθηκε από ξένους ραδιοφωνικούς σταθμούς, ότι ο Κωνσταντίνος είχε ήδη μεταβεί στην Ρώμη.¹⁴

1.5. Τα γεγονότα μετά την αντεπανάσταση του Κωνσταντίνου

Ύστερα από το αποτυχημένο αντικίνημα του Κωνσταντίνου, η επιτροπή της Χούντας αποφάσισε να αναβαθμίσει τον υφυπουργό Άμυνας, στρατηγό Ζωιτάκη, σε αντιβασιλέα, ο οποίος με τη σειρά του θα όριζε πρωθυπουργό τον Γ.

¹⁴ Θ. Διαμαντόπουλος, *ό. π.*, σ. 270- 271.

Παπαδόπουλο. Αναφορικά με τη στάση της κυβέρνησης απέναντι στον Κωνσταντίνο υπήρξε διχογνωμία. Από τη μία πλευρά, ακραία στελέχη επιθυμούσαν μια ολοκληρωτική ρήξη, ακόμη και την εκθρόνισή του. Από την άλλη πλευρά, ο Παπαδόπουλος εμφανιζόταν περισσότερο διαλλακτικός. Αυτό μπορεί να οφειλόταν είτε σε ειλικρινή αισθήματα απέναντι στον Κωνσταντίνο είτε προσπαθούσε να αποφύγει τη δημιουργία μιας εξόριστης βασιλικής κυβέρνησης. Σε μια τέτοια περίπτωση θα εντεινόταν η διεθνής απομόνωση και ταυτόχρονα θα μειωνόταν η νομιμοποίηση του καθεστώτος. Κάπου στη μέση θα χαρακτηρίζαμε την στάση του Πατακού, ο οποίος προσπαθούσε να κρατήσει τις ισορροπίες, οι οποίες ήταν αρκετά εύθραυστες.

1.6. Ο διττός χαρακτήρας του καθεστώτος

Σε αυτό το σημείο θα ήταν διαφωτιστικό, να εξετάσουμε πρωτοβουλίες που αποδίδονται είτε στον ίδιο τον Παπαδόπουλο είτε σε διάφορα ακραία στελέχη του καθεστώτος. Ο Παπαδόπουλος αρχικά, και προκειμένου να προσεταιριστεί την διεθνή κοινή γνώμη, παραχώρησε αμνηστία, σε όσους έλαβαν μέρος στην αντεπανάσταση του βασιλιά Κωνσταντίνου. Παράλληλα αποφασίστηκε γενική αλλά όχι πλήρη αμνηστία σε όλες τις περιπτώσεις, μέχρι και την υπόθεση "Ασπίδα". Το φθινόπωρο του 1968 αφέθηκαν ελεύθεροι, όσοι από τους πολιτικούς βρίσκονταν σε κατ' οίκον περιορισμό ή κρατούνταν σε φυλακές.¹⁵ Παρά τις έντονες αντιδράσεις ακραίων στελεχών του κινήματος δόθηκε χάρη και δεν επιβλήθηκε η θανατική ποινή στον Α. Παναγούλη. Να θυμίσουμε, ότι ο τελευταίος τον Αύγουστο του 1968 προσπάθησε να επιτεθεί στον δικτάτορα με χρήση βόμβας. Ευνοϊκές ποινές επιβλήθηκαν και σε άλλες περιπτώσεις αντιστασιακών και όσων βαρύνονταν με την κατηγορία χρήσης βομβών. Πέραν από αυτά, ο Παπαδόπουλος δεσμεύτηκε για διεξαγωγή εκλογών σε σύντομο χρονικό διάστημα. Όσοι μετείχαν στην επαναστατική επιτροπή του απριλιανού καθεστώτος και διατηρούσαν πολιτικά αξιώματα, όπως γενικοί γραμματείς υπουργείων, αποστρατεύθηκαν, κίνηση η οποία μείωσε την επιρροή τους. Τέλος παραχωρήθηκε σχετική ελευθερία στον Τύπο, ώστε να μπορεί να ασκεί κριτική πάνω στα πεπραγμένα του καθεστώτος. Όλες οι παραπάνω κινήσεις

¹⁵ Από τους παραπάνω εξαιρείται ο Α. Παπανδρέου, ο οποίος είχε αποφυλακισθεί από τα Χριστούγεννα του 1967 και πήγε στο εξωτερικό, με την προϋπόθεση, ότι θα απέχει από τα πολιτικά δρώμενα της χώρας. Βλ. Θ. Διαμαντόπουλος, *ό. π.*, σ. 272.

αποσκοπούσαν στην μετριοπαθή αμφίεση μιας κυβέρνησης, η οποία προσπαθούσε να περιορίσει τον στρατοκρατικό της χαρακτήρα.

Στην πραγματικότητα όμως ο Παπαδόπουλος με προσεκτικές συμμαχίες και διάφορες ενέργειες προσπαθούσε σιγά σιγά να αυξήσει την προσωπική του εξουσία, παραμερίζοντας τη συλλογική, και να δημιουργήσει ένα προσωποπαγές καθεστώς. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η σύγκληση ολοένα και πιο αραιά της επαναστατικής επιτροπής. Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και η αλλαγή υπουργείων στους γενικούς γραμματείς, οι οποίοι ήταν πρώην πραξικοπηματίες, στοχεύοντας με αυτό τον τρόπο στην αποδυνάμωση των προσωπικών δικτύων εξουσίας των τελευταίων. Η συγκεκριμένη προσπάθεια χαρακτηρίζεται επιτυχής και δεν συνοδεύτηκε από ιδιαίτερες αντιδράσεις.

Ακολούθως θα παραθέσω και ορισμένες ενέργειες που προήλθαν από την ακραία μερίδα στελεχών του καθεστώτος. Επιτροπή υπό τον τέως πρόεδρο του Συμβουλίου της Επικρατείας (επιτροπή Μητρέλια) ασχολήθηκε με το "Σχέδιο Συντάγματος", από ορισμένες διατάξεις του οποίου το καθεστώς αποστασιοποιήθηκε, επειδή κρίθηκαν ως "ιδιαίτερα φιλελεύθερες". Σε μια άλλη περίπτωση και συγκεκριμένα τον Ιούνιο του 1969, όταν το Συμβούλιο της Επικρατείας με απόφασή του ακύρωσε την απόλυση ορισμένων δικαστικών, ο πρόεδρός του, Μ. Στασινόπουλος, αποπέμφθηκε.

Πέρα από αυτά, στην περίπτωση των Ενόπλων Δυνάμεων το νέο "Σύνταγμα" αλλά και ειδικός νόμος τις εξείρεσε από τον έλεγχο της πολιτικής εξουσίας, την οποία και υπερκέρασαν. Στις 29 Σεπτεμβρίου του 1968 ο λαός υπερψήφισε με ποσοστό 92% νέο καταστατικό χάρτη, σύμφωνα με τον οποίο θα εφαρμοζόταν μια "πειθαρχημένη" και ελεγχόμενη δημοκρατία. Η στρατιωτική ηγεσία θα είχε πλέον ρόλο επόπτη και ρυθμιστή της δημόσιας ζωής. Στο έργο των Ενόπλων Δυνάμεων εντασσόταν και η "προστασία της καθεστηκίας πολιτικής και κοινωνικής τάξης". Παράλληλα δημιουργήθηκε ένα Συμβούλιο Εθνικής Άμυνας, το οποίο συγκέντρωσε μεγάλη δύναμη. Μέλος αυτού ήταν ο αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων, ο οποίος αφενός δεν είχε καμία πολιτική ευθύνη αφετέρου είχε πάρα πολλές προσωπικές αρμοδιότητες και η θέση του οποίου ήταν κατοχυρωμένη συνταγματικά. Το μόνο που χρειαζόταν ήταν η εμπιστοσύνη των συμβουλίων των τριών όπλων.

Εύλογα κάποιος θα μπορούσε να ισχυριστεί, πως το καθεστώς της Χούντας λειτούργησε με βάση την απόλυτη αριστοκρατία. Παρ' όλα αυτά, το Σύνταγμα του 1968 περιείχε και κάποια στοιχεία πολιτικού εκσυγχρονισμού. Ένα από

αυτά αφορούσε την θεσμοθέτηση βουλευτών επικρατείας, οι οποίοι αποκλειστικά και μόνο θα εκλέγονταν με βάση το αναλογικό σύστημα. Εκτός από αυτό και προκειμένου να ανανεώνεται το πολιτικό σώμα, οι βουλευτές δεν είχαν τη δυνατότητα να εκλεγούν για τέταρτη φορά. Από την ρύθμιση αυτή εξαιρούνταν οι πολιτικοί αρχηγοί. Επίσης, οι υπουργοί δεν είχαν τη δυνατότητα να επανεκλεγούν στις πρώτες εκλογές μετά από την κοινοβουλευτική περίοδο, κατά την οποία άσκησαν τα υπουργικά τους καθήκοντα. Σκοπός αυτής της ρύθμισης ήταν, να αποφευχθούν τυχόν πελατειακές σχέσεις. Βέβαια, όλα τα παραπάνω δεν μπορούσαν να ανατρέξουν τον στρατοκρατικό χαρακτήρα του κράτους.¹⁶

1.7. Αντιδράσεις απέναντι στο καθεστώς

Σύντομα έκαναν την εμφάνισή τους κινήματα αντίστασης στο καθεστώς της Χούντας. Μερικά από αυτά ήταν το Πανελλήνιο Αντιδικτατορικό Μέτωπο (ΠΑΜ), το Πανελλήνιο Απελευθερωτικό Κίνημα (ΠΑΚ) υπό τον Ανδρέα Παπανδρέου, η Δημοκρατική Άμυνα, η οποία στελεχώθηκε από επιφανείς προσωπικότητες προερχόμενες από τον κεντρικό χώρο, κ.α. Η αντίσταση στο εσωτερικό της χώρας αντικατοπτρίζεται και στα πρόσωπα των Γ. Παπανδρέου¹⁷ και Π. Κανελλόπουλου. Μάλιστα τον πρώτο αντικατέστησε, μετά τον θάνατό του, ο Γ. Μαύρος. Από την πλευρά του ο Κωνσταντίνος Καραμανλής από το Παρίσι, όπου βρισκόταν, αποκήρυσσε το καθεστώς. Υπήρχαν βέβαια και άλλες σπουδαίες προσωπικότητες στο εξωτερικό, που δραστηριοποιούνταν στις τέχνες και τα γράμματα, όπως η Μελίνα Μερκούρη και ο Μίκης Θεοδωράκης, και εξέφρασαν από την πλευρά τους πνεύμα αντίστασης.

Στις αρχές του 1970 έρχονται στο φως από τα 34 υπόδικα μέλη της αντιστασιακής οργάνωσης "Δημοκρατική Άμυνα", στοιχεία που αφορούσαν βασανισμούς πολιτών, και τα οποία προκάλεσαν διεθνή κατακραυγή. Ωστόσο, παρά τη γενικευμένη αγανάκτηση για τις εκτοπίσεις πολιτών αριστερών φρονημάτων και την καταπάτηση βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, παρά την δραστηριοποίηση αντιστασιακών κινήματων, το καθεστώς της Χούντας είχε θεμελιώσει την θέση του

¹⁶ Θ. Διαμαντόπουλος, *ό. π.*, σ. 272- 273.

¹⁷ Η κηδεία του Γ. Παπανδρέου έλαβε χώρα στις 3 Νοεμβρίου του 1968. Αποτελέσει την πρώτη μαζική λαϊκή εκδήλωση, που έκανε έκδηλη την αντίθεση της πλειοψηφίας των ελλήνων πολιτών απέναντι στο στρατιωτικό καθεστώς της Χούντας. Βλ. Θ. Διαμαντόπουλος, *ό. π.*, σ. 273.

στη χώρα. Εκείνο μόνο που μπορούσε, να αποδυναμώσει την στρατιωτική κυβέρνηση, ήταν ο εσωτερικός της διχασμός.¹⁸

1.8. Πολιτικοποίηση του καθεστώτος και εσωτερικός διχασμός

Στις αρχές του 1969 ξεκίνησε η διαδικασία αποπομπής της Ελλάδας από το Συμβούλιο της Ευρώπης με πρωτοβουλία του Ολλανδού αντιπροσώπου Μαξ Βαν Ντερ Στουλ. Από την πλευρά του ο Γ. Παπαδόπουλος έδωσε εντολή στον υπουργό Εξωτερικών, Π. Πιπινέλη, να παρουσιάσει ένα χρονοδιάγραμμα σχετικά με την άρση του στρατιωτικού νόμου αλλά και την ολοκλήρωση όλων των προεργασιών εντός του 1970, ώστε να τεθεί σε πλήρη ισχύ το νέο Σύνταγμα. Όλο αυτό προκάλεσε σφοδρή αντιπαράθεση με την ριζοσπαστική και αδιάλλακτη μερίδα του καθεστώτος. Ο Παπαδόπουλος, προκειμένου να κατευνάσει την κατάσταση, δεσμεύθηκε, ότι θα το καθιστούσε ανενεργό στην πραγματικότητα. Τον Δεκέμβρη του 1969 η Ελλάδα αποχώρησε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, ώστε να αποφευχθεί η αποπομπή της.

Μια άλλη κίνηση του Παπαδόπουλου που όξυνε το κλίμα εντός του καθεστώτος, ήταν η απελευθέρωση του μουσικοσυνθέτη Μίκη Θεοδωράκη τον Απρίλιο του 1970, ύστερα από παρέμβαση του πολιτικού και δημοσιογράφου Ζαν-Ζακ Σερβάν- Σρεμπέρ. Ευθεία αμφισβήτηση στο πρόσωπο του πρωθυπουργού εξέφρασε ένας από τους πρωτεργάτες του πραξικοπήματος, ο Δ. Σταματελόπουλος, και συγκεκριμένα στην εφημερίδα "*Βραδυνή*".¹⁹ Ειδικότερα υπεραμύνθηκε της ισότητας μεταξύ των μελών του καθεστώτος, τόνισε το συλλογικό χαρακτήρα της εξουσίας και εξέφρασε την αντίθεσή του σε κάθε προσπάθεια του Παπαδόπουλου, να πολιτικοποιήσει το καθεστώς χωρίς την αδειοδότηση και των υπολοίπων μελών.

Η δημόσια διαφοροποίηση ομάδας πραξικοπηματιών από την γραμμή του Παπαδόπουλου σχετιζόταν με την μη ουσιαστική συμμετοχή τους στην άσκηση εξουσίας. Ο Παπαδόπουλος είχε καταφέρει, να συγκεντρώσει στα χέρια του μεγάλη εξουσία και να μετασχηματίσει το στρατιωτικό καθεστώς σε προσωποπαγές. Βέβαια, σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειώσουμε, ότι και τα υπόλοιπα μέλη της Χούντας δεν είχαν κάποια ενιαία γραμμή. Δεν είχαν κάποιο πολιτικό σχέδιο για το διάστημα πριν ή μετά το πραξικόπημα. Αυτό άφηνε το περιθώριο στον Παπαδόπουλο, να εφαρμόζει τη δική του γραμμή στην κυβέρνηση, η οποία δεν ήταν άλλη από τη σταδιακή

¹⁸ Θ. Διαμαντόπουλος, *ό. π.*, σ. 273- 274.

¹⁹ Η εφημερίδα *Βραδυνή* ήταν η "φωνή" της ανεκτής από το καθεστώς αντιπολίτευσης για τα πεπραγμένα της κυβέρνησης. Βλ. Θ. Διαμαντόπουλος, *ό. π.*, σ. 275.

πολιτικοποίηση του καθεστώτος και παράλληλα η αποδυνάμωση των υπολοίπων μελών.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο λοιπόν προκηρύσσονται εκλογές, που θα διεξάγονταν στο τέλος του 1970. Σε αυτές θα μπορούσαν να εκλεγούν μόνο αξιωματούχοι από την τοπική αυτοδιοίκηση ή μέλη συνδικαλιστικών οργανώσεων. Όσοι εκλέγονταν, θα σχημάτιζαν μια συμβουλευτική επιτροπή, μια "μικρή βουλή", η οποία θα ασκούσε έναν στοιχειώδη κοινοβουλευτικό έλεγχο, ενώ παράλληλα θα μπορούσε να εκφράζει μια συμβουλευτική γνώμη επάνω σε νομοσχέδια.

Τον Ιανουάριο του 1971 ο Παπαδόπουλος διεμήνυσε στα υπόλοιπα μέλη του καθεστώτος, ότι, σε περίπτωση που επιχειρούσαν να μετατρέψουν την επανάσταση σε καθεστώς, θα έθετε σε πλήρη ισχύ το Σύνταγμα, το οποίο με τη σειρά του θα επέτρεπε την επανασύσταση πολιτικών κομμάτων και τη διεξαγωγή εκλογών. Μάλιστα δεν παρέλειψε να ανακοινώσει την πρόθεσή του να καταργήσει τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων, κάτι το οποίο έλαβε σάρκα και οστά στις 6 Οκτωβρίου του 1971. Σε σύσκεψη των μελών της Χούντας, που πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 1971, ο Δημήτρης Ιωαννίδης ανακοίνωσε πως ο Στρατός αναγνωρίζει και στηρίζει ως αρχηγό της επανάστασης μόνο τον Παπαδόπουλο. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειώσουμε, ότι ο Ιωαννίδης ήταν ο μοναδικός εν ενεργεία στρατιωτικός μεταξύ των υπολοίπων πραξικοπηματιών και δεν είχε αναλάβει κάποιο πολιτικό αξίωμα. Είχε βαρύνουσα θέση στο στράτευμα, αφού ήταν διοικητής της ΕΣΑ αλλά και διευθυντής του γραφείου που ήταν υπεύθυνο για τις στρατιωτικές μεταθέσεις. Ο Παπαδόπουλος συνέχισε με κυβερνητικό ανασχηματισμό. Πρώην συνεπαναστάτες του που κατείχαν θέσεις γενικών γραμματέων σε σημαντικά υπουργεία, στα οποία λειτουργούσαν ως ανεπίσημοι υπερυπουργοί και γενικότερα θεωρήθηκαν "επικίνδυνοι" (Λαδάς, Καρύδας, Γκαντώνας κ.α.), μετατέθηκαν σε όλη την ελληνική επικράτεια εκτελώντας χρέη νομαρχών.

Η πολιτικοποίηση-αποστρατικοποίηση του καθεστώτος συνεχίζεται από τον Παπαδόπουλο, ο οποίος τον Ιούλιο του 1972 ξεκίνησε επαφές με πρώην βουλευτές και εκπροσώπους του παλιού πολιτικού συστήματος, με σκοπό να αναλάβουν υπουργικά καθήκοντα στην αναθεωρημένη κυβέρνηση της Χούντας. Έτσι λοιπόν ο νέος κυβερνητικός σχηματισμός περιελάμβανε 42 μέλη. Ο Παπαδόπουλος, εκτός από τα χρέη του πρωθυπουργού, είχε υπό την εποπτεία του τα Υπουργεία Εθνικής Άμυνας, Εξωτερικών, Προγραμματισμού και Κυβερνητικής Πολιτικής. Στο τελευταίο μάλιστα υπουργείο είχε ενσωματωθεί και εκείνο της Προεδρίας.

Παράλληλα, υπήρχαν και πέντε υπουργοί ή υφυπουργοί παρά τω πρωθυπουργώ. Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό, ότι ήταν αδύνατο να αμφισβητηθεί ο πρωταγωνιστικός ρόλος του Παπαδόπουλου, ο οποίος από τον περασμένο Μάιο είχε αναλάβει και το αξίωμα του αντιβασιλέα στη θέση του στρατηγού Ζωιτάκη. Η αντικατάσταση αυτή έγινε ύστερα από τη δυσαρέσκεια που εξέφρασε ο τελευταίος μετά την κατάργηση των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων αλλά και λόγω της γενικότερης προσπάθειας πολιτικοποίησης του καθεστώτος.

Αναπόφευκτα το 1973 εκδηλώθηκαν αντικαθεστωτικές αντιδράσεις. Η ένταση και η διάρκεια τους υπήρξε μεγάλη, με αποτέλεσμα να συρρικνωθεί η επιρροή του Παπαδόπουλου, ενώ παράλληλα στελέχη του Στρατού, που αναπολούσαν το πρώτο διάστημα της δικτατορίας, επεξεργάζονταν την ανατροπή του.²⁰

1.9. Η πτώση του Παπαδόπουλου

Μετά το 1971 παρατηρείται μια σχετική ανοχή στην δημόσια αντιπολιτευτική έκφραση. Τον Μάιο όμως του 1972 διαλύεται το νόμιμο σωματείο "Εταιρεία Μελέτης Ελληνικών Προβλημάτων". Στελέχη του με ιδιαίτερη κοινωνική και διεθνή υπόσταση, όπως οι Ι. Πεσμαζόγλου, Γ. Κουμάντος, Α. Πεπονής κ.α., εξορίζονται λόγω των αντιθέτων με το καθεστώς απόψεών τους. Αναμενόμενη ήταν η διεθνής αποτροπή για το γεγονός αυτό.

Το Νοέμβριο του 1972 η κυβέρνηση του Παπαδόπουλου προκηρύσσει τη διεξαγωγή φοιτητικών εκλογών στα πανεπιστήμια της χώρας, με σκοπό την εκλογή φοιτητικών αντιπροσώπων. Η κυβέρνηση με ενέργειές της προσπάθησε να αλλοιώσει τα εκλογικά αποτελέσματα, ώστε να εκλεγούν άτομα που συμπορεύονταν με το καθεστώς. Αυτές οι μεθοδεύσεις δημιούργησαν ένα κλίμα αμφισβήτησης στην πανεπιστημιακή κοινότητα.

Στις 22 Φεβρουαρίου του 1973 έχουμε την κατάληψη της Νομικής Σχολής από περίπου 1.000 φοιτητές. Η ενέργεια αυτή προήλθε ως ένα βαθμό από την Κομμουνιστική Νεολαία Ελλάδας αλλά και από το γενικευμένο αντιδικτατορικό αίσθημα. Πολύς ήταν ο κόσμος που βρέθηκε γύρω από τη Σχολή, προκειμένου να εκφράσει την συμπαράστασή του με κόστος την βία από την πλευρά της αστυνομίας. Προϊόν αυτής της κατάληψης ήταν η νίκη απέναντι στον καθεστωτικό φόβο. Έτσι

²⁰ Θ. Διαμαντόπουλος, *ό. π.*, σ. 274- 276.

ακολούθησαν κι άλλες προσπάθειες κατάληψης της ίδιας σχολής αλλά και αντικαθεστωτικές εκδηλώσεις στο κέντρο της Αθήνας.

Χαρακτηριστικό επίσης εκείνης της εποχής ήταν η αύξηση του πληθωρισμού, η οποία οφειλόταν κατά ένα μέρος στην παγκόσμια πετρελαϊκή κρίση, με αποτέλεσμα την ανοδική πορεία του τιμαρίθμου, γεγονός που με τη σειρά του δοκίμασε τις αντοχές των πολιτών και την ανοχή τους απέναντι στη Χούντα. Σύνηθες σύνθημα στις περισσότερες διαδηλώσεις εκείνου του διαστήματος ήταν το "λαέ πεινάς, γιατί τους προσκυνάς;".

Από τον Δεκέμβρη του 1967, οπότε και έχουμε το ατελέσφορο αντικίνημα του βασιλιά Κωνσταντίνου, είχε δημιουργηθεί μια ομάδα από βασιλόφρονες αξιωματικούς του Πολεμικού Ναυτικού, οι οποίοι την άνοιξη του 1973 ήταν έτοιμοι να αντιταχθούν στο καθεστώς της Χούντας. Την εκδήλωση του κινήματός τους τον Μάιο ευνόησαν και οι πάρα πολλές μαζικές λαϊκές αντικαθεστωτικές εκδηλώσεις εκείνου του διαστήματος. Στο διάγγελμα που απηύθυναν στο λαό την επίμαχη ημέρα, αναφέρθηκαν στη διεθνή απομόνωση της χώρας, την υποθήκευση του ευρωπαϊκού προσανατολισμού της αλλά και τα συχνά φαινόμενα βασανιστηρίων σε πολίτες. Αυτό όμως που ήθελαν να αποφύγουν με πάση θυσία ήταν να αποφύγουν την εξίσωση των Ενόπλων Δυνάμεων με το καθεστώς της δικτατορίας. Φοβόντουσαν, ότι σε μια τέτοια περίπτωση θα χρεώνονταν και αυτοί την αντιδημοτικότητα και το όνειδος της κυβέρνησης. Ενδεικτικοί της απαξίωσης απέναντι στο στράτευμα είναι οι αριθμοί που αφορούν τους υποψηφίους στη Σχολή Ευελπίδων. Πιο συγκεκριμένα, το 1970 οι υποψήφιοι ήταν 1823, το 1971 μειώθηκαν σε 1755, το 1972 ήταν 1355, ενώ το 1973 περιορίστηκαν σε 1282.

Τα στελέχη του Ναυτικού είχαν προηγουμένως αναζητήσει ερείσματα σε διάφορες κατευθύνσεις, προκειμένου να ευοδωθεί το σχέδιό τους. Αρχικά, είχαν καταφέρει να κερδίσουν την συγκατάθεση του βασιλιά Κωνσταντίνου, ο οποίος βρισκόταν εξόριστος στη Ρώμη. Έπειτα, στράφηκαν σε αντιδικτατορικούς πολιτικούς που προέρχονταν από τον συντηρητικό χώρο. Μάλιστα, κατάφεραν να προσεταιριστούν και τον Ε. Αβέρωφ. Μέσω της τελευταίας αυτής επαφής προσπάθησαν να προσεγγίσουν και τον Κ. Καραμανλή, που βρισκόταν στο Παρίσι. Η προσπάθεια δεν επετεύχθη, διότι ο τελευταίος δεν πίστεψε σε αυτή την πρωτοβουλία. Εκτός από τα παραπάνω, ήρθαν σε γόνιμη επαφή με ορισμένους εφοπλιστές και κατόχους πετρελαιοφόρων, όπως οι αδερφοί Βαρδινογιάννη και ο Νικήτας Βενιζέλος, οι οποίοι θα κάλυπταν τις ανάγκες για καύσιμα, που απαιτούνταν για την κίνηση του

Στόλου. Τέλος, κατάφεραν και την υποστήριξη του βιομηχάνου Χρ. Στράτου, ο οποίος θα στήριζε οικονομικά τις οικογένειες των μετεχόντων στο εγχείρημα σε περίπτωση αποτυχίας.

Το πρωί της 22ας Μαΐου του 1973 θα ξεκινούσε η προσπάθεια. Είχε μάλιστα αποφασιστεί, ο Στόλος να πλεύσει στην Σύρο, η οποία θα λειτουργούσε ως κέντρο επιχειρήσεων. Φαίνεται όμως, ότι τα σχέδια διέρρευσαν. Μολονότι αναβλήθηκε κάθε ενέργεια, οι αντιπλοίαρχοι του Πολεμικού Ναυτικού συνελήφθησαν από την Στρατονομία και οδηγήθηκαν στην ΕΑΤ/ΕΣΑ. Η αντίδραση της κυβέρνησης ήταν να υποβαθμίσει το γεγονός, ενώ παράλληλα έγινε πλήρως αντιληπτή η μηδενική ανοχή απέναντι στο καθεστώς. Το πλήρωμα του αντιτορπιλικού πλοίου "Βέλος" καθώς και ο κυβερνήτης Ν. Παππάς, ενώ λάμβαναν μέρος σε άσκηση του ΝΑΤΟ, αποφάσισαν να καταφύγουν σε λιμάνι της Ιταλίας, όπου και ζήτησαν πολιτικό άσυλο. Ο αντίκτυπος αυτής της ενέργειας πήρε διεθνή διάσταση.

Ύστερα από το αποτυχημένο κίνημα του Πολεμικού Ναυτικού και συγκεκριμένα την 1η Ιουνίου, η κυβέρνηση της Χούντας κατηγορεί τον βασιλιά Κωνσταντίνο, ότι χρηματοδοτούσε αντικαθεστωτικές ενέργειες, όπως το τελευταίο πραξικόπημα, μέσω του υπασπιστή του, ταγματάρχη Αρναούτη. Στη συνέχεια ο Παπαδόπουλος ανακοίνωσε την εφαρμογή αβασίλευτης δημοκρατίας, ενώ ο ίδιος θα αναλάμβανε την θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας. Ανήγγειλε επίσης, ότι θα διενεργηθεί δημοψήφισμα αναφορικά με την αλλαγή του πολιτεύματος και για νέο δημοκρατικό καταστατικό χάρτη. Η εφαρμογή του νέου Σύνταγματος θα ξεκινούσε εντός του 1974, οπότε και θα διεξάγονταν εκλογές. Ο Κωνσταντίνος από την πλευρά του αναγνώρισε το δικαίωμα του λαού, να αποφασίσει σχετικά με το πολίτευμά του, εξέφρασε όμως την αμφιβολία του, εάν η συγκεκριμένη κυβέρνηση θα μπορούσε να διεξάγει ένα αδιάβλητο δημοψήφισμα.

Το δημοψήφισμα διενεργήθηκε στις 29 Ιουλίου, όπου υπερίσχυσε το "ΝΑΙ" με ποσοστό άνω του 78%. Σύμφωνα με το νέο Σύνταγμα θα ετίθετο σε ισχύ ένα ημιπροεδρικό καθεστώς με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας να συγκεντρώνει αυξημένες αρμοδιότητες. Ο τελευταίος θα εκλέγονταν από άμεση καθολική ψηφοφορία και η θητεία του θα ήταν επταετής χωρίς τη δυνατότητα επανεκλογής. Μόνο στην περίπτωση του Παπαδόπουλου υπήρξε διάταξη, που του επέτρεπε να επανεκλεγεί. Σύμφωνα με το Σύνταγμα ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είχε την εκτελεστική εξουσία στους τομείς της εθνικής άμυνας, της εξωτερικής πολιτικής και

της δημόσιας τάξης, ενώ την ίδια στιγμή μπορούσε να διορίζει τους αντίστοιχους υπουργούς χωρίς να είναι απαραίτητη η άποψη του πρωθυπουργού. Εκτός από τα παραπάνω, του δινόταν η δυνατότητα να επιλέξει ο ίδιος τους 20 από τους 200 βουλευτές που όριζε το Σύνταγμα. Ακόμη, μπορούσε να στέλνει στη Βουλή ψηφισμένα νομοσχέδια αλλά και να προκηρύσσει δημοψήφισμα σε περιπτώσεις νόμων, οι οποίοι δεν τον έβρισκαν σύμφωνο.

Το καλοκαίρι του 1973 ο Παπαδόπουλος είχε αρκετές συναντήσεις με τον εκπρόσωπο του παλαιού πολιτικού συστήματος, Σπ. Μαρκεζίνη, το αποτέλεσμα των οποίων ήταν, να συμφωνήσει ο τελευταίος να αναλάβει την θέση του πρωθυπουργού στις 8 Οκτωβρίου του 1973.

Τον Αύγουστο ανακοινώθηκε η πλήρης άρση του στρατιωτικού νόμου. Παράλληλα δόθηκε γενική αμνηστία για όλα τα πολιτικά αδικήματα που έλαβαν χώρα κατά την διάρκεια της δικτατορίας. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Α. Παναγούλη, ο οποίος δεν δέχθηκε να κάνει την σχετική αίτηση, διότι με αυτό τον τρόπο θα αποδεχόταν και θα νομιμοποιούσε το καθεστώς. Παρ' όλα αυτά, του δόθηκε χάρη και αποφυλακίστηκε μαζί με άλλους πολιτικούς κρατούμενους. Επίσης επιτράπη η επιστροφή από το εξωτερικό ορισμένων πολιτικών που ήταν ενάντιοι στο καθεστώς. Όλες οι παραπάνω πρωτοβουλίες είχαν διττό αποτέλεσμα. Από τη μία πλευρά προκάλεσαν εκδηλώσεις συμπαραστάσης προς τον Παπαδόπουλο, ταυτόχρονα όμως ενέτειναν τη δυσφορία σε χαμηλόβαθμους κυρίως αλλά σκληροπυρηνικούς στρατιωτικούς. Μάλιστα οι τελευταίοι είχαν συγκεντρωθεί γύρω από τον μοναδικό εν ενεργεία στρατιωτικό, που συνάμα ήταν και πρωτεργάτης του καθεστώτος της Χούντας, τον ταξίαρχο Δ. Ιωαννίδη. Ορισμένα στελέχη του καθεστώτος, Ν. Μακαρέζος, Κ. Ασλανίδης, παραιτήθηκαν από την καθεστωτική κυβέρνηση. Ο Μαρκεζίνης προσπαθούσε με κάθε τρόπο να προβάλει την διαφοροποίηση της κυβέρνησής του από το στρατιωτικό καθεστώς. Όμως η σχέση εξάρτησης δεν μπορούσε να μείνει κρυφή. Αυτό άλλωστε φαίνεται και από το γεγονός, ότι από τα 39 μέλη της νέας κυβέρνησης τα 12 είχαν υπηρετήσει υπουργικούς θώκους σε διάφορα κυβερνητικά σχήματα του Παπαδόπουλου.

Ένα σημαντικό θέμα, στο οποίο κλήθηκε να πάρει θέση η κυβέρνηση Μαρκεζίνη, ήταν η στάση της Ελλάδας απέναντι στον Αραβοϊσραηλινό πόλεμο. Τελικά απορρίφθηκε το αίτημα χρήσης των αμερικανικών βάσεων που βρίσκονταν στην Ελλάδα, προκειμένου να υποστηριχθεί το Ισραήλ. Η απόφαση αυτή προέκυψε

από τον φόβο απέναντι στις αραβικές χώρες. Συνάμα όμως η στάση αυτή στερούσε πλέον από την Ελλάδα την αμερικάνικη στήριξη.

Απέναντι στις φοιτητικές ομάδες η κυβέρνηση έδειξε ανοχή. Η μεγάλη ρήξη όμως μεταξύ των δύο πλευρών ήρθε με αφορμή την διεξαγωγή ελεύθερων εκλογών στα πανεπιστήμια. Η κυβέρνηση δεχόταν ως πιθανή ημερομηνία τον επόμενο Φεβρουάριο,²¹ σε αντίθεση με την φοιτητική κοινότητα που επιθυμούσε την άμεση διεξαγωγή τους. Μετά την οριστική απόφαση της κυβέρνησης Μαρκεζίνη για πραγματοποίηση των φοιτητικών εκλογών στις 15 Φλεβάρη του 1974, στις 14 Νοέμβρη του 1973 καταλήφθηκε το Πολυτεχνείο από ομάδες φοιτητών. Από εκεί εξέπεμψε και αυτοσχέδιος ραδιοφωνικός σταθμός, ο οποίος απηύθυνε πρόσκληση για ευρύτερη συμμετοχή φοιτητών στην κατάληψη. Για την οργάνωση της τελευταίας συγκροτήθηκε μια συντονιστική επιτροπή, μέλη της οποίας υπήρξαν επιφανείς μετέπειτα πολιτικοί και δημοσιογράφοι, όπως ο Κ. Λαλιώτης, η Μ. Δαμανάκη, ο Μ. Ανδρουλάκης κ.α. Στην ομάδα της κατάληψης σύντομα προστέθηκαν αγρότες και οικοδόμοι από την περιοχή των Μεγάρων, οι οποίοι βρίσκονταν στην Αθήνα προκειμένου να διαμαρτυρηθούν για τις απαλλοτριώσεις κτημάτων τους εξαιτίας της κατασκευής διωλιστηρίων του Ωνάση. Έπειτα, γύρω από τον χώρο του Πολυτεχνείου συγκεντρώθηκαν αρκετοί πολίτες προκειμένου να συμπαρασταθούν στην προσπάθεια των φοιτητών. Από τις απογευματινές ώρες της 16ης Νοεμβρίου, διαδηλωτές επιτέθηκαν στο αστυνομικό τμήμα της οδού Μάρνη, με αποτέλεσμα την βίαιη απάντηση των τελευταίων. Μάλιστα η Αστυνομική Διεύθυνση ζήτησε από το ΓΕΣ στρατιωτική παρέμβαση, προκειμένου να λήξει η κατάληψη. Ο Παπαδόπουλος, ο οποίος ήταν επιφορτισμένος με θέματα που αφορούσαν την άμυνα και την ασφάλεια, έδωσε την έγκρισή του στο αίτημα της Αστυνομίας. Για να είμαστε ακριβείς, ο Παπαδόπουλος συνέστησε αυτοσυγκράτηση προς όλες τις κατευθύνσεις, υπολογίζοντας πάντα το πολιτικό κόστος σε περίπτωση που η κατάσταση ξέφευγε από τον έλεγχο. Έτσι λοιπόν, τεθωρακισμένα οχήματα κύκλωσαν τον χώρο του Πολυτεχνείου και δόθηκε προθεσμία στους φοιτητές να εγκαταλείψουν τον χώρο. Τη στιγμή που οι τελευταίοι προσπαθούσαν να απομακρύνουν τα οδοφράγματα μπροστά από τις πύλες προκειμένου να αποχωρήσουν με ασφάλεια, τις πρώτες πρωινές ώρες

²¹ Ο τότε υπουργός Παιδείας Σιφναίος υποστήριζε αμετακίνητα τη διεξαγωγή των φοιτητικών εκλογών στις 15 Φλεβάρη του 1974. Την επίβλεψη της διαδικασίας θα είχαν επιφορτιστεί επιτροπές από αριστούχους φοιτητές. Βλ. Γ. Γιάννου, *Πολυτεχνείο '73, Εορταστική Ανθολογία*, Αθήνα 2005, σ. 33.

της 17ης Νοεμβρίου ένα τεθωρακισμένο²² εισέβαλε από την κεντρική είσοδο του Πολυτεχνείου προκαλώντας αρκετούς τραυματισμούς. Δεν έχει γίνει γνωστή η προέλευση της εντολής αυτής. Κατά την διάρκεια εκκένωσης του χώρου οι αρχές συνέλαβαν περίπου 1.000 άτομα. Η επόμενη ημέρα ακολούθησε με την αστυνομική βία να κατακλύζει τις περιοχές γύρω από το πανεπιστημιακό ίδρυμα. Για πολλούς ο αριθμός των νεκρών δεν επιβεβαιώθηκε ποτέ. Σύμφωνα με κάποιες αναφορές οι τραυματίες ανήλθαν περίπου σε 1.100, ενώ πολλοί ήταν εκείνοι που υπέκυψαν στα τραύματά τους. Λέγεται μάλιστα, πως από την Αστυνομία, την Χωροφυλακή, τα ΛΟΚ, την ΕΣΑ και τα άρματα μάχης χρησιμοποιήθηκαν 327.000 σφαίρες.²³ Πάντως το Συμβούλιο Εφετών Αθηνών με μεταγενέστερο βούλευμά του ισχυρίζεται, πως την ημέρα μετά την εκκένωση του Πολυτεχνείου οι αστυνομικοί πυροβόλούσαν αδιακρίτως πολίτες στις γύρω περιοχές, με αποτέλεσμα τον θάνατο 23 ατόμων.²⁴

1.10. Απόψεις γύρω από την κατάρρευση του καθεστώτος

Έχει υποστηριχθεί από αρκετούς, ότι πίσω από την πτώση της κυβέρνησης Παπαδόπουλου βρίσκεται η Αμερική. Οι υπέρμαχοι αυτής της άποψης θεωρούν, πως η πορεία ήταν προδιαγεγραμμένη από την στιγμή που ο Παπαδόπουλος δεν δέχθηκε να βοηθήσει τις ΗΠΑ στην προσπάθειά τους να στηρίξουν το Ισραήλ κατά την διάρκεια του Αραβοϊσραηλινού πολέμου τον Οκτώβρη του 1973. Η αποδοχή αυτής της θεωρίας συνεπάγεται, αφενός ότι το πραξικόπημα του Ιωαννίδη υποκινήθηκε από την Αμερική, αφετέρου ότι η εξέγερση του Πολυτεχνείου υπήρξε μια προγραμματισμένη προβοκάτσια προκειμένου να γραφτεί ο επίλογος για το καθεστώς Παπαδόπουλου. Την θεωρία, ότι πίσω από την αλλαγή φρουράς στο καθεστώς βρίσκονταν η Αμερική και η CIA, υποστήριξαν σε δημοσιεύματά τους τόσο ο αμερικανός διπλωματικός αναλυτής, Dusko Dober, στην εφημερίδα *Washington Post* (9/12/1973) όσο και ο ανταποκριτής John Cooley της εφημερίδας *Christian Science Monitor* (2/1/1974).

²² Ο επικεφαλής του συγκεκριμένου στρατιωτικού άρματος, φοβούμενος την οργή εκείνων που βρίσκονταν εντός του χώρου του Ιδρύματος, απειλούσε χαρακτηριστικά: «Μην πλησιάζετε, θα σας διαλύσω». Μάλιστα, ένας αντισυνταγματάρχης που βρισκόταν έξω από το Πολυτεχνείο, έλεγε στον ταγματάρχη του: «Πεντακόσια άτομα είναι όλα κι όλα. Να τους βάλουν σε ένα καράβι, να τους βουλιάξουν, να απαλλαγεί ο τόπος». Βλ. Μ. Κόντη (Επιμ.), «Εδώ Πολυτεχνείο», ένθετο στο *Τα Νέα*, σ. 68.

²³ Θ. Αλατάς (Επιμ.), *Πολυτεχνείο 1973, 40 Χρόνια Απόσταση*, Αθήνα 2013, σ. 96.

²⁴ Θ. Διαμαντόπουλος, *ό. π.*, σ. 276- 282.

Γεγονός πάντως αποτελεί, πως η στάση των περισσότερων δυτικοευρωπαϊκών χωρών στο αίτημα της Αμερικής ήταν παρόμοια με αυτή της Ελλάδας. Αναλογιζόμενες το πιθανό κόστος από έναν πιθανό αραβικό αποκλεισμό πετρελαίου, δεν έδωσαν το πράσινο φως στα αμερικανικά αεροσκάφη που μετέφεραν βοήθεια στο Ισραήλ, να διέλθουν από τον εναέριο χώρο τους ή να ανεφοδιαστούν σε αεροδρόμια της επικράτειάς τους. Εξάιρεση αποτέλεσε η Πορτογαλία. Με απόφαση της τελευταίας τα αμερικανικά αεροσκάφη είχαν τη δυνατότητα να ανεφοδιαστούν στην αεροπορική βάση Lajes στις Αζόρες. Από εκεί θα συνέχιζαν την πορεία τους πάνω από τα στενά του Γιβραλτάρ, έπειτα πάνω από την Μεσόγειο και την Κρήτη με τελικό προορισμό το αεροδρόμιο του Τελ Αβίβ.

Επακόλουθο της γενικότερης άρνησης των ευρωπαϊκών χωρών ήταν η έντονη αντίδραση από την πλευρά της Αμερικής. Ο πρόεδρος Νίξον στις 26 Οκτωβρίου σε τηλεοπτικό του διάγγελμα είπε χαρακτηριστικά: *«οι Ευρωπαίοι φίλοι μας δεν ήταν όσο θα έπρεπε πρόθυμοι να συνεργαστούν μαζί μας στην προσπάθεια διευθετήσεως της κρίσεως στη Μέση Ανατολή»*. Ο εκπρόσωπος του State Department, Robert McCloskey, δήλωσε: *«η έλλειψη πλήρους υποστήριξης της πολιτικής των Ηνωμένων Πολιτειών στο Μεσανατολικό, [...] θέτει σε αμφιβολία την όλη έννοια της Ευρωπαϊκής ασφάλειας»* και συμπλήρωσε, ότι *«η ανεφοδιαστική προσπάθειά μας στη Μέση Ανατολή είναι προς το συμφέρον [...] των άλλων συμμάχων χωρών μας στο NATO, όσο είναι και προς το δικό μας συμφέρον»*. Από την πλευρά του ο Henry Kissinger²⁵ δήλωσε τότε στο Κογκρέσο, πως *«Δεν με ενδιαφέρει το NATO ό,τι κι αν γίνει. Τόσο είμαι αηδιασμένος»*.²⁶

Πριν δούμε αναλυτικά την στάση της Ελλάδας, καλό θα ήταν να ενθυμούμαστε, πως εκείνη την περίοδο παρατηρείται μια προσπάθεια από την πλευρά του Παπαδόπουλου για "πολιτικοποίηση" της δικτατορίας, η οποία ξεκινά με αφορμή το κίνημα από την πλευρά του Ναυτικού και συνεχίζει να εκδηλώνεται με την κατάργηση της βασιλείας, την ανάληψη της προεδρίας από τον Παπαδόπουλο και της αντιπροεδρίας από τον στρατηγό Αγγελή, αλλά και από την τοποθέτηση του Σπύρου Μαρκεζίνη στη θέση του πρωθυπουργού.

²⁵ Όπως χαρακτηριστικά δήλωσε ο ίδιος 26 χρόνια αργότερα στα απομνημονεύματά του, *«αν δεν μπορούμε να εμπιστευθούμε τους Ευρωπαίους για να στηρίξουν τις ΗΠΑ σε ένα θέμα που απειλούσε να προκαλέσει μια σοβαρή αναμέτρηση μεταξύ Ανατολής και Δύσης, τότε τί αξία έχει η Συμμαχία;»* Βλ. Λ. Καλλιβρετάκης, *ό. π.*, σ. 173.

²⁶ Λ. Καλλιβρετάκης, *ό. π.*, σ. 165-166, 172-173.

Ο υπουργός των Εξωτερικών, Χρήστος Ξανθόπουλος-Παλαμάς σε συνέντευξη που παραχώρησε σε ξένους ανταποκριτές στην Αθήνα στις 13 Οκτωβρίου του 1973 δήλωσε χαρακτηριστικά *«αι φιλικαί σχέσεις της Ελλάδος με τας αραβικάς χώρας αποκλείουν οιαδήποτε συμμετοχήν, είτε άμεσον είτε έμμεσον εις τυχόν ενέργειαν στρεφόμενην εναντίον των»*. Ερωτηθής σχετικά με το πώς συνάδει η ουδετερότητα της χώρας με τον Έκτο Στόλο εντός των ελληνικών χωρικών υδάτων, ο ίδιος απάντησε, ότι η παρουσία του είναι συνεχής και πρέπει να θεωρείται φυσιολογική, εφόσον υπάρχει συμμαχική σχέση ανάμεσα στην Ελλάδα και την Αμερική.

Το διάστημα μεταξύ 15 και 19 Οκτωβρίου του 1973 έλαβε χώρα στο Newport των ΗΠΑ το Γ΄ Διεθνές Συμπόσιο Ναυτικής Ισχύος (International Seapower Symposium). Εκεί συναντήθηκε ο αρχηγός του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού, αντιναύαρχος Πέτρος Αραπάκης, με τον αρχηγό Ναυτικών Επιχειρήσεων της Αμερικής, ναύαρχο Elmo Zumwalt. Η συζήτησή τους επικεντρώθηκε στην Σούδα και τη δυνατότητα χρήσης της από τον Έκτο Στόλο. Όπως διαβεβαίωσε ο έλληνας αντιναύαρχος, η Αμερική δεν χρειάζεται να ανησυχεί, η περιοχή της Σούδας ήταν διαθέσιμη και, όποιες δηλώσεις έγιναν από την πλευρά της ελληνικής κυβέρνησης, πραγματοποιήθηκαν για επικοινωνιακούς λόγους.

Την επόμενη ημέρα ο αμερικανός πρέσβης στην Αθήνα με απόρρητο τηλεγράφημά του στο State Department μεταξύ άλλων ανέφερε, πως υπάρχει κατανόηση από τους έλληνες στρατιωτικούς για την επιχείρηση ανεφοδιασμού του Ισραήλ, πρόσθεσε όμως, ότι, παρά τη συμπόρευση της ελληνικής κυβέρνησης με την αμερικανική πολιτική, εάν αυξηθεί η συχνότητα των προσγειώσεων, η Ελλάδα ενδέχεται να περιέλθει σε δύσκολη θέση απέναντι στις αραβικές χώρες.

Μόλις ξεκίνησαν οι πολεμικές επιχειρήσεις στις 7 Οκτωβρίου, το αμερικανικό αεροπλανοφόρο USS Independence που βρισκόταν στον Πειραιά, κατευθύνθηκε στην Κρήτη, όπου και παρέμεινε μέχρι τη λήξη των εχθροπραξιών, οπότε και επέστρεψε στον Πειραιά (5 Νοεμβρίου). Η αποστολή του στην Κρήτη ήταν η φύλαξη του τελευταίου τμήματος της διαδρομής προς το Ισραήλ με μαχητικά αεροσκάφη που διέθετε καθώς και ο ανεφοδιασμός άλλων αεροσκαφών που μετέφεραν εφόδια. Κατά τη διάρκεια του πολέμου βρισκόταν επίσης στο λιμάνι της Σούδας και ο Στολίσκος Αμφίβιων Επιχειρήσεων (Task Force 61), ο οποίος απαρτιζόταν από το ελικοπτεροφόρο Guadal-canal και εννέα αποβατικά πλοία με πεζοναύτες. Η συγκεκριμένη δύναμη βρισκόταν συνεχώς σε ετοιμότητα, χωρίς

ωστόσο να χρειαστεί να εμπλακεί σε κάποια επιχείρηση. Στο λιμάνι της Σούδας αγκυροβόλησε λίγο αργότερα και το αεροπλανοφόρο USS Kennedy.

Ο αμερικανός υφυπουργός των Εξωτερικών, Roger Davies, στις 30 Νοεμβρίου του 1973 απευθυνόμενος στον ταξίαρχο Ορέστη Βιδάλη δήλωσε πως *«...Η πρόσφατη κρίση στη Μέση Ανατολή απέδειξε πόσο δύσκολη θα ήταν η διατήρηση της θέσεώς μας στην Ανατολική Μεσόγειο χωρίς την υποστήριξη που είχαμε από την Ελλάδα»*. Ο ίδιος στις 19 Φεβρουαρίου του 1974 σε κατάθεσή του στην Επιτροπή Εξωτερικών υποθέσεων της Αμερικανικής Βουλής είπε, ότι *«η Ελλάδα είχε επιτρέψει στις Ηνωμένες Πολιτείες να χρησιμοποιήσουν τις επικοινωνιακές εγκαταστάσεις της, καθώς και τα αεροδρόμια των Αθηνών και του κόλπου της Σούδας στην Κρήτη, [ενώ] κανένας περιορισμός δεν είχε επιβληθεί στις κινήσεις ή τον ανεφοδιασμό του Έκτου Στόλου»*. Συμπεραίνουμε λοιπόν από τα παραπάνω, ότι η στήριξη που παρείχε η Ελλάδα, ως μέλος του NATO, στην Αμερική ήταν ουσιαστική και η μεγαλύτερη, με εξαίρεση την Πορτογαλία. Συνεπώς δεν υπήρχε κάποιο μελανό σημείο στη σχέση ανάμεσα στην αμερικανική κυβέρνηση και το καθεστώς του Παπαδόπουλου.²⁷

Ο Μαρκεζίνης από την πλευρά του έχει υποστηρίξει μια άλλη εκδοχή των γεγονότων, η οποία όμως στερείται αξιοπιστίας. Πιο συγκεκριμένα, ισχυρίζεται, ότι στις 21 Νοεμβρίου του 1973 ο υπουργός των Εξωτερικών, Χρήστος Ξανθόπουλος-Παλαμάς, του παρέδωσε ένα απόρρητο μήνυμα από τον πρέσβη Μηλιάρεση. Σε αυτό η Ουάσινγκτον αιτούσαν από την ελληνική πλευρά μία διεύρυνση των λιμενικών διευκολύνσεων καθώς και χρήση του αεροδρομίου της Ελευσίνας από τα αμερικανικά αεροσκάφη. Ο υπουργός των Εξωτερικών διευκρίνισε στον Μαρκεζίνη, πως επρόκειτο για προσγείωση αεροσκαφών, τα οποία έφεραν πυρηνικό εξοπλισμό. Την επόμενη ημέρα ο Μαρκεζίνης ενημέρωσε τον Παπαδόπουλο, στον οποίο και πρότεινε την μή αποδοχή του αμερικάνικου αιτήματος, πρόταση η οποία βρήκε σύμφωνο τον τελευταίο. Μάλιστα αποφασίστηκε, πως σε περίπτωση που οι έλληνες στρατιωτικοί δέχονταν πιέσεις από αμερικανούς ομολόγους τους, θα τους παρέπεμπαν στο υπουργείο Εξωτερικών. Στις 24 Νοεμβρίου ο αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων, στρατηγός Ζαγοριαννάκος, εξέφρασε την ανησυχία του στον υπουργό Εξωτερικών για ενδεχόμενη αμερικανική αντίδραση λόγω της άρνησης από την ελληνική κυβέρνηση. Όπως του τόνισε ο υπουργός, *«αι οδηγία της κυβέρνησεως*

²⁷ Λ. Καλλιβρετάκης, *ό. π.*, σ. 174-182.

ήσαν κατηγορηματικά και θα έπρεπε να εφαρμοσθούν απαρεγκλίτως». Μετά από αυτό ο Μαρκεζίνης υποστήριξε, ότι η κυβέρνηση είχε ήδη ανατραπεί.

Σύμφωνα λοιπόν με την εκδοχή του Μαρκεζίνη, η ρήξη ανάμεσα στις ΗΠΑ και την ελληνική κυβέρνηση δεν ήρθε κατά τη διάρκεια του Αραβοϊσραηλινού πολέμου. Κατά τον ίδιο το πρόβλημα δημιουργήθηκε σχεδόν έναν μήνα αργότερα και αφορούσε μια μελλοντική διεύρυνση των ελληνικών παραχωρήσεων προς την Αμερική στο πλαίσιο μιας αμερικανικής-ρωσικής ψυχροπολεμικής κατάστασης.

Όμως, έναν χρόνο νωρίτερα μεταξύ Ελλάδας και Αμερικής είχε υπογραφεί συμφωνία, η οποία μεταξύ άλλων αφορούσε τον ελλιμενισμό έξι αντιτορπιλικών σε ειδικά διαμορφωμένα μόνιμα αγκυροβόλια στην περιοχή της Ελευσίνας με υπηρεσίες διοικητικής υποστήριξης και υποδομές φιλοξενίας 1.200 οικογενειών των πληρωμάτων. Τα περισσότερα σημεία της συμφωνίας είχαν ικανοποιηθεί ήδη από το φθινόπωρο του 1973. Εκτός από αυτά, είχε επίσης συμφωνηθεί, ότι τον Ιούνιο του 1974 θα εξεταζόταν το ενδεχόμενο ενός ακόμα αεροπλανοφόρου, τα αεροσκάφη του οποίου θα χρησιμοποιούσαν το αεροδρόμιο της Ελευσίνας. Όπως γίνεται κατανοητό, στην πραγματικότητα οι ΗΠΑ ζήτησαν πρώιμα την υλοποίηση μέρους μιας συμφωνίας, το οποίο είχε προγραμματιστεί για την επόμενη χρονιά.

Το γεγονός, ότι η ρήξη ανάμεσα στις ελληνοαμερικανικές σχέσεις σημειώθηκε το διάστημα μεταξύ 21 και 25 Νοεμβρίου, αποκλείει τη σύνδεση της εξέγερσης του Πολυτεχνείου με σενάρια συνομοσίας.

Εάν παρατηρήσουμε με προσοχή τα γεγονότα, θα διαπιστώσουμε, ότι η μόνη χώρα που δέχθηκε να στηρίξει δημοσίως την Αμερική στην περίπτωση του Αραβοϊσραηλινού πολέμου ήταν η Πορτογαλία και το καθεστώς Tomas-Caetano. Οι ΗΠΑ μάλιστα δήλωσαν, πως δεν θα μπορούσαν να πραγματοποιήσουν τον αεροπορικό ανεφοδιασμό του Ισραήλ, χωρίς την στήριξη που τους παρείχε η Πορτογαλία και συγκεκριμένα την άδεια χρήσης του αεροδρομίου στις Αζόρες. Εύλογα κάποιος θα περίμενε το πορτογαλικό καθεστώς να είναι ισχυροποιημένο ύστερα και από την άσφογη συνεργασία με την Αμερική. Παρ' όλα αυτά, ανατράπηκε στις 25 Απριλίου του 1974.

Ο Μαρκεζίνης με την εκδοχή του προσπαθεί να συνδέσει την απόρριψη από την ελληνική κυβέρνηση του αμερικανικού αιτήματος, η οποία τοποθετείται χρονικά στις 22 Νοεμβρίου, με το πραξικόπημα του Ιωαννίδη, το οποίο έλαβε χώρα στις 25 του ίδιου μήνα. Εάν δεχτούμε τον ισχυρισμό του, τότε θα πρέπει το πραξικόπημα να οργανώθηκε μέσα σε δύο με τρεις ημέρες, κάτι το οποίο στερείται λογικής. Στις 20

Νοεμβρίου του 1973 ο Στυλιανός Παττακός πληροφόρησε τον Παπαδόπουλο, ότι σύμφωνα με τον αμερικανό πρέσβη, Henry Tasca, ο Ιωαννίδης ετοιμάζεται να "ρίξει" την κυβέρνηση. Εάν ο τελευταίος λειτουργούσε σύμφωνα με τις υποδείξεις των ΗΠΑ, δεν ευσταθεί ο αμερικανός πρέσβης να διαρρέει αυτή την πληροφορία στον Παττακό. Ένα ακόμη στοιχείο που αποσυνδέει τον Ιωαννίδη από τους Αμερικανούς, αποτελεί το γεγονός, ότι ακόμη και τέσσερις μήνες μετά την επικράτησή του, το αμερικανικό αίτημα σχετικά με το αεροπλανοφόρο παρέμενε σε στασιμότητα.

Σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή που καλλιεργήθηκε τόσο σε μερίδα οπαδών του Παπαδόπουλου όσο και σε τμήμα του δημοκρατικού τόξου, πίσω από το πραξικόπημα του 1967 και το καθεστώς της Χούντας βρισκόταν η Αμερική, ενώ ο Παπαδόπουλος δεν ήταν τίποτα περισσότερο από έναν εντολοδόχο πράκτορα της CIA. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε, ότι οποιαδήποτε παρέκκλιση του Παπαδόπουλου από τις υποδείξεις των ΗΠΑ, αυτομάτως θα έδινε το πράσινο φως για την ανατροπή του και την αντικατάστασή του από έναν άλλον πράκτορα, τον Ιωαννίδη.²⁸

1.11. Το πραξικόπημα του Ιωαννίδη

Ο ταξίαρχος Ιωαννίδης, ένας εκ των πρωτεργατών του πραξικοπήματος του 1967, συντονίζοντας ομάδα χαμηλόβαθμων υπερεθνικιστών αξιωματικών που ήταν ενάντιοι στην πολιτική που ακολουθούσε το καθεστώς του Παπαδόπουλου, και έχοντας την στήριξη του διοικητή της Πρώτης Στρατιάς Λάρισας, στρατηγού Φ. Γκιζίκη, ανέτρεψε με αιφνιδιαστικό πραξικόπημα την κυβέρνηση στις 25 Νοεμβρίου του 1973. Ο Παπαδόπουλος εκείνες τις ημέρες έτυχε να παραθερίσει στην κατοικία του στο Λαγονήσι. Τα γεγονότα τον αιφνιδίασαν, αφού μέχρι εκείνη τη στιγμή είχε απόλυτη εμπιστοσύνη στον Ιωαννίδη. Αυτή τη φορά οι πρωτεργάτες του πραξικοπήματος δεν προχώρησαν σε εκτεταμένες συλλήψεις προσώπων. Παρ' όλα αυτά η επιχείρησή τους στέφθηκε με απόλυτη επιτυχία. Το νέο καθεστώς ονομάστηκε από πολλούς και "καθεστώς των λοχαγών" και είχε σαν κεντρικό σύνθημα "ζήτω η 21η Απριλίου, κάτω ο Παπαδόπουλος". Το κυβερνητικό σχήμα με πρόεδρο έναν πρώην υπουργό της κυβέρνησης Παπαδόπουλου, τον Αδαμάντιο Ανδρουτσόπουλο, ορκίστηκε το ίδιο απόγευμα. Υπουργός Προεδρίας ορίστηκε ο Κ. Ράλλης, που ήταν εκπρόσωπος του παλιού πολιτικού συστήματος.

²⁸ Λ. Καλλιβερέτακης, *ό. π.*, σ. 182- 186, 190, 192- 193.

Σύμφωνα με το διάγγελμα το νέου προέδρου, το όλο εγχείρημα επρόκειτο για μια ενδοκαθεστωτική "αλλαγή φρουράς" από το προηγούμενο καθεστώς που είχε πλέον πολιτικοποιηθεί, με αποτέλεσμα η χώρα να επιστρέψει σε συνθήκες, εναντίων των οποίων είχαν εξεγερθεί οι πρωτεργάτες του πραξικοπήματος της 21ης Απριλίου του 1967. Επίσης διατυπώθηκε και ως επιχείρημα η διασάλευση της τάξης από την εξέγερση του Πολυτεχνείου. Εικάζεται όμως πως υπήρχαν και άλλα αίτια πίσω από τα προφανή. Πολλοί θεωρούν, ότι το νέο πραξικόπημα ετοιμαζόταν από το καλοκαίρι του 1973. Αυτό συνεπάγεται, ότι η σύλληψη του σχεδίου προηγήθηκε του Αραβοϊσραηλινού Πολέμου, ο οποίος χρησιμοποιήθηκε ως πρόφαση για την ανατροπή του Παπαδόπουλου, λόγω της στάσης που επέλεξε να κρατήσει. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό, πως η προσπάθεια πολιτικοποίησης του καθεστώτος από τον Παπαδόπουλο χωρίς τη σύμφωνη γνώμη των υπολοίπων συνεργατών του, ήταν η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι, και θεωρήθηκε προδοσία από τους υπόλοιπους πρωτεργάτες του πραξικοπήματος του 1967. Εκ του αποτελέσματος η προσωποπαγής κυβέρνησή του δεν κατάφερε να ικανοποιήσει τους μικροαστούς χαμηλόβαθμους αξιωματικούς του Στρατού Ξηράς, η πλειοψηφία των οποίων ήταν αγροτικής καταγωγής. Το καθεστώς επέτρεψε τον ατομικιστικό καπιταλισμό και γενικότερα το μεγάλο κεφάλαιο, τη στιγμή που οι εργατικοί μισθοί δεν ακολούθησαν αυξητική πορεία. Η κυβέρνηση από τη μία πλευρά καταπιανόταν εναγωνίως με την εισροή ξένων επενδύσεων, ενώ την ίδια στιγμή υπέβαλε τη δημιουργία μιας τάξης δανειοδοτούμενων επιχειρηματιών. Ο οικονομικός σχεδιασμός της χώρας δόθηκε σε τεχνοκράτες εκφραστές του παραδοσιακού μεγαλοαστικού κατεστημένου. Η εθνικιστική ιδεολογία και οι επεκτατικές τάσεις περιορίστηκαν. Ακόμη και η εξυγίανση-ηθικοποίηση του δημόσιου βίου από τους "φαύλους και διεφθαρμένους" πολιτικούς, βασική διακήρυξη των πρωτεργατών του πραξικοπήματος του 1967, δεν επετεύχθη. Όλα αυτά είχαν σαν αποτέλεσμα οι βασικοί υποστηρικτές της Χούντας, να απογοητευθούν. Για να αντιληφθούμε έστω και λίγο για ποιούς μιλάμε, αρκεί να αναλογιστούμε πως ήταν φανατικοί ακροατές του Ραδιοφωνικού Σταθμού των Ενόπλων Δυνάμεων, ο οποίος διακήρυττε πως τα φυσικά σύνορα της Ελλάδας έφθαναν στον Καύκασο.²⁹

---

²⁹ Θ. Διαμαντόπουλος, *ό. π.*, σ. 282- 283.

1.12. Χαρακτηριστικά του νέου καθεστώτος

Ένα βασικό χαρακτηριστικό του καθεστώτος Ιωαννίδη είναι ο στρατιωτικός του χαρακτήρας. Μέσο άσκησης της εξουσίας υπήρξε η στρατιωτική αστυνομία ΕΣΑ. Επεδίωξαν με αυτό τον τρόπο να περάσουν προς τα έξω, ότι κυρίαρχος του κράτους είναι ο Στρατός και όχι από κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο. Παρ' όλα αυτά η κυβέρνηση στελεχώθηκε αποκλειστικά από πολίτες και όχι στρατιωτικούς. Αυτό ίσως μπορούμε να το αποδώσουμε σε μια προσπάθεια αποφυγής περιπτώσεων πολιτικής διαφθοράς. Ακόμη και ο ίδιος ο Ιωαννίδης υπηρέτησε το καθεστώς από την θέση του ταξίαρχου και διοικητή της ΕΣΑ. Μέχρι και την πτώση της δικτατορίας παρέμενε άγνωστος στο ευρύ κοινό.

Το νέο καθεστώς αντιμετώπισε με τον ίδιο βάνανσο τρόπο όλους όσους βρίσκονταν απέναντί του, είτε ήταν δεξιοί είτε αριστεροί, κεντρώοι, κομμουνιστές, απλοί άνθρωποι ή άνθρωποι του συστήματος. Για πολλούς ανώτερους κρατικούς λειτουργούς (διπλωμάτες, εκπαιδευτικούς, συμβούλους και υπαλλήλους άλλων κατηγοριών) αποφασίστηκε η άρση της μονιμότητάς τους. Ακολουθήθηκε διαδικασία κάθαρσης ακόμη σε πρώην υπουργούς της κυβέρνησης Παπαδόπουλου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του πρώην υφυπουργού Εμπορίου, Μ. Μπαλόπουλου, ο οποίος κατηγορήθηκε, ότι είχε επιτρέψει παράνομες εισαγωγές κρεάτων από το εξωτερικό κατά τη διάρκεια της θητείας του και για τον λόγο αυτό του επιβλήθηκε ποινή φυλάκισης τεσσάρων ετών. "Κάθαρση" εφαρμόστηκε και σε πρώην στρατιωτικούς του Παπαδόπουλου με το επιχείρημα, ότι με τις παρατυπίες τους είχαν επιφέρει πλήγμα στην ακεραιότητα του σώματος των Ενόπλων Δυνάμεων. Η "εξυγίανση" δεν περιορίστηκε όμως στις παραπάνω κατηγορίες. Ο τότε αρχιεπίσκοπος Ιερώνυμος αντικαταστάθηκε από τον μητροπολίτη Ιωαννίνων, Σεραφείμ. Το καθεστώς Ιωαννίδη προχώρησε στη συγκεκριμένη εκθρόνιση, επειδή η εκλογή του πρώτου κρίθηκε αντικανονική με Συντακτική Πράξη. Η πραγματικότητα πάντως είναι, πως ο πρώην αρχιεπίσκοπος στιγματίστηκε ως "Παπαδοπουλικός". Για τον Σεραφείμ αξίζει να σημειώσουμε, ότι ήταν εκείνος που τέλεσε την ορκωμοσία του Γκιζίκη αλλά και της νέας κυβέρνησης. Το καθεστώς προέβη ακόμη στην ακύρωση μιας απαλλοτρίωσης σε περιοχή πλησίον των Μεγάρων, η οποία ήταν απαραίτητη για την δημιουργία εγκαταστάσεων των επιχειρήσεων Ωνάση. Η απόφαση αυτή πάρθηκε, προκειμένου να πληγεί ένα από τα σύμβολα του ελληνικού καπιταλιστικού συστήματος.

Η κυβέρνηση Παπαδόπουλου είχε δείξει ιδιαίτερη ανοχή τόσο στο πρόσωπο του Βασιλιά όσο και στον Κωνσταντίνο Καραμανλή. Και στις δύο περιπτώσεις η κατάσταση στο νέο καθεστώς Ιωαννίδη άλλαξε άρδην προς το χειρότερο. Η κυβέρνηση ενημέρωσε τον ιδιοκτήτη της εφημερίδας "*Βραδυνή*", πως θα μπορούσε να αρθεί η απαγόρευση κυκλοφορίας της εφημερίδας που είχε ασκηθεί πριν καιρό, με την προϋπόθεση να ασκεί δριμεία και συστηματική κριτική στον ιδρυτή της ΕΡΕ, Κωνσταντίνο Καραμανλή. Όσο αφορά τον Βασιλιά, μολονότι ο τελευταίος εγγυήθηκε σύμφωνα με τον Γκιζίκη μια ομαλή συνύπαρξη με το καθεστώς, ο Ιωαννίδης δεν δέχθηκε, διότι φοβήθηκε τυχόν ανταρσίες.³⁰

1.13. Η περίπτωση της Κύπρου και η κατάρρευση της κυβέρνησης Ιωαννίδη

Από το ξεκίνημα της διακυβέρνησης Ιωαννίδη δεν φαινόταν κάτι στον ορίζοντα που θα μπορούσε δυνητικά να απειλήσει το καθεστώς. Όμως ο υπερεθνικισμός καλλιέργησε μια ακόρεστη επιθυμία για προσάρτηση ολόκληρης της Κύπρου στην Ελλάδα. Σύμφωνα με όσα ισχυρίστηκε ο Ιωαννίδης, ο Αμερικανός υφυπουργός Εξωτερικών, Joseph J. Sisco, τον είχε διαβεβαιώσει, πως σε μια ενδεχόμενη επιχείρηση της Ελλάδας η Τουρκία θα κρατούσε ουδέτερη στάση. Κάποιοι ωστόσο υποστηρίζουν, ότι αυτή η διαβεβαίωση προήλθε από πράκτορα της CIA. Έτσι λοιπόν, τον Ιούλιο του 1974 το καθεστώς επεχείρησε με πραξικόπημα να ανατρέψει τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο και να εγκαθιδρύσει στο νησί της Κύπρου μια κυβέρνηση φιλική προς την Χούντα. Σύμφωνα με την Άννα Μαντόγλου, ο Ιωαννίδης προσπάθησε να δώσει μια λύση στο ζήτημα της Κύπρου μέσα στα νατοϊκά πλαίσια. Πιο συγκεκριμένα, η Τουρκία θα προσαρτούσε ένα μικρό κομμάτι της Κύπρου, ενώ το μεγαλύτερο θα ενωνόταν με την Ελλάδα. Ο πρόεδρος Μακάριος απέφυγε τη δολοφονική απόπειρα και επέζησε.³¹ Έτσι λοιπόν το αποτέλεσμα όλης αυτής της εθνικιστικής φιλοδοξίας οδήγησε στη μοιραία τουρκική εισβολή.

Ύστερα από αυτό η διεθνής κατακραυγή και η διπλωματική απομόνωση ήταν αναπόφευκτη για την Ελλάδα. Τα στελέχη του καθεστώτος ήταν ανήμπορα να διαχειριστούν την κατάσταση. Ο αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων, στρατηγός Γ. Μπονάνος, καθώς και οι αρχηγοί των τριών επιτελείων, στρατηγός Α. Γαλατσάνος, ναύαρχος Π. Αραπάκης και πτέραρχος Α. Παπανικολάου, αντιλαμβανόμενοι το

³⁰ Θ. Διαμαντόπουλος, *ό. π.*, σ. 283.

³¹ Άν. Μαντόγλου, *Η εξέγερση του Πολυτεχνείου, μια κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση*, Αθήνα 2011, σ. 268.

στρατιωτικό και διπλωματικό αδιέξοδο, στο οποίο είχε περιέλθει η χώρα, πήραν την πρωτοβουλία και εισηγήθηκαν στον στρατηγό Γκιζίκη, να καλέσουν πρώην πολιτικούς, αυτούς που παλιότερα αποκαλούσαν "φαύλους και διεφθαρμένους", να αναλάβουν κυβερνητικές θέσεις. Σε αυτή την πρωτοβουλία έπαιξε ρόλο και η φημολογία, ότι ο στρατηγός Ι. Ντάβος συνοδευόμενος από δυνάμεις του ΓΣΣ θα κινούνταν προς την Αθήνα με "αντικαθεστωτική διάθεση". Ο Ιωαννίδης αρχικά υπήρξε διστακτικός, στη συνέχεια όμως συντάχθηκε προς αυτή την κατεύθυνση. Η πρώτη πρόταση που τέθηκε ήταν η δημιουργία μιας κυβέρνησης εθνικής ενότητας υπό τον Π. Κανελλόπουλο (τελευταίος αρχηγός της ΕΡΕ). Ο Ε. Αβέρωφ κατάφερε να πείσει την ηγετική ομάδα του καθεστώτος να καλέσει από το Παρίσι τον Κ. Καραμανλή. Έτσι λοιπόν έγινε και τη νύχτα της 23ης προς 24ης Ιουλίου του 1974 ο τελευταίος ορκίστηκε πρωθυπουργός από τον στρατηγό Γκιζίκη. Αυτό υπήρξε και το τέλος ή η αρχή του τέλους της μακροχρόνιας αυτής εκτροπής που βίωσε το ελληνικό κράτος.³²

---

³² Θ. Διαμαντόπουλος, *ό. π.*, σ. 283.

Β' Κεφάλαιο

Η εξέγερση του Πολυτεχνείου

2.1. Το χρονικό της κατάληψης του Πολυτεχνείου

Η κατάληψη του Πολυτεχνείου ξεκίνησε την Τετάρτη 14 Νοεμβρίου του 1973. Η απόφαση πάρθηκε σε μια στιγμή, δεν ήταν κάτι προσχεδιασμένο.

Όλα ξεκίνησαν με την πορεία της Νομικής, στην οποία συμμετείχαν και άτομα από τα τμήματα Μαθηματικών, Φυσικής και Χημείας, και η οποία κατέληξε στο Πολυτεχνείο, όπου επικρατούσε αναβρασμός. Μια άλλη μεγάλη ομάδα φοιτητών ξεκίνησε από την σχολή της Βιομηχανικής με την ίδια κατεύθυνση φωνάζοντας διάφορα συνθήματα, όπως *"όχι λεφτά στον Ανδρεάδη"*. Το μεσημέρι της Τετάρτης έχουμε την πρώτη προσπάθεια από την πλευρά του καθεστώτος να ανακόψει την κατάληψη. Πιο συγκεκριμένα, ένας εισαγγελέας με την χρήση τηλεβόα καλούσε τους νέους να εγκαταλείψουν τον χώρο του Ιδρύματος. Η τακτική της Αστυνομίας ήταν να εισβάλει στον προαύλιο χώρο από τις οδούς Στουρνάρη, Τοσίτσα και Πατησίων, να εγκλωβίσει όσους περισσότερους φοιτητές μπορούσε και να τους απομονώσει. Κάποιοι φοιτητές το αντιλήφθηκαν, έκλεισαν τις περιφερειακές πόρτες και προχώρησαν στη φύλαξη της κεντρικής εισόδου στην οδό Πατησίων. Τότε ήταν που οργανώθηκε μια πρώτη άτυπη Συντονιστική Επιτροπή, η οποία συνεδρίαζε στο κτήριο της Αρχιτεκτονικής στην πλευρά της οδού Αβέρωφ. Στην επιτροπή αυτή μεταξύ άλλων συμμετείχαν ονόματα όπως ο Σοφιανός, ο Σιδέρης, η Μωροπούλου, ο Στέλιος Παπάς, η Καρυστιάνη κ.α. Μέσω της Επιτροπής μοιράστηκαν καθήκοντα στους συμμετέχοντες. Πολλοί ήταν εκείνοι που ανέλαβαν *"λοχίες περιφρούρησης"* με κύριο μέλημά τους, να παρακολουθούν τα πράγματα έξω, έτσι ώστε να μην πιαστούν απροετοίμαστοι από την Αστυνομία. Επίσης, έσβηναν ακραία συνθήματα από τους τοίχους όπως *"κάτω το κράτος"*, *"σεξουαλική επανάσταση"*, κ.α. και για τον λόγο αυτό χλευάζονταν από τους αναρχικούς, οι οποίοι τους αποδοκίμαζαν ως *"απαρχαιωμένους"*. Η Τετάρτη ήταν και η πρώτη ημέρα λειτουργίας του πρώτου μικρής εμβέλειας ραδιοφωνικού σταθμού. Η κατάληψη ξεκίνησε περίπου στις 22:30 το βράδυ. Τότε εμφανίστηκε ο Θάνος Μικρούτσικος, με τον Αντρέα, τη Μαρία Δημητριάδη και δύο ή τρία άτομα ακόμα, έστησαν όργανα και ξεκίνησαν τα αντάρτικα τραγούδια, όπως *"εμπρός, εμπρός για την Ελλάδα"*, *"ο Γοργοπόταμος στην Αλαμάννα"*, *"Ξαστεριά"* κ.α. Εκείνο το βράδυ κοιμήθηκαν εντός του χώρου του Πολυτεχνείου περίπου 400 άτομα.

Η επόμενη ημέρα, Πέμπτη 15 Νοεμβρίου του 1973, βρήκε τους νέους που βρίσκονταν εντός του Ιδρύματος, να γράφουν προκηρύξεις, να φτιάχνουν αφίσες, τις οποίες κολλούσαν σε τρόλεϊ και λεωφορεία που περνούσαν, να τραγουδούν κ.α. Υπάρχει μαρτυρία, σύμφωνα με την οποία, ο Νίκος Σιδέρης κατέβασε από το κτήριο της οδού Αβέρωφ το θυρεό της Χούντας, το έσυρε στην οδό Πατησίων, όπου και το ποδοπάτησε με μένος. Έξω ο συγκεντρωμένος κόσμος άρχισε να μειώνεται. Υπήρξε η φημολογία, ότι οι οργανώσεις της Αριστεράς, Ρήγας και Αντί-ΕΦΕΕ, πήραν εντολή από τους καθοδηγητές τους, να μην εμπλακούν. Όμως αυτό αποδείχθηκε ψευδές, αφού ήταν αδύνατη η επικοινωνία με τις κεντρικές οργανώσεις. Κάποιοι εντός του Πολυτεχνείου έχασαν το κουράγιο τους. Ωστόσο, υπήρξαν και εκείνοι που αποφάσισαν να μην κάνουν πίσω. Από το μεσημέρι της Πέμπτης ο σταθμός εξέπεμπε σε μεγαλύτερη εμβέλεια. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας ο κόσμος γύρω από το Πολυτεχνείο αυξανόταν με γοργούς ρυθμούς. Πολλοί ήταν εκείνοι που πρόσφεραν στους νέους που βρίσκονταν μέσα στο Ίδρυμα τρόφιμα, χρήματα και φάρμακα. Ένας από αυτούς ήταν και ένας ηθοποιός, Αρμένης στο όνομα, ο οποίος τους προσέφερε χρήματα εκ μέρους του θεάτρου Κουν. Το ίδιο απόγευμα πραγματοποιήθηκαν συνελεύσεις με σκοπό την ανάδειξη εκπροσώπων από τις διάφορες σχολές. Η ΚΝΕ είχε αποσύρει πολλά από τα στελέχη της, για τον λόγο αυτό και ήταν μικρή η αντιπροσώπευσή της. Λίγο πιο μετά στο κτήριο Γκίνη επί των οδών Πατησίων και Στουρνάρη διεξήχθη συνέλευση και της ομάδας εργατών που είχε έλθει προκειμένου να σταθεί στο πλευρό των φοιτητών. Μεταξύ του πλήθους εμφανίσθηκε και ο στρατηγός Κουρούκλης προκειμένου να μεταφέρει τη συμπαράσταση εκ μέρους των φιλοβασιλικών!

Ξημερώνοντας η επόμενη ημέρα, Παρασκευή 16/11/1973, ο κόσμος έξω από το Πολυτεχνείο ολοένα και αυξανόταν. Παρά τους πυροβολισμούς που ακούστηκαν προς το βράδυ, πολλές ήταν οι γυναίκες που προσπαθούσαν μέσα από τα κάγκελα να προσφέρουν τσάντες με τρόφιμα στους φοιτητές. Την ημέρα αυτή ήρθαν να προστεθούν με τους νέους εντός του Ιδρύματος οικοδόμοι καθώς και μια επιτροπή αγροτών από τα Μέγαρα. Στις 4 το απόγευμα ο καθηγητής Σκουλικίδης ενημερώνει τον Στέλιο Λογοθέτη,³³ ότι σχεδιαζόταν επίθεση εναντίον τους το βράδυ με τακ.

³³ Ο Στέλιος Λογοθέτης, από τον οποίο αντλώ πληροφορίες σχετικά με όσα διαδραματίστηκαν τις ημέρες της κατάληψης του Πολυτεχνείου, υπήρξε φοιτητής στη σχολή Χημικών Μηχανικών. Έδρασε ως μέλος της Συντονιστικής Επιτροπής, στέλεχος της Αντί- ΕΦΕΕ και μέλος της ΚΕ του ΚΚΕ. Αργότερα εξελέγη δήμαρχος Νίκαιας και Πειραιά ενώ ασχολήθηκε και με το επάγγελμα του χημικού

Προς επιβεβαίωση αυτής της πληροφορίας έρχονται τα λόγια που άκουσε ο Λογοθέτης από μια γυναίκα *«τί θα γίνει με αυτούς τους αλήτες, που δεν μας αφήνουν σε ησυχία;»*, στην οποία απάντησε ένα άγνωστο πρόσωπο *«ησυχάστε κυρία μου, απόψε θα τελειώσουν όλα...»*.

Έτσι κι έγινε. Μετά τις 20:30 το βράδυ οι πυροβολισμοί έπεφταν ολοένα και πιο συχνά, με αποτέλεσμα να έχουμε τους πρώτους νεκρούς και τραυματίες. Στα παρακείμενα κτήρια στήθηκαν προβολείς, ώστε να φωτίζεται επαρκώς ο χώρος του Πολυτεχνείου. Εκτεταμένη ήταν και η χρήση δακρυγόνων. Κάποιοι ισχυρίστηκαν, ότι οι σφαίρες που χρησιμοποιήθηκαν από τις δυνάμεις καταστολής ήταν κατασκευασμένες από λάστιχο. Σύμφωνα όμως με τον Γρηγόρη Αμανατίδη, τότε τριτοετής ή τεταρτοετής φοιτητής Ιατρικής και μετέπειτα καρδιοχειρουργός στο Ωνάσειο Νοσοκομείο, ο οποίος παραλάμβανε συνέχεια φορεία με τραυματισμένους, κάτι τέτοιο δεν ίσχυε. Μεταξύ των φοιτητών εισχώρησε ο Μπίμπας, ο οποίος παρίστανε τον χειρουργό και έδινε εντολές, ενώ στην ουσία ήταν ασφαλίτης και αργότερα σε δίκη παραδέχθηκε πως ήταν προβοκάτορας. Προς το βράδυ έφτασαν τα ερπυστριοφόρα. Από το συγκεντρωμένο πλήθος ακουγόταν το τραγούδι της *Ρωμοσύνης* καθώς και παρακλήσεις προς τους στρατιώτες, όπως *«είσαστε αδέρφια μας, μη χτυπάτε...»*. Κάποια στιγμή ο Στέλιος Λογοθέτης στεκόταν πίσω από τα κάγκελα μαζί με τον Λαλιώτη και μπροστά από αυτά ο Τζουμάκας, προσπαθώντας να συμφωνήσουν μια ειρηνική έξοδο. Τότε ήταν που ένας αξιωματικός, ο Ντερτιλής, άρχισε να φωνάζει *«ο στρατός δεν συμβιβάζεται, δεν ταπεινώνεται, δεν ρεζιλεύεται...»*. Όταν η ώρα πήγε περίπου 3, το τανκ γκρέμισε την σιδερόπορτα του Πολυτεχνείου. Από την πλευρά τους οι αστυνομικοί φώναζαν *«δημοκρατία θέλατε ε;»*. Από εκείνη τη στιγμή και ύστερα ξεκίνησαν ξυλοδαρμοί, συλλήψεις και έφοδοι στα σπίτια.³⁴

2.2. Η εκλογή της Συντονιστικής Επιτροπής

Τις πρώτες 30 ώρες από την έναρξη της κατάληψης δεν παρατηρήθηκε κάποια ενιαία γραμμή όσο αφορά το περιεχόμενο και την προοπτική αυτού του εγχειρήματος. Οι προκηρύξεις και τα συνθήματα έβριθαν από ακρότητες και αντιφάσεις μεταξύ τους. Η τροπή που πήραν τα πράγματα στο Πολυτεχνείο δεν μας επιτρέπει να μιλήσουμε για μια απλή προέκταση φοιτητικών κινητοποιήσεων. Έτσι,

---

μηχανικού. Γ. Γάτος, *Πολυτεχνείο '73 Ρεπορτάζ με την Ιστορία, το Χρονικό, οι Μαρτυρίες, τα Ντοκουμέντα*, Αθήνα 2004, σ. 213.

³⁴ Γ. Γάτος, *ό. π.*, σ. 207-213.

όλοι οι ανεπίσημοι μηχανισμοί συντονισμού που είχαν λειτουργήσει έως τότε σε άλλες περιπτώσεις, δεν θα μπορούσαν τώρα να καλύψουν το συγκεκριμένο εγχείρημα. Αναπόφευκτα λοιπόν δημιουργήθηκε η ανάγκη για μια Συντονιστική Επιτροπή Κατάληψης του Πολυτεχνείου.

Σε διάφορες αίθουσες του Πολυτεχνείου πραγματοποιήθηκαν φοιτητικές συνελεύσεις όλων των σχολών με σκοπό την εκλογή και συγκρότηση της Συντονιστικής Επιτροπής. Σε όλες αυτές τις συνελεύσεις κοινός τόπος υπήρξε η πτώση της Χούντας, η λαϊκή κυριαρχία και η καταδίκη της στάσης της Αμερικής, που στην ουσία λειτουργούσε ευνοϊκά για το καθεστώς. Παρ' όλα αυτά, είδαμε σε αυτές να ξεδιπλώνονται δύο διαφορετικές αντιλήψεις. Από τη μία πλευρά είχαμε την οργάνωση του Ρήγα Φεραίου και της Αντι-ΕΦΕΕ, οι οποίες έβλεπαν την κατάληψη του Πολυτεχνείου αρνητικά ή στην καλύτερη περίπτωση επιφυλακτικά. Η στάση τους αυτή ερμηνεύεται από την πεποίθησή τους, πως εκείνη τη χρονική στιγμή τόσο το φοιτητικό όσο και το αντιδικτατορικό λαϊκό κίνημα ήταν ανύπαρκτα προκειμένου να υποστηρίξουν το συγκεκριμένο εγχείρημα. Παρ' όλα αυτά δέχθηκαν να συμμετάσχουν, διότι δεν ήθελαν να διαρραγεί ο ομφάλιος λώρος ανάμεσα στο φοιτητικό κίνημα και τον λαό. Επίσης έτρεφαν την ελπίδα, πως η πρωτοβουλία αυτή δεν θα σταματούσε εκεί, αλλά θα εξελισσόταν σε μια ευρύτερη προσπάθεια για ανατροπή της δικτατορίας. Από την άλλη πλευρά υπήρχαν αριστερές οργανώσεις, οι οποίες καθοδηγούμενες από τον αυθορμητισμό τους δήλωναν έτοιμες για κατά μέτωπο επίθεση ακολουθώντας το δόγμα "ή τώρα ή ποτέ", χωρίς να τις απασχολεί ιδιαίτερα η μετέπειτα πορεία των πραγμάτων. Σε κάποιες σχολές δεν κατάφεραν να κάνουν κάποια σοβαρή συζήτηση. Οι φοιτητές που συμμετείχαν σε αυτές ανανέωσαν την εμπιστοσύνη τους και δέχθηκαν να εκπροσωπηθούν στη Συντονιστική Επιτροπή από στελέχη που τους εκπροσωπούσαν έως τότε. Ακολουθεί αναλυτικά η εκπροσώπηση της Συντονιστικής Επιτροπής. Από το τμήμα των **Αρχιτεκτόνων** ο Νικολαΐδης Παναγιώτης και ο Σιφιανός Νίκος, από το τμήμα των **Μηχανολόγων** ο Δαφέρμος Ολύμπιος και ο Παπαβασιλόπουλος Γιώργος, από το τμήμα των **Πολιτικών Μηχανικών** ο Τσεμπελής Γιώργος και ο Χατζησωκράτης Δημήτρης, από το τμήμα των **Τοπογράφων** ο Ανδρουλάκης Μίμης και ο Νισταζάκης Γιάννης, από το τμήμα των **Χημικών Μηχανικών** ο Λογοθέτης Στέλιος και η Μωροπούλου Τόνια, από το τμήμα των **Καλών Τεχνών** ο Γεωργακάκης Γιάννης και η Σταυροπούλου Μαρία, από το τμήμα της **ΑΣΟΕΕ** ο Παπάς Στέλιος και ο Τσαντήλης Κώστας, από το τμήμα της **Βιομηχανικής** ο Βίος Στέλιος και ο Φιλιππάκης Γιώργος,

από το τμήμα της **Γεωπονικής** ο Αντώνογλου Νίκος και ο Τζουβάνος Δημήτρης, από το τμήμα της **Ιατρικής** η Αναστασία Ελένη και ο Σιδέρης Νίκος, από το τμήμα **Νομικής** ο Λάζος Χρίστος και ο Λαζαρίδης Χρυσάνθος, από το τμήμα **Οδοντιατρικής** ο Κοροβέσης Γιάννης και ο Λαλιώτης Κώστας, από το τμήμα του **Παντείου** ο Κολιτσίδας Γρηγόρης και ο Κουρμουλάκης Γιάννης, από το τμήμα της **Φιλοσοφικής** η Αλαβάνου Αριάδνη και η Κωστή Αγγελική και από το τμήμα του **Φυσικομαθηματικού** ο Λυγερός Σταύρος και ο Τσαφάρης Μανούσος. Στην πραγματικότητα οι εκπρόσωποι που εξελέγησαν από ορισμένα τμήματα ήταν παραπάνω από δύο. Τα ονόματα που ακολουθούν συμμετείχαν εξίσου στη Συντονιστική Επιτροπή αλλά και στην ανάθεση αρμοδιοτήτων. Πιο συγκεκριμένα, από το τμήμα των **Αρχιτεκτόνων** εξελέγη επιπλέον ο Δημήτρης Ψαρράς, από το τμήμα **Χημικών-Μηχανικών** ο Γιάννης Καλογήρου, από το τμήμα **Μηχανολόγων** ο Γιάννης Αναστασάκος, ο Κυριάκος Σταμέλος και ο Νίκος Χριστοδουλάκης, από το τμήμα **Φυσικομαθηματικών** ο Φοίβος Αρβανίτης, ο Διονύσης Μαυρογένης και ο Γιάννης Χριστόπουλος. Από την πλευρά της η εργατική συνέλευση εκπροσωπήθηκε από τον Νίκο Βουλγαράκη και τον Γιάννη Μαγκάρεν.

Η σύνθεση της Συντονιστικής Επιτροπής με βάση την έως τότε πολιτική τοποθέτηση των μελών της ήταν: εννέα μέλη από τον Ρήγα Φεραίο, οχτώ μέλη της Αντι-ΕΦΕΕ, δύο μέλη από την ΟΣΕ, ένα μέλος του ΠΑΚ, ένας Μπολσεβίκος, ένας Τροτσκιστής και δεκατέσσερις ανένταχτοι αριστεροί.

Άμεσα συγκροτήθηκε πενταμελής γραμματεία από τους Παπαβασιλόπουλο Γεώργιο, Τσαφάρη Μανούσο, Παππά Στέλιο, Χατζησωκράτη και Μωροπούλου Τόνια, η οποία επιφορτίστηκε με την εκτέλεση των αποφάσεων της Συντονιστικής Επιτροπής και στην οποία λογοδοτούσαν οι αρμόδιοι του ραδιοφωνικού σταθμού, των πολυγράφων, του ιατρείου, των υπνωτηρίων, των εστιατορίων, της καθαριότητας καθώς και οι υπεύθυνοι για την περιφρούρηση των εισόδων του Πολυτεχνείου, των εργαστηρίων, των αιθουσών και γενικότερα της περιουσίας του ιδρύματος.

Τρία μέλη της Συντονιστικής Επιτροπής, και συγκεκριμένα ο Δημήτρης Χατζησωκράτης, η Τόνια Μωροπούλου και ο Χρυσάνθος Λαζαρίδης, στις 16 Νοεμβρίου και ώρα 15:30 το μεσημέρι στην αίθουσα της Αρχιτεκτονικής παραχώρησαν συνέντευξη απέναντι σε 25 δημοσιογράφους που εκπροσωπούσαν τόσο ελληνικές εφημερίδες όσο και ξένα πρακτορεία και έντυπα. Η συνέντευξη διεξήχθη υπό συγκεκριμένους όρους. Ειδικότερα, είχε συμφωνηθεί να μην γίνει λήψη φωτογραφιών, ενώ, πέραν της "Διακήρυξης", απαντήθηκε μόνο μία ερώτηση σχετικά

με τη σύνθεση της Συντονιστικής Επιτροπής. Η αποφυγή ερωτήσεων δεν προήλθε από κάποιο φόβο. Ίσως θα μπορούσαμε να την ερμηνεύσουμε σαν ένα είδος πολιτικού αυτοπεριορισμού, εξαιτίας των ευαίσθητων ισορροπιών που έπρεπε να κρατηθούν εντός της Συντονιστικής Επιτροπής. Ακολούθως παραθέτω επακριβώς την "Διακήρυξη" από κείμενο του Δημήτρη Χατζησωκράτη.³⁵

«Οι φοιτητές από όλες τις σχολές στη διάρκεια, του φοιτητικού κινήματος, συνειδητοποιήσαμε πως τα προβλήματά μας σχετικά με τον εκδημοκρατισμό της παιδείας και τη λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος, δεν λύνονται χωρίς την αλλαγή της συγκεκριμένης πολιτικής κατάστασης, Αρχίζοντας έτσι πολιτικό αγώνα οι φοιτητές και οι Έλληνες εργαζόμενοι, που κλείστηκαν στο Πολυτεχνείο, ξεκαθαρίζουν τις θέσεις τους και καλούν τον ελληνικό λαό να συσπειρωθεί γύρω τους και ν' αγωνιστεί μαζί τους ως την τελική νίκη.

Πρωταρχική προϋπόθεση για την επίλυση όλων των λαϊκών προβλημάτων θεωρούμε την άμεση πτώση του τυραννικού καθεστώτος της Χούντας και την παράλληλη εγκαθίδρυση της λαϊκής κυριαρχίας. Η εγκαθίδρυση της λαϊκής κυριαρχίας αναπόσπαστα συνδέεται με την εθνική ανεξαρτησία από τα ξένα συμφέροντα, που χρόνια τώρα στηρίζουν την τυραννία στη χώρα μας.

Η πλατιά κινητοποίηση του ελληνικού λαού και η εκδήλωση συμπαράστασης απ' όλες τις γωνίες της Ελλάδας είναι η καλύτερη απάντηση σ' όσους επιχειρήσαν να μας δυσφημίσουν.

Ελληνικό λαέ! Ο αγώνας γύρω από την λαϊκή κυριαρχία και την εθνική ανεξαρτησία, σήμερα, συνίσταται στις άμεσες μαζικές διεκδικήσεις στα οικονομικά, επαγγελματικά και κοινωνικά σου προβλήματα, με απεργιακούς αγώνες, με μαζικές κινητοποιήσεις, με συλλαλητήρια, με προοπτική τη γενική απεργία για την ανατροπή της δικτατορίας. Η παρουσία μας εδώ αποτελεί κέντρο συσπείρωσης, κινητοποίησης και μαζικοποίησης του λαϊκού αγώνα. Όλοι ενωμένοι στον αγώνα για την Δημοκρατία και την Εθνική Ανεξαρτησία.»

Βέβαια, εάν θέλουμε να έχουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα της "Διακήρυξης", θα πρέπει στο παραπάνω κείμενο να προσθέσουμε μία ακόμη παράγραφο, η οποία εξαιρέθηκε από την επίσημη παρουσίαση στους δημοσιογράφους, λόγω έντονης αντίδρασης από εκπροσώπους της Αριστεράς, οι

³⁵ Ο Δημήτρης Χατζησωκράτης, από τον οποίον και άντλησα τις πληροφορίες αναφορικά με την Συντονιστική Επιτροπή της κατάληψης, φοίτησε στη σχολή Πολιτικών Μηχανικών. Δραστηριοποιήθηκε στις οργανώσεις του Ρήγα Φεραίου και του ΚΚΕ- Εσωτερικού, ενώ υπήρξε και κορυφαίο στέλεχος του Συνασπισμού. Γ. Γάτος, ό. π., σ. 219.

οποίοι δεν ήθελαν καμία αναφορά σε αντιδικτατορικές οργανώσεις και πολιτικά κόμματα. Όμως, ύστερα από συμφωνία μεταξύ των οργανώσεων Ρήγα Φεραίου και Αντι-ΕΦΕΕ, η επίμαχη παράγραφος διαβάστηκε μόνο στον ραδιοφωνικό σταθμό του Πολυτεχνείου και είναι η ακόλουθη.

«Πιστεύοντας ότι αυτή τη στιγμή του αγώνα εκφράζουμε τη θέληση όλου του ελληνικού λαού για ενότητα, καλούμε όλες τις αντιδικτατορικές-αντιστασιακές δυνάμεις και όλα τα δημοκρατικά κόμματα ν' αγωνιστούν μαζί μας, να κάνουν κοινό πρόγραμμα βασισμένο οπωσδήποτε στις αρχές της λαϊκής κυριαρχίας και της εθνικής ανεξαρτησίας με βασικό στόχο την ανατροπή της δικτατορίας.»

Συμπερασματικά από τις ενέργειες και τις αποφάσεις της Συντονιστικής Επιτροπής θα μπορούσαμε να πούμε, ότι δεν υπήρχαν περιθώρια για κάτι περισσότερο. Το σημαντικότερο που μπορούμε να της χρεώσουμε είναι, ότι λειτούργησε συσπειρωτικά, αν αναλογιστούμε πως συγκροτήθηκε από φοιτητικές ομάδες με έντονες διαφορές μεταξύ τους.³⁶

2.3. Η περιφρούρηση του χώρου

Η Συντονιστική Επιτροπή όρισε υπεύθυνο για θέματα περιφρούρησης τον Γεώργιο Φιλιππάκη,³⁷ φοιτητή της Βιομηχανικής. Μαζί με αυτόν υπεύθυνα ήταν ακόμη πέντε με έξι άτομα. Μία από τις αρμοδιότητες των ομάδων περιφρούρησης ήταν να ελέγχουν όσους έμπαιναν και έβγαιναν. Επειδή οι φοιτητές δεν είχαν κάποια ιδιαίτερη εμπειρία σε θέματα ελέγχου και φύλαξης, περιορίζονταν στην εξακριβωση μέσα από την επίδειξη της αστυνομικής ταυτότητας. Αυτό που τους ενδιέφερε, ήταν να μην εισέλθει στον χώρο του Πολυτεχνείου κάποιος από τους αστυνομικούς. Οι τελευταίοι έφεραν ειδικές ταυτότητες, παρ' όλα αυτά, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων, είχαν καταφέρει να διεισδύσουν εντός του Ιδρύματος τόσο μέλη της Αστυνομίας όσο και της ΚΥΠ. Οι ομάδες όφειλαν επίσης να περιφρουρούν τα σημεία εκείνα που υπήρχαν παράθυρα, το τηλεφωνικό κέντρο, τον ραδιοφωνικό σταθμό, το φαρμακείο, τον χώρο του ιατρείου και τις αποθήκες. Στον χώρο του προαυλίου έπρεπε να σβήνονται συνθήματα αναρχικών και να αντικαθίστανται από άλλα, τα οποία υποδείκνυε η Συντονιστική Επιτροπή. Παράλληλα, κάθε ομάδα όφειλε να

³⁶ Γ. Γάτος, *ό. π.*, σ. 214-219.

³⁷ Ο Γιώργος Φιλιππάκης φοίτησε στη Βιομηχανική Σχολή και υπήρξε μέλος της Συντονιστικής Επιτροπής στα γεγονότα του Πολυτεχνείου. Στη συνέχεια ακολούθησε το επάγγελμα του δημοσιογράφου. Γ. Γάτος, *ό. π.*, σ. 229.

επεμβαίνει σε περιπτώσεις επιθέσεων μικρής κλίμακας από την Αστυνομία. Τέλος υπό την επίβλεψή τους είχαν και τα κιγκλιδώματα καθώς και τη γενικότερη ευταξία του χώρου.

Τα μέλη της ομάδας περιφρούρησης φορούσαν μπλε περιβραχιόνιο και έφεραν αριθμό, ώστε να είναι εύκολη η ταυτοποίηση καθενός. Απαραίτητος εξοπλισμός για όλους ήταν οι σιδερένιοι λοστοί, τα ξύλινα καδρόνια και οι φακοί. Ασκούσαν τα καθήκοντά τους σε βάρδιες τεσσάρων ή πέντε ωρών προκειμένου να αντιμετωπίσουν το ξενύχτι και την υπερένταση. Ύστερα από κάθε βάρδια οι φοιτητές έτρωγαν και προσπαθούσαν να ξεκουραστούν επάνω σε ενωμένα θρανία. Τις πρώτες ημέρες της κατάληψης ορισμένοι, μετά το πέρας της βάρδιάς τους, έβγαιναν από το Πολυτεχνείο και επέστρεφαν λίγο πριν τα επόμενα καθήκοντά τους.³⁸

2.4. Ο ραδιοφωνικός σταθμός του Πολυτεχνείου

Η ιδέα της εγκατάστασης ενός ραδιοφωνικού σταθμού προήλθε από φοιτητές του τμήματος Μηχανολόγων-Ηλεκτρολόγων και έλαβε σάρκα και οστά το απόγευμα της Τετάρτης με πρώτο εκφωνητή τον Στέλιο Βίο. Ο πομπός του στήθηκε μέσα στα εργαστήρια της πολυτεχνικής σχολής από φοιτητές, μεταξύ των οποίων ήταν και ο Νίκος Χριστοδουλάκης, ο οποίος το διάστημα εκείνο φοιτούσε στο Πολυτεχνείο, ενώ αργότερα ασχολήθηκε με τις οικονομικές επιστήμες.

Το βεληνεκές του αρχικού πομπού ήταν μικρό και η εκπομπή δεν ξεπερνούσε τα τριάντα μέτρα γύρω από το Πολυτεχνείο. Ο Νίκος Χριστοδουλάκης και κάποιοι άλλοι φοιτητές ανέλαβαν την επιμήκυνση της κεραίας. Τελικά η κεραία έφτασε σχεδόν τα 100 μέτρα και το βεληνεκές της εκπομπής βελτιώθηκε. Ο πομπός βέβαια εξέπεμπε στα μεσαία ΑΜ, αφού τότε δεν υπήρχαν τα FM. Πολλοί ήταν οι ερασιτεχνικοί σταθμοί που αναμετέδιδαν το πρόγραμμα του ραδιοφωνικού σταθμού του Πολυτεχνείου, με αποτέλεσμα η εμβέλειά του να πολλαπλασιάζεται και να φτάσει να καλύπτει ολόκληρη την Αττική. Ένας νεαρός με το όνομα Κώστας λειτουργούσε έναν "πειρατικό" σταθμό στην οδό Κολιάτσου, από τον οποίο αναμετέδιδε εκπομπές του σταθμού των αγωνιζόμενων φοιτητών. Ακόμη και όταν σταμάτησε να εκπέμπει ο σταθμός του Πολυτεχνείου, ο νεαρός αυτός αναμετέδιδε μαγνητοφωνημένες εκπομπές. Κάποια στιγμή βέβαια έγινε αντιληπτός από το καθεστώς, το οποίο έστειλε δυνάμεις, οι οποίες εισέβαλαν σπίτι του, κατέστρεψαν

³⁸ Γ. Γάτος, *ό. π.*, σ. 227- 229.

τον ραδιοφωνικό εξοπλισμό του, στη συνέχεια ξυλοκόπησαν τον Κώστα και τον συνέλαβαν. Όπως δηλώνει ο Λάμπρος Παπαδημητράκης,³⁹ κατά τη διάρκεια της τελευταίας νύχτας εμφανίστηκε ένας ευγενικός, ψηλός και τυφλός άντρας, ο οποίος τους προσέφερε έναν πολύ ισχυρό πομπό στα ΑΜ. Στην περίπτωση που λειτουργούσε, η εμβέλειά του πιθανόν να έφτανε μέχρι την Θεσσαλονίκη και την Χίο. Δυστυχώς όμως δεν κατέστη δυνατό να τεθεί σε λειτουργία, διότι τους πρόλαβαν οι δυνάμεις καταστολής.

Αρχικά, τα άτομα που επιφορτίστηκαν με την λειτουργία του ραδιοφωνικού σταθμού ήταν ο Στέλιος Βίος και η Τόνια Μωροπούλου. Τα πρόσωπα αυτά στη συνέχεια αποσπάστηκαν σε άλλα καθήκοντα που τους όρισε η Συντονιστική Επιτροπή. Στον σταθμό παρέμειναν μέχρι το τέλος ο Νίκος Χριστοδουλάκης, ο Λάμπρος Παπαδημητράκης, ο Δημήτρης Παπαχρήστος και η Μαρία Δαμανάκη. Σε αυτούς θα πρέπει να συμπεριλάβουμε και δύο με τρεις ακόμη φοιτητές που μπεινόβγαιναν στον χώρο καθώς και τον Γιώργο Φιλιππάκη, ο οποίος επόπτευε τους νέους που είχε τοποθετήσει προκειμένου να φρουρούν τον σταθμό.

Σύντομα προστέθηκε στον εξοπλισμό και ένα μαγνητόφωνο, με σκοπό να βελτιωθεί το αισθητικό κομμάτι των εκπομπών με την προσθήκη μουσικού μέρους, το οποίο αφορούσε αγωνιστικά τραγούδια, κυρίως του Θεοδωράκη.

Ο Λάμπρος Παπαδημητράκης ορισμένες φορές έβγαινε έξω και, όταν επέστρεφε, έφερνε μαζί του ειδήσεις και μηνύματα. Μεταξύ αυτών ήταν ένας "χαιρετισμός στην εξέγερση", τον οποίο υπέγραφαν ο Βούλγαρης, ο Αγγελόπουλος, ο Παλιγιαννόπουλος, ο Κασπίρης, ο Κώστας Ζηρίνης και άλλοι. Όσα ακούγονταν από τον σταθμό, τις περισσότερες φορές ήταν αυθόρμητα. Ενίοτε είχαμε και κείμενα είτε προερχόμενα από τη Συντονιστική Επιτροπή είτε από αλλού. Πάντως σε κάθε περίπτωση είχε προηγουμένως πραγματοποιηθεί έλεγχος από την επιτροπή και τα κείμενα που είχαν ελεγχθεί έφεραν ειδική σφραγίδα και συγκεκριμένα ένα γράμμα Ν σκαλισμένο σε λάστιχο. Αυτό γινόταν προκειμένου να αποφευχθούν ακραία συνθήματα. Βασικός άξονας όλων των εκπομπών του συγκεκριμένου ραδιοφωνικού σταθμού ήταν το γεγονός, ότι τα προβλήματα των φοιτητών δεν θα μπορούσαν να επιλυθούν έξω από το γενικότερο πολιτικό πρόβλημα της χώρας. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονταν και τα συνθήματα "*ψωμί-παιδεία-ελευθερία*", "*κάτω η Χούντα*", "*έξω οι*

³⁹ Ο Λάμπρος Παπαδημητράκης, από τον οποίο άντλησα τις πληροφορίες σχετικά με τον ραδιοφωνικό σταθμό, φοίτησε στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, ενώ υπήρξε και πρόεδρος των Χίων φοιτητών. Έπειτα ασχολήθηκε με την σκηνοθεσία. Βλ. Γ. Γάτος, *ό. π.*, σ. 224.

Αμερικανοί", *"λαός ενωμένος ποτέ νικημένος"*, *"Έλληνες στρατιώτες μην χτυπάτε τα αδέρφια σας"* καθώς και το *"είμαστε αδέρφια, είμαστε αδέρφια..."*. Στον ραδιοφωνικό σταθμό του Πολυτεχνείου έφθαναν και ειδήσεις, κυρίως μέσω τηλεφώνου, τόσο για θέματα που αφορούσαν όσα διαδραματίζονταν στην Αθήνα, όσο και άλλα που σχετίζονταν με τα πανεπιστήμια των Ιωαννίνων, της Θεσσαλονίκης και της Πάτρας, που είχαν ξεσηκωθεί επίσης. Έτσι μπορούσε κάποιος να πληροφορηθεί από τον σταθμό για τα μέρη που στήνονταν τα οδοφράγματα, τις κινήσεις των τεθωρακισμένων κ.α. Μάλιστα η Συντονιστική Επιτροπή αποφάσισε να ζητήσει τη συνδρομή από φοιτητές της Ιατρικής που γνώριζαν ξένες γλώσσες, ώστε να μεταδοθούν μηνύματα στα αγγλικά και τα γαλλικά, που αφορούσαν ξένες πρεσβείες.

Λίγα λεπτά πριν το τεθωρακισμένο όχημα παραβιάσει την κεντρική πύλη του Πολυτεχνείου, ο ραδιοφωνικός πομπός ήταν ανοιχτός. Μετά την εισβολή ο Λάμπρος Παπαδημητράκης ανέβηκε γρήγορα στον χώρο του σταθμού, κατέστρεψε τον πομπό σε όσα περισσότερα κομμάτια μπορούσε, τα οποία και σκόρπισε στα διάφορα ράφια του εργαστηρίου. Επίσης πρόλαβε να μαζέψει, όσα χαρτιά βρίσκονταν εκεί, έτσι ώστε να μην καταστεί δυνατόν να εξακριβωθεί ο γραφικός χαρακτήρας. Μαζί με την Θέκλα, την αρραβωνιαστικιά του, και κάποιους άλλους νέους αποχώρησαν γύρω στις τρεις από τον χώρο του Ιδρύματος. Στον δρόμο έσκιζε τα χαρτιά που είχε κρύψει μέσα στις τσέπες του και τα σκόρπιζε εδώ κι εκεί.

Ο ραδιοφωνικός σταθμός του Πολυτεχνείου κατάφερε να προσδώσει στην εξέγερση των φοιτητών μαζικότητα, μαχητικότητα και μια μεγάλη λαϊκή συμμετοχή.⁴⁰ Οφείλουμε πάντως να ομολογήσουμε, πως αποτέλεσε μια προπαγανδιστική και επικοινωνιακή πρωτοτυπία των ελλήνων φοιτητών. Σε αντίστοιχες περιπτώσεις, όπως αυτή της Ταϊλάνδης, της Κορέας ή στην περίπτωση των γεγονότων στη Γαλλία τον Μάη του 1968, δεν χρησιμοποιήθηκε κάτι παραπάνω από φέινγ-βολάν, προκηρύξεις και τηλεβόες.⁴¹

2.5. Το ιατρείο του Πολυτεχνείου

Τα γεγονότα εκείνων των ημερών οδήγησαν στην ανάγκη οργάνωσης ενός χώρου εντός του κτηρίου του Πολυτεχνείου για ιατρική χρήση. Αυτό πήρε σάρκα και οστά από φοιτητές της Ιατρικής που βρίσκονταν ήδη εκεί, μεταξύ αυτών οι Γεώργιος Παυλάκης, Βασίλης Καπερώνης, Βαγγελιώ Μαμαλάκη κ.α.

⁴⁰ Γ. Γάτος, *ό. π.*, σ. 220-224.

⁴¹ Δ. Χατζησωκράτης, *ό. π.*, σ. 118.

Πιο συγκεκριμένα, την Τετάρτη η παραπάνω ιδέα φάνταζε μακρινή έως ανύπαρκτη. Όμως την Πέμπτη ο κόσμος άρχισε να αυξάνεται και να συμβαίνουν μικροατυχήματα. Αναπόφευκτα λοιπόν έπρεπε να προμηθευτούν στοιχειώδη φαρμακευτικά προϊόντα. Ιδιαίτερα την ημέρα της Παρασκευής τα πράγματα δυσκόλεψαν αρκετά. Προχώρησαν λοιπόν σε εκκλήσεις μέσω του ραδιοφωνικού σταθμού για φαρμακευτικό υλικό. Πολλοί υπήρξαν οι γνωστοί αλλά ακόμη περισσότεροι ήταν οι άγνωστοι, οι οποίοι κουβάλησαν φάρμακα μέσα σε σακούλες, είτε από νοσοκομεία είτε και από τα ίδια τους τα σπίτια, και τα προσέφεραν στους φοιτητές μέσα από τα κάγκελα. Έτσι λοιπόν το ιατρείο εξοπλίστηκε επαρκώς και οι φοιτητές της Ιατρικής είχαν φτάσει τα 15 με 20 άτομα. Όσο περνούσαν οι ώρες των τελευταίων ημερών τα περιστατικά ήταν πολλά, συνεχή και όλο και πιο σοβαρά, ενώ οι συγκεκριμένοι φοιτητές, δίχως να έχουν κάποια ιατρική εμπειρία, προσπαθούσαν τις περισσότερες φορές να αυτοσχεδιάσουν. Παρ' όλα αυτά κατάφεραν να επικρατήσει η ψυχραιμία. Εκείνες τις δύσκολες ώρες έτρεξαν να συνδράμουν στο πλάι των φοιτητών δύο ορθοπαιδικοί του ΚΑΤ και άλλοι δύο ακόμη, των οποίων τα ονόματα δεν γνωρίζουμε. Αξίζει σε αυτό όμως το σημείο να αναφέρουμε την περίπτωση του 65χρονου τότε Κοκού Αλεβιζάτου από την ομώνυμη πολυκλινική. Αυτός λοιπόν χτύπησε την πόρτα και ρώτησε, με ποιον τρόπο θα μπορούσε να βοηθήσει. Προσέφερε τις υπηρεσίες του ολόκληρη εκείνη τη νύχτα. Τέλος αξίζει να μνημονεύσουμε και έναν ψυχίατρο, τον Παναγιώτη Σακελλαρόπουλο, ο οποίος βοηθούσε στον χώρο έξω από τα κάγκελα του Πολυτεχνείου.

Όπως είπαμε και προηγουμένως, όσο περνούσε η ώρα, οι τραυματισμοί ήταν πολλοί και σοβαροί. Οι ασθενείς τοποθετούνταν επάνω σε πάγκους, αφού κρεβάτια δεν υπήρχαν. Μεγάλη έλλειψη υπήρχε σε νάρθηκες. Οι δύο γιατροί από το ΚΑΤ που προαναφέραμε, έσπασαν μία πόρτα προκειμένου να χρησιμοποιήσουν τα κομμάτια της ως νάρθηκες. Γιατροί και φοιτητές καλούσαν συνεχώς τα ασθενοφόρα για να παραλάβουν τραυματίες και νεκρούς. Πραγματοποιήθηκαν πολλά δρομολόγια από τα οχήματα αυτά. Σε αυτό το σημείο αξίζει να λάβουμε υπ' όψιν ορισμένες μαρτυρίες, σύμφωνα με τις οποίες δεν ήταν λίγες οι φορές που τα ασθενοφόρα, αφού είχαν αναχωρήσει από τον χώρο του Πολυτεχνείου, σταματούσαν σε μπλόκα αστυνομικών, οι οποίοι έμπαιναν μέσα στα οχήματα και χτυπούσαν τους τραυματίες ή τους κατέβαζαν με τα φορεία στους δρόμους και τους κλωτσούσαν, ενώ άλλες φορές δεν επέτρεπαν στα ασθενοφόρα, να εισέλθουν στα νοσοκομεία. Σε άλλες περιπτώσεις

έφθασαν στο σημείο, να εμποδίζουν ή να καθυστερούν τους γιατρούς να μπουν στα χειρουργεία τους.

Οι περισσότεροι ασθενείς οδηγούνταν στο Γενικό Κρατικό. Εκεί ο χειρουργός Κώστας Χαρώνης, περιτριγυρισμένος από ανθρώπους του καθεστώτος, κατάφερε να κρύψει πολλές ακτινογραφίες ασθενών, διότι αυτές αργότερα θα χρησιμοποιούνταν ως τεκμήρια σε ανακρίσεις.

Κλείνοντας, όπως αναφέρει η Αντωνία Χαρίτου,⁴² κατά την διάρκεια των ημερών της κατάληψης κατέστη δυνατό να συγκεντρωθεί στο ιατρείο του Πολυτεχνείου μεγάλη ποσότητα φαρμάκων, διόλου ευκαταφρόνητης αξίας, καθώς και διάφορα φαρμακευτικά υλικά. Το λυπηρό είναι, πως ύστερα από την εισβολή του τεθωρακισμένου, όλα αυτά έγιναν λεία πλιατσικολόγων.⁴³

2.6. Σκιαγράφηση των πρωταγωνιστών της εξέγερσης

Τους φοιτητές που συμμετείχαν στα γεγονότα του Πολυτεχνείου δεν μπορούμε σε καμία περίπτωση να τους χαρακτηρίσουμε ανυποψίαστους ή άσχετους. Άλλοι από αυτούς είχαν μόλις εκπληρώσει την στρατιωτική τους θητεία, ενώ υπήρχαν και ορισμένοι, οι οποίοι, μολονότι είχαν κληθεί αιφνιδιαστικά να υπηρετήσουν στον Στρατό, απολύθηκαν προσωρινά στο πλαίσιο της φιλελευθεροποίησης του καθεστώτος. Υπήρχαν ακόμη περιπτώσεις ατόμων που μπορεί να είχαν εκτίσει ποινή φυλάκισης, να είχαν εξοριστεί από το καθεστώς ή και να είχαν υποστεί κάποιο είδος βασανισμού από την Ασφάλεια. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό, πως επρόκειτο για ώριμα άτομα που ήδη είχαν βιώσει την φασιστική βία. Υπήρχαν βέβαια και αρκετά νέα παιδιά, τα οποία αντιμετώπιζαν για πρώτη φορά την καταστολή του καθεστώτος και τον θάνατο. Εντούτοις, επέδειξαν ψυχραιμία, κυριεύθηκαν από ενθουσιασμό και άντεξαν μέχρι το τέλος. Υπήρξαν αρκετές τοποθετήσεις, σύμφωνα με τις οποίες οι φοιτητές που πρωταγωνίστησαν στα γεγονότα του Πολυτεχνείου, προέρχονταν από τις τάξεις του προλεταριάτου. Οι απόψεις αυτές απέχουν πολύ από την πραγματικότητα. Οι νέοι αυτοί στην πλειοψηφία τους κατάγονταν από μικρομεσαίες και μεσαίες αστικές οικογένειες. Ήταν δηλαδή παιδιά γιατρών, δικηγόρων, δημοσίων υπαλλήλων, επαγγελματιών, μικρομεσαίων αγροτών κ.α. Επρόκειτο για νέους με μόρφωση, ήταν νεαρά παιδιά

⁴² Η Αντωνία Χαρίτου, από την οποία συγκέντρωσα πληροφορίες σχετικά με το ιατρείο που στήθηκε εντός του Πολυτεχνείου, φοίτησε στη Ιατρική Σχολή και υπήρξε μέλος της Αντί- ΕΦΕΕ. Αργότερα, ασχολήθηκε με το επάγγελμα της παιδιάτρου. Βλ. Γ. Γάτος, *ό. π.*, σ. 238.

⁴³ Γ. Γάτος, *ό. π.*, σ. 235-238.

πλημμυρισμένα από υγιείς ανησυχίες και όνειρα που είχαν τη δυνατότητα να σπουδάσουν. Ελάχιστες ήταν οι περιπτώσεις φοιτητών που προέρχονταν από προλετάριους ή μεγαλοαστούς γονείς. Επίσης, δεν παρατηρήθηκε ιδιαίτερη συμμετοχή στο Πολυτεχνείο νέων προερχόμενων από οικογένειες αριστερών πεποιθήσεων. Σε αυτό υπάρχει λογική εξήγηση, αρκεί να αναλογιστούμε, ότι οι άνθρωποι αυτοί έλαβαν μέρος στην Αντίσταση και τον Εμφύλιο, είχαν υποστεί άγριες διώξεις και γνώριζαν καλά τη φυλακή και την εξορία.⁴⁴

2.7. Η συμμετοχή των εργατών

Την περίοδο που έλαβαν χώρα τα γεγονότα του Πολυτεχνείου βρισκόταν στην Ελλάδα ο Χρήστος Κωνσταντινίδης, εκδότης της *"Διεθνούς Βιβλιοθήκης"*, ο οποίος προηγουμένως διέμενε στη Γαλλία. Την πρώτη ημέρα κατάληψης του Πολυτεχνείου (Τετάρτη), αυτός μαζί με τον Νίκο Παλίβη, τη Σίλβια Παπαδοπούλου και ορισμένους άλλους κατάφεραν την κατάληψη του κτηρίου Γκίνη,⁴⁵ για να μπορούν να συνεδριάσουν εκεί οι εργάτες. Αρχικά συγκεντρώθηκαν εκεί περίπου σαράντα άτομα, τα οποία δεν είχαν καμία σχέση με τον εργατικό κλάδο αλλά ήταν εκείνοι που θα καλούσαν τους εργάτες. Με τα άτομα αυτά ήρθαν σε επαφή εκπρόσωποι των Τροτσκιστών προκειμένου να οργανωθούν και να βρεθεί ο τρόπος που θα καλούσαν τους εργάτες στο Πολυτεχνείο.

Από το μεσημέρι της Πέμπτης στην αίθουσα Γκίνη ακούγονταν συνθήματα όπως *"η φαντασία στην εξουσία"*, *"σκάψτε τα πεζοδρόμια υπάρχει άμμος"* κ.α. Το βράδυ πραγματοποιήθηκε η συνέλευση των εργατών. Τα άτομα που παραβρέθηκαν εκεί ήταν εργαζόμενοι αλλά και επαγγελματίες, οι οποίοι όμως άνηκαν σε μικρές οργανώσεις και ήταν πολιτικοποιημένοι. Ανεξάρτητοι εργάτες δεν υπήρξαν. Ελάχιστα μέλη αναρχικών που βρέθηκαν επίσης εκεί εκδιώχθηκαν από τους υπόλοιπους. Τα άτομα που απώθησαν τους αναρχικούς συγκρότησαν μια προσωρινή

⁴⁴ Γ. Γάτος, *ό. π.*, σ. 264-266.

⁴⁵ Ο Άγγελος Γκίνης γεννήθηκε στις Σπέτσες και σπούδασε στο Πολυτεχνείο της Δρέσδης. Από το 1912 υπηρέτησε ως διευθυντής της Σχολής Πολιτικών Μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Δημοσίευσε τον τόμο 388/1914, στο πρώτο άρθρο του οποίου το Πολυτεχνείο μετονομάστηκε σε Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Σε αυτόν οφείλεται η ίδρυση νέων σχολών, η αναδιοργάνωση των μαθημάτων καθώς και η έκδοση κανονισμού λειτουργίας. Στον ίδιο αποδίδεται η πλειοψηφία των μελετών που αφορούν τα ελληνικά λιμάνια, αλλά και αρκετές που σχετίζονται με δημόσια έργα. Μεταξύ των συγγραμμάτων του αναφέρουμε την *Οδοποιία*, την *Γραφική Στατική*, τα *Λιμενικά Έργα* κ.α. Υπήρξε από τα πρώτα τακτικά μέλη της Ακαδημίας Αθηνών. Μάλιστα έλαβε αυτή την διάκριση, όχι μέσα από εκλογική διαδικασία, αλλά με συντακτική πράξη ίδρυσης της Ακαδημίας. Απεβίωσε σε ηλικία 69 ετών. Το ομώνυμο κτήριο επί της οδού Στουρνάρη κατασκευάστηκε μεταξύ 1930 και 1935. Βλ. https://el.wikipedia.org/wiki/Άγγελος_Γκίνης (2/7/2022).

Εργατική Επιτροπή. Την ίδια στιγμή άρχισαν να φθάνουν εργάτες και εργαζόμενοι που είχαν ειδοποιηθεί από στόμα σε στόμα, από το τηλέφωνο, από τις χειρόγραφες προκηρύξεις αλλά και από τα διάφορα συνθήματα στα τρόλεϊ. Αυτή την φορά προσήλθαν εργάτες σε ατομικό επίπεδο και όχι ως οργανωμένες ομάδες. Η προσωρινή επιτροπή συγκάλεσε την πρώτη γενική συνέλευση των εργατών που έλαβε χώρα στην αίθουσα Γκίνη. Τα θέματα της ημερήσιας διάταξης αφορούσαν τον τρόπο οργάνωσης, τον τρόπο με τον οποίο θα απευθύνονταν στην εργατική τάξη καθώς και η εκλογή της Εργατικής Επιτροπής. Δυστυχώς η συζήτηση κατέληξε σε επίδειξη γνώσεων και επαναστατικότητας. Την Εργατική Επιτροπή στελέχωσαν ο Αντώνης Ταβάνης,⁴⁶ ο Περικλής Γρίβας, ο Νίκος Βουλγαράκης, μια κοπέλα με το ψευδώνυμο Αντωνία καθώς και ένας άντρας, που τον φώναζαν Μάγκαρετ. Αποφασίστηκε ο Βουλγαράκης και ο Ταβάνης να συμμετέχουν ως εκπρόσωποι των εργατών στη Συντονιστική Επιτροπή των φοιτητών του Πολυτεχνείου. Επειδή δεν κατάφεραν να συνεννοηθούν με τους φοιτητές, αντικαταστάθηκαν στη συνέχεια από τον Περικλή Γρίβα.

Η προκήρυξη των εργατών διανεμήθηκε σε σημεία γύρω από το Πολυτεχνείο, σε αρκετούς δρόμους, στην Ομόνοια καθώς και σε καφενεία όπου σύχναζαν οικοδόμοι. Το εγχείρημα βρήκε ιδιαίτερη ανταπόκριση. Σε λίγο άρχισαν να προσέρχονται γύρω από το Ίδρυμα οικοδόμοι και εργάτες από βιοτεχνίες και εργοστάσια. Κάποια στιγμή εκείνοι που μοίραζαν την προκήρυξη συνάντησαν εργαζόμενους της εταιρείας Κόκα Κόλα που απείχαν από την εργασία τους, και οι οποίοι στη συνέχεια κατευθύνθηκαν και αυτοί με λεωφορείο στο Πολυτεχνείο. Αξίζει, να σημειώσουμε, ότι εντός της αίθουσας Γκίνη στο πλευρό των εργατών βρίσκονταν και απλοί πολίτες. Επειδή στην πορεία όμως η συζήτηση κατέληξε να κινείται γύρω από τον χαρακτήρα των Σοβιέτ, τον χαρακτήρα της εξουσίας, τη δικτατορία του προλεταριάτου και τη σύγκριση ανάμεσα στον Λένιν και τον Τρόσκι, πολλοί ήταν εκείνοι που έχασαν το ενδιαφέρον και αποχώρησαν.

Όταν ξεκίνησαν οι συμμετέχοντες να συζητούν γύρω από την οργάνωση της αμυντικής τους γραμμής, τους πρόλαβαν τα τεθωρακισμένα. Η κεντρική πόρτα του Πολυτεχνείου έπεσε και εισήλθαν οι λοκατζήδες, οι οποίοι οδήγησαν τους παρευρισκόμενους στο πίσω μέρος, από την πλευρά της οδού Μπουμπουλίνας.

⁴⁶ Ο Αντώνης Ταβάνης, από τον οποίο πήρα στοιχεία αναφορικά με τη συμμετοχή των εργατών στην εξέγερση του Πολυτεχνείου, υπήρξε μέλος της οργάνωσης Μαχητής. Παράλληλα συμμετείχε στην Εργατική Επιτροπή εντός του Πολυτεχνείου. Η κατοικία του βρίσκεται στο Λαύκο Πηλίου και επαγγελματικά ασχολείται με τη γλυπτική, ιδιαίτερα αυτή του σιδήρου. Βλ. Γ. Γάτος, *ό. π.*, σ. 243.

Συγκεκριμένα τους έβαλαν να κάτσουν οκλαδόν ενώ ένας ταγματάρχης ζήτησε να μάθει τους υπευθύνους. Δεν έλαβε κάποια απάντηση και συνέχισε λέγοντας «δεν υπάρχει κανένας άντρας;». Τότε σηκώθηκαν δύο με τρία άτομα και σε συνεννόηση με τον Στρατό αποφασίστηκε να εξέλθουν όλοι από την πλευρά της οδού Στουρνάρη. Η συγκεκριμένη πόρτα ήταν κλειδωμένη με αλυσίδα και αναγκάστηκαν να την ρίξουν.⁴⁷

2.8. Η κατάσταση αμέσως μετά την εξέγερση

Αμέσως τέθηκε σε ισχύ ο στρατιωτικός νόμος, ο οποίος συνεπαγόταν συλλήψεις, περιορισμούς στην κυκλοφορία των πολιτών κ.α. Την ίδια στιγμή ο πρωθυπουργός Μαρκεζίνης διακήρυττε, πως η ομαλότητα θα επιστρέψει σύντομα και ότι εντός του 1974 θα διεξάγονταν εθνικές εκλογές.

Μετά το πέρας των πρώτων ημερών και την καταστολή της εξέγερσης, το καθεστώς προσπάθησε να "καλλιεργήσει" την δική του εκδοχή αναφορικά με τα γεγονότα. Η επίσημη θέση της κυβέρνησης ήταν, ότι για τα γεγονότα που εκτυλίχθηκαν δεν ευθύνονταν οι φοιτητές, αλλά εργάτες, κομμουνιστές και αναρχικοί που αναμίχθηκαν με αυτούς.⁴⁸ Στο πλαίσιο αυτής της προπαγάνδας εντάσσεται η επίσκεψη του υφυπουργού Τύπου, Σπ. Ζουρνατζή, στον κατεστραμμένο χώρο του Πολυτεχνείου και η συνέντευξη που παραχώρησε σε δημοσιογράφους, όπου μεταξύ άλλων ισχυρίστηκε, πως από το σύνολο 85.000 φοιτητών ολόκληρης της επικράτειας καταμετρήθηκαν μόνο 1.500 που συμμετείχαν σε εκείνες τις αναρχικές εκδηλώσεις.⁴⁹

Η επίσημη απόφαση του καθεστώτος αναφορικά με τα γεγονότα του Πολυτεχνείου ήρθε στις 11 Δεκεμβρίου. Η κυβέρνηση καταλόγιζε την ευθύνη σε πολιτικούς, στο ΚΚΕ, στο ΠΑΚ, και, για όσα έλαβαν χώρα εντός του Ιδρύματος, στους αναρχικούς.

Στις 5 Σεπτεμβρίου του 1974 ξεκίνησε η δίωξη για τους υπευθύνους της σφαγής του Πολυτεχνείου, με την έγγραφη παραγγελία, αριθ. 1868, στον εισαγγελέα Πρωτοδικών Δ. Τσεβά. Η διαδικασία ολοκληρώθηκε ύστερα από 40 ημέρες. Από το ανακριτικό γραφείο "113" πέρασαν εκατοντάδες μάρτυρες, δημοσιογράφοι και κατηγορούμενοι. Στις 14 Οκτωβρίου το πόρισμα της ανάκρισης μεταβιβάστηκε στον προϊστάμενο της Εισαγγελίας Πρωτοδικών. Στις 5 Αυγούστου του 1975 το υπ'

⁴⁷ Γ. Γάτος, *ό. π.*, σ. 239-243.

⁴⁸ Χαρακτηριστική αυτή της προσπάθειας είναι η συνέντευξη του Νίκου Μαστοράκη και των συλληφθέντων φοιτητών στο ΚΕΒΟΠ, η οποία μεταδόθηκε από την ΥΕΝΕΔ στις 24 Νοεμβρίου. Δ. Χατζησωκράτης, *ό. π.*, σ. 179.

⁴⁹ Δ. Χατζησωκράτης, *ό. π.*, σ. 289.

αριθμόν 677 βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών έστειλε την υπόθεση να εκδικαστεί στο Πενταμελές Εφετείο Αθηνών με 32 κατηγορούμενους. Το αίσθημα δικαίου αναφορικά με αυτή την υπόθεση απαξιώθηκε, αφού ύστερα και από την εκδίκαση σε δεύτερο βαθμό πολλοί από τους ενόχους αθωώθηκαν ενώ σε άλλους επιβλήθηκαν ήπιες ποινές.⁵⁰

2.9. Ανθρώπινες απώλειες

Έχει χυθεί πολύ μελάνι σχετικά με τον αριθμό των νεκρών τόσο από τις πρώτες στιγμές μετά την εξέγερση όσο και τα δύο επόμενα χρόνια και μέχρι τις δίκες των υπαιτίων.

Στις 5 Αυγούστου του 1975 εκδόθηκε το υπ' αριθμόν 677 βούλευμα από το Συμβούλιο των Εφετών της Αθήνας, σύμφωνα με το οποίο μέχρι εκείνη τη στιγμή επισήμως ο αριθμός των νεκρών από τα γεγονότα του Πολυτεχνείου ανερχόταν σε 23, ενώ των τραυματιών κυμαινόταν μεταξύ 180 και 200.

Ο εισαγγελέας Πρωτοδικών, Δημήτριος Τσεβάς, στις 14 Οκτωβρίου του 1974 υπέβαλε το πόρισμα της ανάκρισής του στον προϊστάμενο της Εισαγγελίας. Σύμφωνα με αυτό, το σύνολο των θυμάτων ήταν 34.

Ενδιαφέροντα στοιχεία μπορούμε, να αντλήσουμε από το βιβλίο του Φ. Καββαδία. Ο τελευταίος υποστηρίζει πως υπήρχαν μαρτυρίες, από τις οποίες πληροφορούμαστε, ότι ο αριθμός των θυμάτων, όχι μόνο των τριών πρώτων ημερών αλλά και των επόμενων εβδομάδων, ανερχόταν σε τουλάχιστον 350, ενώ εκατοντάδες ήταν και οι τραυματίες. Συμπληρωματικά αναφέρει, ότι αρκετές ήταν οι περιπτώσεις γονέων που παρέλαβαν τα πτώματα των παιδιών τους και στη συνέχεια απειλήθηκαν με σκοπό να μην μιλήσουν. Αξιοπεριεργό είναι το γεγονός, ότι τις επόμενες ημέρες των γεγονότων πολλές ήταν οι αθηναϊκές εφημερίδες που στο περιθώριο των κεντρικών ειδήσεων τους δημοσίευσαν ονόματα πολλών νεκρών νεαρής ηλικίας από...τροχαία ατυχήματα. Όπως αναφέρει ο Καββαδίας, η Αστυνομία εκείνες τις ημέρες μετέφερε αρκετά πτώματα στο Ρυθμιστικό Κέντρο Αθηνών, με αποτέλεσμα να γεμίσουν τα ψυγεία και οι νεκρικοί θάλαμοι. Χαρακτηριστικές του κλίματος που επικρατούσε είναι οι μαρτυρίες 30 χρονιά μετά από το ιατρικό προσωπικό του Ρυθμιστικού Αθηνών. Σύμφωνα με αυτές, αρκετοί γιατροί παραποιούσαν τα στοιχεία ταυτότητας, την ηλικία και τις γνωματεύσεις ασθενών τους, προκειμένου να μην

⁵⁰ Δ. Χατζησωκράτης, *ό. π.*, σ. 179, 182.

γίνουν αντιληπτοί από τους αστυνομικούς που έψαχναν διακαώς για φοιτητές. Πράκτορας της ΚΥΠ, σε συνέντευξη που παραχώρησε πολύ αργότερα στην Ντούτσε Βέλλε, ανέβασε τον αριθμό των νεκρών σε 500.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να παραθέσουμε τα λόγια του κορυφαίου κυβερνητικού στελέχους και μετέπειτα προέδρου της Νέας Δημοκρατίας, Ευάγγελου Αβέρωφ, που αντικατοπτρίζουν την στάση της πολιτείας για την φοιτητική εξέγερση τα επόμενα χρόνια. Χαρακτηριστικά λοιπόν δήλωσε: *«δεν είμαι διατεθειμένος, λόγω επιμόνου συνθηματολογίας, λόγω ανυπάρχτων "πολυαρίθμων νεκρών", να βοηθήσω κι εγώ στη θεσμοποίηση μιας ψεύτικης ιστορίας».*

Στη συνέχεια θα παραθέσω επακριβώς, τα όσα υποστήριξε το 1982 ο πρύτανης του ΕΜΠ, Κ. Κονοφάγος. Μεταξύ άλλων ανέφερε: *«αργότερα εξακριβώθηκε ότι μέσα στο Πολυτεχνείο δεν είχε σκοτωθεί κανένας φοιτητής ή άλλος πολίτης. Δυστυχώς όμως ο αριθμός των εν γένει θυμάτων της εξέγερσης ήταν πάρα πολύ μεγάλος. Οι τραυματίες ήταν περίπου 2.000, αριθμός τεράστιος. Οι βεβαιωμένοι επώνυμα νεκροί ήταν 18. Δεν είναι και λίγοι...Από τότε πέρασαν 8 χρόνια και κανένας συγγενής δεν παρουσιάστηκε, από όσο ξέρουμε να αναφέρει να καταγγείλει, ότι κάποιος δικός του σκοτώθηκε ή εξαφανίστηκε κατά τα γεγονότα που δεν ήταν στον κατάλογο των 18. Ξέρουμε όμως, ότι εμείς οι Έλληνες δεν κρύβουμε τους νεκρούς μας και μάλιστα σε ελεύθερο καθεστώς. Έτσι ο κατάλογος του Εισαγγελέα Δ. Τσεβά των 18 νεκρών πρέπει να θεωρείται ο οριστικός κατάλογος.[...] στην Γαλλία στην εξέγερση των φοιτητών του 1968 [...] που διήρκεσε βδομάδες και την διαδέχθηκε γενική απεργία των εργατών δεν σκοτώθηκε κανένας».*

Οι παραπάνω ισχυρισμοί του πρύτανη αφήνουν περιθώριο για διάφορα σχόλια. Σίγουρα φέρουν μία βαρύτητα λόγω της θεσμικής θέσης του Κονοφάγου. Παρ' όλα αυτά, ο ισχυρισμός του, ότι εντός του χώρου του Πολυτεχνείου δεν υπήρξαν νεκροί φοιτητές, αποτελεί κοινό επιχείρημα για πολλούς νοσταλγούς της Χούντας, στην προσπάθειά τους να αποσυνδέσουν τον χώρο του Ιδρύματος από τα γεγονότα των συγκεκριμένων ημερών και την αιματηρή κατάληξη την οποία είχαν.

Στις 28 Ιανουαρίου του 1982 οχτώ βουλευτές της Νέας Δημοκρατίας κατέθεσαν ερώτημα που αφορούσε τους νεκρούς από την εξέγερση στο Πολυτεχνείο. Ο τότε υπουργός Δημόσιας Τάξης του ΠΑΣΟΚ, Γ. Σκουλαρίκης, έδωσε εντολή και στις 8 Φλεβάρη του 1982 συντάχθηκε υπηρεσιακό έγγραφο από τον υπαρχηγό της Αστυνομίας, Γ. Σαμπάνη. Στην συγκεκριμένη έκθεση ο Σαμπάνης αναφέρει: *«Ουδείς έφρονεύθη εντός του χώρου του Πολυτεχνείου. Είς τούς πέριξ όμως του Πολυτεχνείου*

χώρους, φέρονται ότι έφρονεύθησαν δώδεκα (12) άτομα». Όπως επισημαίνει «οὐδείς φοιτητής και ὄλοι ἐκτός τοῦ χώρου τοῦ Πολυτεχνείου». Ειδικότερα, σύμφωνα με την έκθεση του Υπαρχηγού της Αστυνομίας τα πέντε από τα δώδεκα θύματα σχετίζονται με τις επιθέσεις της 16ης Νοεμβρίου του 1973 που είχαν σκοπό την κατάληψη του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης καθώς και του κτιρίου του ΟΤΕ. Τα υπόλοιπα επτά κατέληξαν από αδέσποτες σφαίρες.⁵¹

Σε αυτό το σημείο θα συμπεριλάβω και ένα μέρος από την επιστολή του τέως Αντιπροέδρου της Βουλής, Ισαάκ Λαυρεντιάδη, που έδωσε στον Τύπο τον Νοέμβρη του 1987. Όπως παραθέτει «ή κομματική καπηλεία έπροκάλεσε σύγχυσιν και σκοπίμως έκαλλιέργησε τόν μῦθον περί πολλῶν θυμάτων ἐντός τοῦ χώρου τοῦ Πολυτεχνείου, ἐνῶ ὅπως ἀπεδείχθη ἀπό ὑπευθύνους πηγᾶς και ἐπίσημα στοιχεῖα, οὐδέν θῦμα ὑπῆρξεν!...Ἐπιτέλους είναι καιρός πλέον νά σταματήση ή διαστρέβλωσις τῆς ἀληθείας και ή δηλητηρίασις τῆς κοινῆς γνώμης...μέ ἀσύστολα ψεύδη δέν στηρίζονται ἰδανικά!». ⁵²

Στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών ξεκίνησε το 2003 μια έρευνα με τίτλο "Τεκμηριώνοντας τα γεγονότα του Νοεμβρίου 1973". Η έρευνα αυτή περιλαμβάνεται στο πρόγραμμα "Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας" και υποστηρίζεται από Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς. Σύμφωνα με τον Διευθυντή Ερευνών, Λ. Καλλιβρετάκη, προέκυψαν ύστερα από επεξεργασία στοιχείων 23 ονόματα επαληθευμένων θυμάτων και άλλα 16, των οποίων όμως απουσιάζει η ταυτότητα.

Μπορεί κάποιος να μιλούν για "παραμύθια" της Αριστεράς και δύο με τρεις νεκρούς από αδέσποτες σφαίρες, το σίγουρο πάντως είναι, ότι δεν υπήρξε ποτέ η ανάγκη για καταγραφή ψευδών θανάτων με σκοπό τον εντυπωσιασμό, διότι ακόμη και το ένα θύμα έχει ιδιαίτερη σημασία.⁵³

2.10. Ο ξένος Τύπος για τα γεγονότα

Σε αυτό το σημείο αξίζει να δούμε, πώς περιέγραψαν τα γεγονότα ορισμένα από τα μεγαλύτερα ειδησεογραφικά πρακτορεία.

Στις 20 Νοεμβρίου του 1973 ο ανταποκριτής του BBC στην Αθήνα μετέδωσε, ότι ο Αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων, στρατηγός Ζαγοριανάκος, καθώς και ο πρωθυπουργός Μαρκεζίνης παραχώρησαν συνέντευξη στην τηλεόραση των

⁵¹ Μ. Ν. Χατζηδάκης, *Τα Ντοκουμέντα του Πολυτεχνείου*, Αθήνα 2021, σ. 150.

⁵² Μ. Ν. Χατζηδάκης, *ό. π.*, σ. 151.

⁵³ Δ. Χατζησωκράτης, *ό. π.*, σ. 173-177.

Ενόπλων Δυνάμεων. Σύμφωνα με τον στρατηγό δεν προκλήθηκε κανένας θάνατος με υπαιτιότητα του Στρατού και δεν υπήρξε καμία σύλληψη στην πύλη του Πολυτεχνείου. Μάλιστα ο Στρατός, όταν τελείωσε με την στήριξή του στην Αστυνομία, αποχώρησε. Από την πλευρά του ο Πρωθυπουργός συνεχάρη τις Ένοπλες Δυνάμεις που προστατεύουν την χώρα από εξωτερικούς και εσωτερικούς εχθρούς. Ταυτόχρονα κατηγόρησε τους πολιτικούς, επειδή, όπως είπε, δεν διδάσκονται από το παρελθόν, ενώ κλείνοντας δεν παρέλειψε να εκφράσει την ομοφωνία του με τον Πρόεδρο. Επίσης, σύμφωνα με τον ανταποκριτή, ο Ιατροδικαστής Αθηνών, κ. Καψάσκης, δήλωσε, πως ο αριθμός των θυμάτων είναι εκείνος που έχει ανακοινωθεί επίσημα και πως δεν υπήρχε πιθανότητα οι νεκροί να είναι περισσότεροι, αφού για να ταφεί κάποιος απαιτούνταν η άδειά του.

Για την ίδια ημέρα (20.11.1973) ο ανταποκριτής από το Reuters ανέφερε, ότι η ελληνική πρωτεύουσα έχει τεθεί υπό τον έλεγχο του Στρατού, ο οποίος έφερε στολή εκστρατείας και με συνοδεία τεθωρακισμένων οχημάτων έχει σταθμεύσει σε νευραλγικά σημεία της πόλης, ενώ την ίδια στιγμή απαγορεύτηκε η κυκλοφορία οχημάτων σε ορισμένους κεντρικούς δρόμους. Στον Τύπο επιβλήθηκε λογοκρισία. Όσες ειδήσεις αφορούσαν τα θύματα της εξέγερσης, έκαναν λόγο για 11 νεκρούς από...αδέσποτες σφαίρες.

Η εφημερίδα Figaro βασιζόμενη σε ανεπίσημες αλλά έγκυρες πηγές ανέφερε, ότι τα θύματα υπερέβαιναν τα 100. Επισημαίνει χαρακτηριστικά πως πολλές ήταν οι οικογένειες που αναζητούσαν τα παιδιά τους στα αστυνομικά τμήματα της πρωτεύουσας, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις ζήτησαν και τη συνδρομή του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού.⁵⁴

2.11. Μιχαήλ Γουνελάς

Ο Μιχαήλ Γουνελάς, διοικητής αρμάτων του Πολυτεχνείου, παραχώρησε συνέντευξη στον δημοσιογράφο, Νίκο Θεοδώρου, η οποία δημοσιεύθηκε στην κυπριακή εφημερίδα "*Μάχη*" το 2015 και συγκεκριμένα το διάστημα από τις 15 Νοεμβρίου έως και τις 6 Δεκεμβρίου. Από το σύνολο της συνέντευξης έχω επιλέξει και παραθέτω αυτούσιες ορισμένες ερωτοαπαντήσεις, οι οποίες κατά την γνώμη μου αφήνουν περιθώριο για περαιτέρω συζήτηση.

⁵⁴ Δ. Χατζησωκράτης, *ό. π.*, σ. 179-180.

*Δημοσιογράφος: Θυμάμαι το δάσκαλό μου τον κύριο Χαλυβίδη, που μας έλεγε, ότι, «τα τανκς της Χούντας πατάγανε τα παιδιά στο Πολυτεχνείο όπως τα καρπούζια». Ώστε εσείς είστε λοιπόν ο Έλλην Αξιωματικός που έλιωσε τους φοιτητές εκείνη την θρυλική νύχτα;

Μιχαήλ Γουνελάς: Κοιτάζετε, έχουνε ειπωθεί πάρα πολλά, αλλά πιστεύω ότι ο πολύς κόσμος, αυτός τουλάχιστον που έχει την καλή διάθεση, ξέρει τί ακριβώς έχει συμβεί στο Πολυτεχνείο και ξέρει τί ακριβώς έγινε τότε.

*Δημοσιογράφος: Μαθαίνετε λοιπόν ότι έγινε κίνημα, πραξικόπημα, επανάσταση, όπως θέλετε πείτε το. Οι πρώτες αντιδράσεις ποιές είναι; Και η δική σας αντίδραση, αλλά και των υπολοίπων Ευέλπιδων.

Μιχαήλ Γουνελάς: Όλοι ήταν υπέρ του κινήματος.

Δημοσιογράφος: Όλοι ήταν υπέρ;

Μιχαήλ Γουνελάς: Μάλιστα. Δεν υπήρξε κάποιος που να ήταν αντίθετος. Ή και να ήταν κάποιος, τουλάχιστον δεν εκδηλώθηκε.

*Δημοσιογράφος: Ας πάμε τώρα στην 17η Νοεμβρίου 1973. Εσείς πώς βρίσκεστε στο Πολυτεχνείο;

Μιχαήλ Γουνελάς: Την εποχή εκείνη έτυχε να έχω μια τετραήμερη κανονική άδεια. Δεν ήξερα τί συμβαίνει κάτω στο Πολυτεχνείο. Ήξερα βέβαια, αλλά δεν ήξερα πόσο σοβαρή ήταν η κατάσταση. Και κάποια στιγμή, βράδυ τώρα, δεν θυμάμαι τί ώρα ακριβώς ήτανε, ειδοποιηθήκαμε όλοι οι αξιωματικοί να πάμε στις Μονάδες μας. Έτυχε να φτάσω πρώτος. Μόλις πήγα μέσα στη Μονάδα είχαμε φορτωμένα ήδη πέντε άρματα...

Δημοσιογράφος: Στο Γουδί η Μονάδα;

Μιχαήλ Γουνελάς: Ναι στο Γουδί και μου είπανε να τα πάρω και να τεθώ υπό τις διαταγές του Συνταγματάρχη Γιοβάνη. Μέχρι να πάω να αλλάξω και να βάλω τα στρατιωτικά επειδή ήμουν με τα πολιτικά ρούχα, τα άρματα είχανε φύγει, και τα πέντε. Είχανε φύγει με τον Ανθυπασπιστή επικεφαλής, τον Λάμπρο Κωνσταντέλο. Παρέλαβα τα άρματα στη διασταύρωση Κηφισίας με Αλεξάνδρας. Δεν ήξερα τότε πού πάμε.

Δημοσιογράφος: Ούτε σας είπανε θα πάμε εδώ ή εκεί για να γίνει το α ή το β;

Μιχαήλ Γουνελάς: Όχι, όχι. Ο Συνταγματάρχης Γιοβάνης μου είπε να πάμε στο Πολυτεχνείο. Και σιγά σιγά με συνοδεία της Αστυνομίας και περιπολικών μπροστά αρχίσαμε να κατευθυνόμαστε προς το Πολυτεχνείο.

Δημοσιογράφος: Ο Συνταγματάρχης Γιοβάνης δεν σας είπε πού συγκεκριμένα θα πάτε;

Μιχαήλ Γουνελάς: Μου είπε ότι κατεβαίνουμε στο Πολυτεχνείο γιατί γίνονται ταραχές. Ούτε και αυτός πρέπει να ήτανε απόλυτα ενημερωμένος.

*Δημοσιογράφος: Άρματα υπήρχανε πέντε, από ό,τι μου είπατε...

Μιχαήλ Γουνελάς: Ναι, πέντε άρματα AMX 30, τα Γαλλικά.

*Δημοσιογράφος: Φτάνετε λοιπόν στο Πολυτεχνείο. Ποιές οι πρώτες σας κινήσεις; Τί κάνετε;

Μιχαήλ Γουνελάς: Βάλαμε τα άρματα απέναντι από το Πολυτεχνείο. Τα αναπτύξαμε και τα βάλαμε ακριβώς μπροστά, στην εμπρόσθια περίφραξη του Πολυτεχνείου που είναι προς την Πατησίων. Και μετά αρχίσανε πλέον οι διαπραγματεύσεις με εκπροσώπους των φοιτητών. Βέβαια μέσα στο Πολυτεχνείο δεν ήτανε μόνο φοιτητές. Ήταν μια μικρή μειοψηφία οι φοιτητές μέσα στο Πολυτεχνείο. Οι υπόλοιποι ήταν διάφοροι. Επικεφαλής αυτής της συντονιστικής επιτροπής ας πούμε των φοιτητών ήταν ο Κυριάκος Σταμέλος, πολιτικός μηχανικός. Συμμετείχανε, ο Κώστας Λαλιώτης, αυτοί βγήκανε έξω, και μέσα απ' ό,τι ξέρω ήτανε ο Τζουμάκας και κάτι άλλοι, και ένας αρχιτέκτονας Κρητικός, δεν θυμάμαι το όνομά του γιατί εκεί είχανε εξαφανιστεί όλοι.

Δημοσιογράφος: Η Μαρία Δαμανάκη ήτανε τότε μπροστά στις διαπραγματεύσεις;

Μιχαήλ Γουνελάς: Όχι όχι, την Δαμανάκη δεν την είδαμε ποτέ. Ήτανε στον ραδιοφωνικό σταθμό μέσα.

*Δημοσιογράφος: Υπήρχε συμφωνία του Στρατού και της Αστυνομίας με τους φοιτητές;

Μιχαήλ Γουνελάς: Εμείς δεν κατεβήκαμε κάτω για να καταστείλουμε μια εξέγερση. Εμείς κατεβήκαμε για να παίξουμε τον ρόλο του διαιτητή, μεταξύ της Αστυνομίας και των φοιτητών. Επειδή τα επεισόδια διαρκούσανε επί ένα τριήμερο

είχανε δημιουργηθεί και προσωπικά πάθη μεταξύ τους. Και φοβόντουσαν λοιπόν να βγούνε έξω όσοι ήτανε φοιτητές και ζητάγανε εγγυήσεις...

Δημοσιογράφος: Οι φοιτητές;

Μιχαήλ Γουνελάς: Ασφαλώς. Και σαν εγγύηση ήταν ο Στρατός. Προσπαθούσανε και αυτοί να βρουνε κάποιο τρόπο να βγούνε από το Πολυτεχνείο, αλλά χωρίς να πάθει κάποιος φοιτητής κάτι.

*Δημοσιογράφος: Στο Πολυτεχνείο λοιπόν υπάρχει η κεντρική είσοδος, η πύλη ας την ονομάσουμε, και υπάρχουνε και οι δύο πλαϊνές. Οι πλαϊνές γιατί δεν ανοίξανε;

Μιχαήλ Γουνελάς: Σε κάποια στιγμή, η δεξιά πλαϊνή πόρτα όπως βλέπουμε το Πολυτεχνείο άνοιξε και βγήκανε καμιά διακοσариά από μέσα, όμως, μετά κάποιιοι την κλείσανε και τους εμποδίζανε να βγούνε έξω από το Πολυτεχνείο.

*Δημοσιογράφος: Υπήρχε κατά τη γνώμη σας κάποιο σχέδιο από τους φοιτητές που ήταν μέσα να γίνει κάτι; Κάτι να συμβεί, μια αναταραχή, μια αναμπουμπούλα;

Μιχαήλ Γουνελάς: Πολύ πιθανό να είχανε κάποια σχέδια στο μυαλό τους. Τους πολιτικούς τους συνέφερε να υπάρχουνε θύματα μέσα στο Πολυτεχνείο για να δυσφημιστεί το στρατιωτικό καθεστώς, άλλο που δεν θέλανε. Δεν υπάρχει αμφιβολία γι' αυτό ότι ήταν προς το συμφέρον τους και μάλιστα κάποια στιγμή, από ό,τι ξέρω, δεν το είδα εγώ, πέρασε ο Κανελλόπουλος πιο πριν, πιο νωρίς και τους ενθάρρυνε τους φοιτητές και στη συνέχεια πήγε στο Κολωνάκι και έπινε τα ουσικάκια του και περίμενε να μάθει τα μαντάτα τα κακά. Φυσικά και οι πολιτικοί θέλανε θύματα, ο Στρατός όμως όχι.

Δημοσιογράφος: Ποιοί θέλανε θύματα, ποιοί επιδιώκανε κάτι τέτοιο;

Μιχαήλ Γουνελάς: Πιστεύω ότι αυτοί που θέλανε να ρίξουνε τη "Χούντα". Όποιος ήθελε να ρίξει τη "Χούντα" και είχε συμφέροντα ήθελε και θύματα! Τώρα ποιοί ήτανε αυτοί; Οι πολιτικοί, οι κομμουνιστές...

*Δημοσιογράφος: Ποιός δίνει τη διαταγή για να ρίξει το άρμα τη πύλη του Πολυτεχνείου; Και ποιός ήτανε μέσα στο άρμα; Σας ρωτώ κύριε Γουνελά επειδή η Ελλάδα είναι η χώρα των μύθων, άρα όπως καταλαβαίνετε το παραμύθι πάει

σύννεφο...και έχουνε πει και έχουνε γραφτεί πολλά τα οποία τα γνωρίζετε καλύτερα από μένα.

Μιχαήλ Γουνελάς: Λοιπόν Νίκο, εγώ ήμουνα μέσα στο άρμα. Όχι οδηγός, ήμουνα επικεφαλής του άρματος επάνω. Οδηγός ήτανε ο στρατιώτης ο Σκευοφύλακας. Οι στρατιώτες αυτοί υπ' όψιν, δεν ήτανε δικοί μου, δεν ανήκανε στη δική μου Ίλη. [...] Έδινα εγώ εντολές στον Σκευοφύλακα μέσω ενδοεπικοινωνίας μέσα από το άρμα, έχω βάλει αριστερά του τον Ανθυπασιπιστή Λάμπρο Κωνσταντέλο γιατί εγώ είχα κλείσει τη θυρίδα από επάνω, και δεξιά του το λοχία τον Στέλιο Εμβλωμένο για να έχουν άμεση επαφή και να επικοινωνούνε μαζί του με χτυπήματα στη θυρίδα για να του πούνε να σταματήσει αν χρειαστεί. Εγώ έδινα τις οδηγίες απευθείας στον Σκευοφύλακα ως ο επικεφαλής Αξιωματικός του άρματος.

*Δημοσιογράφος: Ποιός δίνει την εντολή να πέσει η πύλη του Πολυτεχνείου; Να μπει το άρμα μέσα και να τη ρίξει;

Μιχαήλ Γουνελάς: Α! τα πράγματα δεν είναι έτσι απλά Νίκο. Προηγήθηκε η διαπραγμάτευση. Η διαπραγμάτευση γινότανε στον προθάλαμο του ξενοδοχείου ΑΚΡΟΠΟΛ που είναι απέναντι από το Πολυτεχνείο. Συμμετείχε ο Στρατός, ήτανε Εισαγγελέας, ήτανε κάποιοι εκπρόσωποι της Αστυνομίας και ήτανε βέβαια και οι εκπρόσωποι των φοιτητών, ο Σταμέλος, και ο Λαλιώτης έξω.

Δημοσιογράφος: Όταν λέτε έξω, εννοείτε στο ΑΚΡΟΠΟΛ στη διαπραγμάτευση;

Μιχαήλ Γουνελάς: Ναι. Και ο Λαλιώτης ήτανε έξω, στον προθάλαμο του ΑΚΡΟΠΟΛ. Εγώ μαινόβγαινα γιατί είχα και τα άρματα έξω και δεν παρακολουθούσα όλη τη συζήτηση. Αλλά εν πάση περιπτώσει, πέσανε διάφορες ιδέες, άλλος έλεγε να μπουνε καταδρομείς από τις μάντρες, άλλος έλεγε να μπούμε από τις διπλανές πύλες, κ.τ.λ. Τελικώς η λύση η οποία δόθηκε ήτανε να πέσει η πύλη. Την πρόταση αυτή δεν την κάναμε εμείς, την έκαναν οι φοιτητές!! Και συγκεκριμένα υπάρχει μια κατάθεση του Αντισυνταγματάρχη Βουλιέρη των Καταδρομών, που λέει ότι ο Λαλιώτης είπε, αφού έχετε άρματα γιατί να φέρετε μπουλντόζες για να ρίξετε την πύλη, χρησιμοποιείστε το άρμα!

*Δημοσιογράφος: Πίσω από την πύλη είχε φοιτητές όταν την ρίχνει το άρμα;

Μιχαήλ Γουνελάς: Είχε φοιτητές στην αρχή, όταν όμως ερχότανε το άρμα αυτοί απομακρυνθήκανε γιατί ήρθε απέναντι ο Σταμέλος με μια ντουντούκα και τους έλεγε: «*Συνάδελφοι, φύγετε να ρίζουμε την Πύλη*».

Δημοσιογράφος: Με σκοπό να ανοίξει η πύλη και να μπειτε μέσα να τα κάνετε λίμπα και να τους πλακώσετε όλους στο ξύλο;

Μιχαήλ Γουνελάς: Όχι βέβαια. Σκοπός μας ήταν να πέσει η πύλη για να βγούνε έξω και να φύγουνε. Ο Στρατός συνέβαλε στο να μην έχουμε αιματοχυσία. Αν διαβάσετε τις καταθέσεις της δίκης, θα δείτε ότι παράπονο με το Στρατό δεν είχε κανείς από εκείνους που ήταν μέσα στο Πολυτεχνείο. Σας διαβεβαιώνω ότι όπου υπήρχε Στρατός κυλήσανε όλα ομαλά.

*Δημοσιογράφος: Όταν φτάνετε στο Πολυτεχνείο τί κατάσταση επικρατεί;

Μιχαήλ Γουνελάς: Εμείς ήμασταν κοντά στα κάγκελα στη περίφραξη και συζητάγαμε με τους φοιτητές μέσα, οι οποίοι λέγανε ότι θέλουνε να φύγουνε και να πάνε στα σπίτια τους, ήτανε και αργά, προχωρημένη η ώρα και φοβόντουσαν μήπως έρθει η Αστυνομία και τους συλλάβει, τους χτυπήσει και ότι άλλο μπορεί να συμβεί. Συζητούσαμε σε πολύ φιλικό κλίμα, χωρίς φωνές και απειλές.

Δημοσιογράφος: Πυροβολισμοί πέφτανε;

Μιχαήλ Γουνελάς: Πέφτανε πυροβολισμοί αλλά όχι στο Πολυτεχνείο. Ακουγόντουσαν πυροβολισμοί αλλά σε χώρους γύρω από την Αθήνα. Εκείνη την ώρα γινόντουσαν και κάποιες επιθέσεις στο Υπουργείο Δημόσιας Τάξεως το οποίο ήταν παρακάτω.

Δημοσιογράφος: Από ποιούς;

Μιχαήλ Γουνελάς: Το έχουνε δηλώσει και στη δίκη, υπήρχανε και επτά ή οκτώ νεκροί εκεί πέρα γιατί προσπάθησαν να καταλάβουν το Υπουργείο Δημόσιας Τάξεως και αν δεν κάνω λάθος είχανε ανέβει μέχρι το δεύτερο όροφο.

*Δημοσιογράφος: Φωνάζανε οι φοιτητές με τα μεγάφωνα προς τους στρατιώτες και τους Αξιωματικούς, ότι «*είσαστε αδέρφια μας*», «*είμαστε μαζί*» και τα γνωστά, «*κάτω η Χούντα*» και «*κάτω ο Παπαδόπουλος*». Αυτό είχε πάνω σας, όχι μόνο σε σας αλλά και στο πλήρωμα των πέντε αρμάτων αρνητική επίδραση;

Μιχαήλ Γουνελάς: Ουδεμία επίδραση είχε σε μας διότι πολύ απλά δεν πήγαμε για να τους σκοτώσουμε. Δεν είχαμε ανθρωποκτόνο πρόθεση. Πήγαμε για να

τους προστατεύσουμε, όπως και πράξαμε. Εμείς πήγαμε πεπεισμένοι ότι θα συμβάλουμε να εκτονωθεί η κατάσταση. Και έτσι έγινε.

*Δημοσιογράφος: Πέφτει λοιπόν η πύλη. Ποιός δίνει τη διαταγή στον Σκευοφύλακα να την ρίξει;

Μιχαήλ Γουνελάς: Εγώ. Του είπα προχώρα. Ήξερα ότι πίσω από την πύλη δεν είχε ούτε έναν.

Δημοσιογράφος: Όπως μου είπατε και πριν, πίσω από την πύλη δεν είχε φοιτητές.

Μιχαήλ Γουνελάς: Όχι, είχε δύο αυτοκίνητα τα οποία καταστράφηκαν.

Δημοσιογράφος: Πέφτει λοιπόν η πύλη, τί συμβαίνει μετά;

Μιχαήλ Γουνελάς: Αρχίζουν να βγαίνουν όσοι ήταν μέσα στο Πολυτεχνείο. Και δεν λέω φοιτητές γιατί δεν ήταν μόνο φοιτητές μέσα.

*Δημοσιογράφος: Έψαξα στο αρχείο μου κύριε Γουνελά και βρήκα εφημερίδες εκείνης της εποχής. Γράφανε λοιπόν τότε όταν έπεσε η πύλη, δεκάδες οι νεκροί και οι τραυματίες...

Μιχαήλ Γουνελάς: Εγώ παραπέμφθηκα, η κατηγορία ήταν τρεις ανθρωποκτονίες εκ προθέσεως, γιατί κάποιος είχε καταθέσει ότι μέσα στη Μερσεντές ήτανε τρεις τους οποίους πολτοποιήσαμε. Δεν αποδείχτηκε τίποτα βέβαια και δεν υπήρχε κανείς μέσα στη Μερσεντές.

Δημοσιογράφος: Παραμύθια δηλαδή;

Μιχαήλ Γουνελάς: Ναι. Μόνο υπήρχε μια φοιτήτρια η οποία τώρα είναι καθηγήτρια Πανεπιστημίου, η Ρηγοπούλου, η οποία δεν ήρθε σε καμία επαφή με το άρμα, σε καμία επαφή, πίσω από την πύλη είχανε διάφορα αντιστηρίγματα, ξύλα, σίδερα κτλ και αυτά όπως προσέκρουσε το άρμα επάνω, σπάσανε και τιναχτήκανε μακριά, κάποια από αυτά τα ξύλα την χτύπησε και έπεσε μια απόσταση τουλάχιστον δέκα μέτρα μακριά από το άρμα. Δεν ξέρω πόσο σοβαρός ήταν ο τραυματισμός της. Εγώ πήγα και την είδα μέσα όταν την είχαν μεταφέρει σε κάποιο χώρο στο εσωτερικό του Πολυτεχνείου και την περιέθαλπε εκείνη την ώρα κάποιος Υπίατρος Καταδρομέας ο οποίος μου είπε, δεν έχει πάθει τίποτα, μην ανησυχείς.

*Δημοσιογράφος: Πέφτει η πύλη, φεύγουν οι φοιτητές και όποιοι άλλοι ήτανε μέσα στο κτήριο, και μπαίνετε μέσα στο Πολυτεχνείο. Τί αντικρίζετε, σε τί κατάσταση το βρήκατε;

Μιχαήλ Γουνελάς: Λεηλασία και χάος.

Δημοσιογράφος: Δηλαδή;

Μιχαήλ Γουνελάς: Είχε διαλυθεί το Πολυτεχνείο μέσα, τα είχανε σπάσει όλα οι φοιτητές, δεν είχε μείνει τίποτα όρθιο. Σκουπίδια, βρωμιές, όργανα σπασμένα, αυτά που βλέπουμε και σήμερα δηλαδή στα Πανεπιστήμια, το ίδιο πράγμα είναι. Όταν μπήκαμε μέσα στο χώρο του Πολυτεχνείου βρήκαμε ένα χάος. Δεν μπορώ να βρω άλλη λέξη για να περιγράψω αυτό που είδαμε και βρήκαμε όταν μπήκαμε μέσα.

Δημοσιογράφος: Μετά σας δίνει κάποιος διαταγή για να βγείτε πάλι στους δρόμους;

Μιχαήλ Γουνελάς: Όχι, εγώ από εκεί έφυγα και ξαναγύρισα στο Γουδί. Κατά τις 03:30-04:00 επέστρεψα πάλι στο Γουδί.

*Δημοσιογράφος: Όταν μπήκατε μέσα στο Πολυτεχνείο βρήκατε δεξιά και αριστερά σας νεκρούς και τραυματίες;

Μιχαήλ Γουνελάς: Όχι, όχι. Υπήρχανε κάποιοι τραυματίες αλλά ήτανε από άλλα σημεία της Αθήνας τους οποίους είχανε μεταφέρει μέσα στο Πολυτεχνείο. Μέσα στο Πολυτεχνείο δεν υπήρχε ούτε ένας νεκρός, ούτε τραυματίας. Το δηλώνω κατηγορηματικά αυτό και υπάρχουν και οι εκθέσεις της Αστυνομίας. Ο Μαγκάκης όταν ήταν υπουργός είχε πει να συνταξιοδοτηθούν οι οικογένειες των θυμάτων του Πολυτεχνείου. Δεν παρουσιάστηκε ούτε ένας, δεν συνταξιοδοτήθηκε κανείς. Διότι πολύ απλά Νίκο στο Πολυτεχνείο δεν υπήρξε ούτε ένας νεκρός. Ούτε ένας!

*Δημοσιογράφος: Το Πολυτεχνείο ήταν ένα σχέδιο του Ιωαννίδη όπως λένε, με σκοπό να ανατρέψει τον Παπαδόπουλο;

Μιχαήλ Γουνελάς: Όχι όχι, δεν το νομίζω. Εγώ δεν είδα ποτέ τον Ιωαννίδη στο Πολυτεχνείο. Λένε πολλά και του τα φορτώσανε, αλλά δεν νομίζω ότι έφταιγε ο Ιωαννίδης. Δεν τον συνέφερε το Πολυτεχνείο τον Ιωαννίδη γιατί ετοίμαζε ήδη το πραξικόπημά του.

Δημοσιογράφος: Εναντίον του Παπαδόπουλου;

Μιχαήλ Γουνελάς: Βεβαίως, το ετοίμαζε από παλιά. Το Πολυτεχνείο είχε σαν συνέπεια να κατεβούνε μονάδες τις οποίες δεν ήλεγχε στην Αττική, επομένως δεν

τον συνέφερε να κάνει κάτι τέτοιο την στιγμή που είχε ένα σχέδιο ώριμο. Η 25η Νοεμβρίου 1973 δεν έγινε εξαιτίας του Πολυτεχνείου, ήταν προγραμματισμένη. Τώρα μπορεί μια βδομάδα αργότερα αλλά δεν έχει σημασία.⁵⁵

---

⁵⁵ Μ. Ν. Χατζηδάκης, *ό. π.*, σ. 153-168.

Επίλογος

Οι νέοι άνθρωποι κατά καιρούς πρωταγωνίστησαν σε μεγάλα κινήματα ανά τον κόσμο. Αξίζει να θυμηθούμε την εξέγερση της αμερικανικής φοιτητικής νεολαίας στα τέλη της δεκαετίας του '60, τα διάφορα κινήματα ειρήνης, τους Χίπις, τον αντιπολεμικό αγώνα αλληλεγγύης στο Βιετνάμ, τον Γαλλικό Μάη κ.α. Από αυτά τα κινήματα επήλθε μια ανατροπή στις κατεστημένες αξίες και προέκυψαν νέες ιδέες και πρακτικές. Μεταξύ αυτών μπορούμε να εντάξουμε το έντονο αίσθημα κατά του πολέμου, την ροκ μουσική, καινούργιες τάσεις στην ενδυμασία, την σεξουαλική απελευθέρωση κ.α. Ένα εντυπωσιακό χαρακτηριστικό αυτών το κινήματων είναι, ότι, μολονότι ευαγγελίζονταν την ανατροπή του καπιταλισμού, στην ουσία τον ανανέωσαν. Κάτι παρόμοιο μπορούμε να παρατηρήσουμε και στην περίπτωση του Πολυτεχνείου. Πίσω από το προφανές διακύβευμα για την ανατροπή της Χούντας και την επίτευξη της εθνικής ανεξαρτησίας, βασική ακόμη επιδίωξη ήταν η αλλαγή της κοινωνίας. Στην πραγματικότητα το Πολυτεχνείο κατάφερε να εκδημοκρατίσει και να εκσυγχρονίσει τον ελληνικό καπιταλισμό και να δώσει στην Ελλάδα έναν ευρωπαϊκό χαρακτήρα.⁵⁶

Το 1972 ήταν μια χρονιά που προμήνυε, ότι η επόμενη δεν θα κυλίσει ομαλά. Τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στη Νομική λειτούργησαν ως καταλύτης για όσα επρόκειτο να ακολουθήσουν. Συνεπώς, όσα συνέβησαν μετέπειτα στο Πολυτεχνείο, δεν μπορούμε να τα χαρακτηρίσουμε ως μή αναμενόμενα. Εξετάζοντας σφαιρικά την φοιτητική εξέγερση με βεβαιότητα μπορούμε να πούμε, πως δεν υπήρξε κάποια πολιτική δύναμη για να την καθοδηγήσει, να την βοηθήσει με την στρατηγική και την τακτική που θα ακολουθούσε. Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα, ότι τα γεγονότα του Πολυτεχνείου, πέραν από αναμενόμενα, σε καμία περίπτωση δεν ήταν προσχεδιασμένα.⁵⁷

Όπως προείπαμε, το Πολυτεχνείο ήταν ανεξάρτητο από οποιαδήποτε πολιτική δύναμη. Τόσο το ΚΚΕ όσο οι Μαρξιστές και οι Τροτσκιστές δεν άσκησαν καμία επιρροή σε αυτό. Η φοιτητική αυτή πρωτοβουλία αντικατόπτριζε μια συνολική ρήξη, έστω και αν η στοχοθεσία της δεν ήταν τόσο ευδιάκριτη. Οι μόλις οχτώ χιλιάδες κόσμου που βρέθηκαν στο δρόμο εκείνες τις ημέρες, δεν πρέπει να μας οδηγήσουν στο συμπέρασμα, ότι οι υπόλοιποι πολίτες δεν επιδοκίμασαν την κίνηση των φοιτητών. Η πλειοψηφία τους αγωνιούσε και περίμενε να πληροφορηθεί, όσα

⁵⁶ Γ. Γάτος, *ό. π.*, σ. 273-274.

⁵⁷ Γ. Γάτος, *ό. π.*, σ. 244.

συνέβαιναν, από το ραδιόφωνο, ενώ σε πολλές περιπτώσεις προσέφεραν στέγη σε κυνηγημένους φοιτητές. Μάλιστα δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε, ότι ένιωθαν ενοχή που δεν βρίσκονταν και αυτοί δίπλα τους στον δρόμο. Ίσως, εάν η κατάληψη διαρκούσε μια ή δύο ημέρες περισσότερο, να βλέπαμε μεγαλύτερη παρουσία των πολιτών.

Ανάμεσα στην κατάληψη που έλαβε χώρα στη σχολή της Νομικής και σε εκείνη του Πολυτεχνείου υπάρχει θεμελιώδης διαφορά. Στην πρώτη περίπτωση υπήρχε σχεδιασμός και οργάνωση. Τόσο οι φοιτητές της Νομικής όσο και άτομα από άλλες σχολές γνώριζαν, ότι επρόκειτο να γίνει κατάληψη. Ό,τι συνέβη εκεί, ήταν αποτέλεσμα της δράσης αντιδικτατορικών δυνάμεων. Από την άλλη πλευρά, τα όσα διαδραματίστηκαν στην περίπτωση του Πολυτεχνείου, στηρίχθηκαν αποκλειστικά στον αυθορμητισμό, αφού δεν υπήρχε κανένας σχεδιασμός. Θα μπορούσαμε να πούμε, ότι στην πρώτη περίπτωση οι πολιτικές δυνάμεις ήταν εκείνες που οργάνωσαν την κατάληψη και είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο, ενώ στη δεύτερη έδρασαν εκ των υστέρων.⁵⁸

Το φοιτητικό κίνημα υπήρξε απότοκο του αντιδικτατορικού κινήματος, το οποίο ξεκίνησε παράλληλα με την Χούντα. Οι φοιτητές είχαν συγκροτήσει μικρότερες ή μεγαλύτερες ομάδες, καθεμιά από τις οποίες προσπαθούσε να προωθήσει τις θέσεις της. Αυτή η πολυφωνία είχε σαν αποτέλεσμα η κατάσταση τις πρώτες στιγμές της κατάληψης να είναι χαοτική. Από τη μία πλευρά λοιπόν οι απόψεις ήταν πολλές και σε αρκετές περιπτώσεις δίσταντο μεταξύ τους, από την άλλη πλευρά έπρεπε να επιτευχθεί μια κοινή στάση απέναντι σε ζωτικής σημασίας ζητήματα, όπως η στρατηγική που θα ακολουθούσαν, οι διακηρύξεις, οι ανακοινώσεις, τα συνθήματα κ.α. Έτσι λοιπόν συγκροτήθηκε η Συντονιστική Επιτροπή με δύο εκπροσώπους από κάθε σχολή. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο συγκροτήθηκε την Πέμπτη και η πενταμελής ομάδα της Γραμματείας, αποστολή της οποίας ήταν η οργάνωση της κατάληψης και η επίλυση των ζητημάτων που ανέκυπταν συνεχώς.

Το πρώτο μεγάλο ζήτημα που ανέκυψε από την πρώτη κιόλας στιγμή, και για το οποίο οι απόψεις ήταν αντικρουόμενες, αφορούσε το εγχείρημα της κατάληψης. Την Πέμπτη το μεσημέρι ήταν έκδηλος ο προβληματισμός, διότι οι συμμετέχοντες δεν ξεπερνούσαν τους τετρακόσιους. Οι εκπρόσωποι της ΚΝΕ και της

---

⁵⁸ Γ. Γάτος, *ό. π.*, σ. 265,268.

Αντι-ΕΦΕΕ αποδοκίμαζαν την κατάληψη και συζητούσαν να αποχωρήσουν από τον χώρο του Πολυτεχνείου. Παρ' όλα αυτά ήταν οι ίδιοι που έκατσαν μέχρι το τέλος. Προβληματισμένα εμφανίστηκαν και τα μέλη της οργάνωσης του Ρήγα Φεραίου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση όμως θα πρέπει να αναλογιστούμε, ότι πολλοί από αυτούς μόλις είχαν επιστρέψει από την στράτευσή τους. Κάποιοι πρότειναν να αποχωρήσουν από το Πολυτεχνείο και να πραγματοποιήσουν διαδήλωση στην Ομόνοια. Ακούστηκε ακόμη η άποψη να καλέσουν τον λαό σε γενική απεργία. Άλλοι πάλι υποστήριζαν μια αποκλιμάκωση της όλης κατάστασης με περιορισμό τόσο των αιτημάτων τους όσο και των γενικότερων συνθημάτων, σε εκείνα που αφορούσαν αποκλειστικά φοιτητικά ζητήματα. Από την άλλη πλευρά υπήρχαν και ορισμένοι, οι οποίοι αναζητούσαν τρόπους ώστε να επιτευχθεί μια όσο το δυνατόν μεγαλύτερη κινητοποίηση και στήριξη από τον κόσμο.

Ένα άλλο ζήτημα, το οποίο προκάλεσε έντονη αντιπαράθεση, ήταν τα συνθήματα και η εικόνα που εξέπεμπε η φοιτητική πρωτοβουλία προς τα έξω. Όπως γνωρίζουμε, εντός του Πολυτεχνείου είχαν παρεισφρήσει άτομα προερχόμενα από τον αναρχικό χώρο, τα οποία όμως από τη δεύτερη κιάλας ημέρα τέθηκαν στο περιθώριο.

Σημείο έντονης αντιπαράθεσης υπήρξε και η τελευταία παράγραφος από την Διακήρυξη της Συντονιστικής Επιτροπής που δόθηκε στη δημοσιότητα στη μοναδική συνέντευξη Τύπου κατά τη διάρκεια της κατάληψης. Στο συγκεκριμένο χωρίο οι φοιτητές αιτούνταν συμπαράσταση από παλιές πολιτικές δυνάμεις, γεγονός το οποίο προκάλεσε μεγάλη αντίδραση από τους λεγόμενους αριστεριστές. Τελικά το επίμαχο απόσπασμα δεν δημοσιεύθηκε στη συνέντευξη Τύπου, αλλά διαβάστηκε αργότερα από τον ραδιοφωνικό σταθμό κατά τη διάρκεια της κατάληψης.

Όλες οι περιπτώσεις διαφωνίας ήταν απολύτως αναμενόμενες, εάν αναλογιστούμε πως το φοιτητικό κίνημα αποτελούσε ένα συνονθύλευμα διαφορετικών δυνάμεων και απόψεων. Το πλήθος που βρισκόταν εντός και εκτός του Πολυτεχνείου τραγουδούσε Μίκη Θεοδωράκη και έψελνε τον Εθνικό Ύμνο. Έπρεπε λοιπόν οι φοιτητές να πείσουν τον κόσμο, ότι το φοιτητικό κίνημα αποτελούσε μια άξια εμπιστοσύνης εναλλακτική δυνατότητα. Έπρεπε να πείσουν, ότι τα αιτήματά τους αποτελούσαν προέκταση των οραμάτων του ελληνικού λαού.⁵⁹

---

⁵⁹ Γ. Γάτος, *ό. π.*, σ. 244-248.

Το Πολυτεχνείο ταυτίστηκε με τους νέους ανθρώπους, οι οποίοι αποφασίζουν να υπερβούν τα εσκαμμένα και να είναι δημιουργικοί και καινοτόμοι. Το γεγονός, ότι η εξέγερση του Πολυτεχνείου ενσωματώθηκε και στη "δεξιά κουλτούρα", μας οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι έχουμε πλέον να κάνουμε με μια νέα Δεξιά στην Ελλάδα. Βέβαια αρκετές φορές έχουμε γίνει μάρτυρες γραφικών περιπτώσεων, όπου βασανιστές ισχυρίζονται πως πέρασαν έξω από το Πολυτεχνείο. Σε κάθε περίπτωση πάντως ο εορτασμός αυτής της επετείου δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ιδιοκτησιακά από όσους συμμετείχαν ή σχετίζονταν με το Πολυτεχνείο, απέναντι σε εκείνους που δεν έπραξαν το ίδιο. Θα ήταν συνετό να κατανοήσουμε, ότι εκείνος ο αγώνας των φοιτητών αποτελεί κτήμα όλων και είναι καθήκον μας αφενός να ανανεώνουμε τα μηνύματά του αφετέρου να μην παραμένουμε στάσιμοι.⁶⁰

Σχεδόν 30 χρόνια από τα γεγονότα του Πολυτεχνείου παρατηρούμε ορισμένες σκόπιμες ως επί το πλείστον διαστρεβλώσεις της αλήθειας. Έτσι λοιπόν, δεν είναι λίγες οι φορές που η έννοια της αντίστασης προς το καθεστώς συγχέεται με την έννοια της αντίθεσης προς αυτό. Πολλοί επώνυμοι αλλά και πολιτικές ηγεσίες, που στην καλύτερη περίπτωση θα χαρακτηρίζονταν αντίθετοι με το καθεστώς, προσπάθησαν να φορέσουν τον μανδύα των αντιστασιακών. Εκτός από αυτό, δόθηκε η εικόνα, πως η αντίσταση στο καθεστώς της Χούντας ήταν παλλαϊκή ή πανεθνική, γεγονός το οποίο δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Τέλος, μακριά από την αλήθεια βρίσκεται και η άποψη, ότι τα πολιτικά κόμματα βρίσκονταν πίσω από την κατάληψη και την εξέγερση του Πολυτεχνείου.⁶¹

Στο Πολυτεχνείο μπορούμε να χρεώσουμε και την δημιουργία μιας κοινωνικής βάσης, η οποία αξιοποιήθηκε και εκφράστηκε μέσα από το ΠΑΣΟΚ. Ο Ανδρέας Παπανδρέου με την ευφυΐα του και εκμεταλλευόμενος τις συγκυρίες, αφενός τον Ψυχρό Πόλεμο αφετέρου την Αριστερά που ήταν κολλημένη σε μια δυτική χώρα του παρελθόντος, άρπαξε αυτή την ευκαιρία πιστώνοντας με αυτό τον τρόπο μακροβιότητα στο ΠΑΣΟΚ. Μέσα από το Πολυτεχνείο προήλθε και μια ανανέωση της Αριστεράς. Με αυτό τον τρόπο έχουμε μια διεύρυνση της δημοκρατίας μέσω της συμμετοχής νέων δυνάμεων στην διεκδίκηση της εξουσίας.⁶²

⁶⁰ Γ. Γάτος, *ό. π.*, σ. 278-280.

⁶¹ Γιώργος Ν. Οικονόμου, *Πολυτεχνείο 1973, Η Απαρχή του Αυτόνομου Κινήματος*, Θεσσαλονίκη 2013, σ. 19- 20.

⁶² Γ. Γάτος, *ό. π.*, σ. 278.

Μετά το πέρας των γεγονότων που είχαν να κάνουν με το Πολυτεχνείο, η Χούντα επέδειξε ένα πολύ πιο σκληρό πρόσωπο. Την ίδια στιγμή όμως είχε απολέσει κάθε λαϊκό έρεισμα, το οποίο σήμανε και το τέλος της. Ακόμη και αν δεν είχαμε τις εξελίξεις στην Κύπρο, το τέλος της Χούντας ήταν προδιαγεγραμμένο.⁶³

Ο Γεώργιος Παπαδόπουλος με πραξικόπημα ήλθε στην εξουσία και με πραξικόπημα κατέρρευσε η κυβέρνησή του στις 25 Νοεμβρίου του 1973 από ομάδα χαμηλόβαθμων ως επί το πλείστον υπερεθνικιστών αξιωματικών, την οποία συντόνιζε ο διοικητής της ΕΣΑ και ταξίαρχος Ιωαννίδης με την στήριξη του διοικητή της 1ης Στρατιάς Λάρισας, Φ. Γκιζίκη.⁶⁴

---

⁶³ Γ. Γάτος, *ό. π.*, σ. 277.

⁶⁴ Θ. Διαμαντόπουλος, *ό. π.*, σ. 282.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

https://el.wikipedia.org/wiki/Άγγελος_Γκίνης (2/7/2022)

el.wikipedia.org/wiki/Στυλιανός_Παττακός (2/7/2022)

el.wikipedia.org/wiki/Δημήτριος_Ιωαννίδης (2/7/2022)

el.wikipedia.org/wiki/Νικόλαος_Μακαρέζος (2/7/2022)

el.wikipedia.org/wiki/Γεώργιος_Παπαδόπουλος (2/7/2022)

Βερναρδάκης Χριστόφορος, *Η παλιά και η νέα μεταπολίτευση*, άρθρο στην Εφημερίδα των Συντακτών στις 24/7/14, ηλεκτρονικά στο <http://www.vernardakis.gr/article.php?id=507>

<https://www.newsbeast.gr/politiki/arthro/608406/i-genia-tou-polutehneiou-pou-asholithike-me-tin-politiki> (2/7/2022)

<http://tvxs.gr/news/ταξίδια-στο-χρόνο/οι-νεκροί-της-χούντας-β'-μέρος> (2/7/2022)

<https://www.dokari.gr/koinonia/video/67008/edo-polytexneio-edo-polytexneio-poiios-ekfonise-tin-epiki-frasi-videos> (2/7/2022)

B. Βιβλιογραφία

Abric J.- C., *Cooperation, competition et representations societies*, Delval 1987.

Αλατάς Θ. (Επιμ.), *Πολυτεχνείο 1973, 40 Χρόνια Απόσταση*, Αθήνα 2013.

Αντύπας Στ., *Νοέμβρης ήταν, Οι χρονιές....1973- 2003*, Αθήνα 2004.

Αποστολίδης Λ., *Μαρτυρία από το ματωμένο φοιτητικό κίνημα 1967- 1974*, Αθήνα 1975.

Γάτος Γ. , *Πολυτεχνείο '73 Ρεπορτάζ με την Ιστορία, το Χρονικό, οι Μαρτυρίες, τα Ντοκουμέντα*, τ. Α', Αθήνα 2004.

Γιάννου Γ. , *Πολυτεχνείο '73, Εορταστική Ανθολογία*, Αθήνα 2005.

Διαμαντόπουλος Θ. , «Το Απριλιανό Καθεστώς», στην: *Ιστορία Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΣΤ, Αθήνα 2000.

Ζωγράφου Λ., *17 Νοεμβρίου 1973. Πως φτάσαμε στη νύχτα της μεγάλης σφαγής*, Αθήνα 1975.

Καλλιβρετάκης Λ. , *Δικτατορία και Μεταπολίτευση*, Αθήνα 2017.

Καραμπελιάς Γ. , *Κράτος και Κοινωνία στη μεταπολίτευση (1974- 1988)*, Αθήνα 1989.

Καρατζαφέρης Σπ., *Η Σφαγή του Πολυτεχνείου*, 2 τόμ., Αθήνα 1975.

Κονδύλης Φ., *Τριήμερο στα κάγκελα*, Αθήνα 1983.

Κονοφάγου Κ., *Η Εξέγερση του Πολυτεχνείου*, Αθήνα 1982.

Κόντη Μ. (Επιμ.), «Εδώ Πολυτεχνείο», ένθετο στο *Τα Νέα*.

Μαντόγλου Άν., *Η εξέγερση του Πολυτεχνείου, μια κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση*, Αθήνα 2011.

Μαρωνίτης Δ., «Τριάντα Χρόνια». *Το Βήμα*, 16.11.2003.

Μελετόπουλος Μ., *Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών. Κοινωνία, Ιδεολογία, Οικονομία*, Αθήνα 1996.

Νταβανέλλος Α., *Νοέμβρης 1973. Η Εξέγερση του Πολυτεχνείου*, Αθήνα 2002.

Οικονόμου Γ. Ν. , *Πολυτεχνείο 1973, Η Απαρχή του Αυτόνομου Κινήματος*, Θεσσαλονίκη 2013.

Ριζάς Σ. , «Η Δικτατορία 1967- 1974», στο: *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004*, (Βούλγαρης Γιάννης, Νικολακόπουλος Ηλίας, Ριζάς Σωτήρης, Σακελλαρόπουλος Τάσος, Στεφανίδης Ιωάννης), Αθήνα 2009.

Ροδάκης Π., *Η δικτατορία των Συνταγματαρχών. Άνοδος και Πτώση*, Αθήνα 1975.

Τσέκερης Φ. , *Εδώ Πολυτεχνείο στα Χρόνια της Κατοχής, Από τους Αγώνες με τη Σπουδάζουσα, Καισαριανή 2007*.

Χατζηδάκης Μ. Ν., *Τα "Ντοκουμέντα" του Πολυτεχνείου*, Αθήνα 2021.

Χατζησωκράτης Δ. , *Πολυτεχνείο '73*, Αθήνα 2004.

Χρήστου Θ., *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, Αθήνα 1999.

Χρήστου Θ., *Τα σύνορα του Ελληνικού Κράτους και οι διεθνείς συνθήκες (1830-1947)*, Αθήνα 1999.

Χρήστου Θ., *Προσεγγίσεις στη Νεότερη Ελληνική Ιστορία. Από το Ρήγα Βελεστινλή (1757-1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1941)*, Αθήνα 2001.

Παράρτημα

Εικόνα 1: 21η Απριλίου 1967 Η Χούντα των συνταγματαρχών καταλαμβάνει σημεία ζωτικής σημασίας (Βουλή, Ανάκτορα, Υπουργεία, ΕΙΡ, ΟΤΕ κ.α.) αιφνιδιάζοντας την πολιτική ηγεσία, η οποία δεν προέβαλε κάποια αντίσταση. (Πολυτεχνείο 1973, 40 Χρόνια Αντίσταση σ. 10-11)

Εικόνα 2: Φυλασσόμενες ταράτσες σε υπό κατάληψη υπουργεία. (Πολυτεχνείο 1973, 40 Χρόνια Αντίσταση σ. 14)

Εικόνα 3: Η κατάληψη της Νομικής, προπομπός της εξέγερσης του Πολυτεχνείου (Εικόνες της Εξέγερσης, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο)

Εικόνα 4: Πολυτεχνείο 1973, Η πύλη της Πατησίων (Εικόνες της Εξέγερσης, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο)

Εικόνα 5: Πολυτεχνείο 1973 (Εικόνες της Εξέγερσης, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο)

Εικόνα 6: Πολυτεχνείο 1973, Η πύλη της Πατησίων (Εικόνες της Εξέγερσης, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο)

Εικόνα 7: Πολυτεχνείο 1973, Η πύλη της Πατησίων (Εικόνες της Εξέγερσης, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο)

Εικόνα 8: Πολυτεχνείο 1973, Η πύλη της Πατησίων (Εικόνες της Εξέγερσης, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο)

Εικόνα 9: Πολυτεχνείο 1973 (Εικόνες της Εξέγερσης, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο)

Εικόνα 10: Πολυτεχνείο 1973 (Εικόνες της Εξέγερσης, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο)

Εικόνα 11: Πολυτεχνείο 1973 (Εικόνες της Εξέγερσης, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο)

Εικόνα 12: Πολυτεχνείο 1973, οικοδόμοι και φοιτητές μαζί (Εικόνες της Εξέγερσης, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο)

Εικόνα 13: Εργάτες, οικοδόμοι και αγρότες τάσσονται στο πλευρό των φοιτητών και ενάντια στην επτάχρονη τυραννία. (Πολυτεχνείο 1973, 40 Χρόνια Αντίσταση σ. 22)

Εικόνα 14: Η εθνική τραγουδίστρια Σοφία Βέμπο παρακολουθεί από το μπαλκόνι της τον κόσμο που πλησιάζει στο Πολυτεχνείο. (Πολυτεχνείο 1973, 40 Χρόνια Αντίσταση σ. 32)

Εικόνα 15: Αιτήματα και εθνικά καλέσματα προς τον λαό, όπως "Έξω οι Αμερικάνοι", "Έξω το ΝΑΤΟ", "Κάτω η Χούντα" κ.α. (Πολυτεχνείο 1973, 40 Χρόνια Αντίσταση σ. 41)

Εικόνες 16,17: Οι φοιτητές μοιράζουν χειρόγραφες προκηρύξεις σε διερχόμενα αυτοκίνητα πολιτών ακόμη και σε οχήματα του Στρατού. (Πολυτεχνείο 1973, 40 Χρόνια Αντίσταση σ. 26)

Εικόνα 18: Πολυτεχνείο 1973, Γενική απεργία (Εικόνες της Εξέγερσης, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο)

Εικόνα 19: Πολυτεχνείο 1973, οδός Πατησίων (Εικόνες της Εξέγερσης, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο)

Εικόνα 20: Επαναστατικά συνθήματα παντού (Εδώ Πολυτεχνείο, *Τα Νέα* σ. 19)

Εικόνα 21: Το δωμάτιο με τους πολυγράφους εντός του Πολυτεχνείου (Εδώ Πολυτεχνείο, *Τα Νέα* σ. 28)

Εικόνα 22: Ο ραδιοφωνικός σταθμός εντός του Πολυτεχνείου (Εδώ Πολυτεχνείο, *Τα Νέα* σ. 42-43)

Εικόνα 23: Η πόρτα έξω από τον χώρο του ιατρείου (Πολυτεχνείο 1973, 40 Χρόνια Αντίσταση σ. 43)

Εικόνα 24: Ο χώρος του εστιατορίου (Εδώ Πολυτεχνείο, *Τα Νέα* σ. 71)

Εικόνα 25: Ομάδες αναλαμβάνουν την καθαριότητα εντός και εκτός των κτηρίων. (Πολυτεχνείο 1973, 40 Χρόνια Αντίσταση σ. 38)

Εικόνα 26: Η Συντονιστική Επιτροπή συντονίζει μαζί με την Επιτροπή Παράνομων Οργανώσεων τις δράσεις στο κτήριο. (Πολυτεχνείο 1973, 40 Χρόνια Αντίσταση σ. 34)

Εικόνα 27: Οι φοιτητές φτάνουν στα όρια των αντοχών τους. Αναζητούν έστω και για λίγο μια σύντομη ανάπαυση. (Πολυτεχνείο 1973, 40 Χρόνια Αντίσταση σ. 42)

Εικόνα 28: Ο κόσμος στέκεται στο πλευρό των φοιτητών προμηθεύοντάς τους με απαραίτητα εφόδια.
(Πολυτεχνείο 1973, 40 Χρόνια Αντίσταση σ. 44)

Εικόνα 29: Το άρμα μάχης λίγο πριν την εισβολή του στο Πολυτεχνείο. (Ιστορία του Ελληνικού Έθνους τ.ΙΣΤ σ. 281)

Εικόνα 30: Οι υπεύθυνοι της καταστροφής προσπαθούν να σβήσουν τα ίχνη της εισβολής.
(Πολυτεχνείο 1973, 40 Χρόνια Αντίσταση σ. 88)

Εικόνα 31: Το τανκ άφησε πίσω του καταστροφή και θάνατο. (Πολυτεχνείο 1973, 40 Χρόνια
Αντίσταση σ. 91)

Εικόνα 32: Εικόνες καταστροφής μετά την είσοδο του τανκ (Εδώ Πολυτεχνείο, *Τα Νέα* σ. 144-145)

Εικόνα 33: Καταστροφές καταστημάτων από δοσίλογους προκειμένου να παραπλανηθούν οι αστυνομικοί για δήθεν νεκρούς συναδέλφους τους. (Πολυτεχνείο 1973, *40 Χρόνια Αντίσταση* σ. 67)

Εικόνα 34: Αφίσα για τον εορτασμό της πρώτης επετείου του Πολυτεχνείου (Εικόνες της Εξέγερσης, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο)

Εικόνα 35: Αφίσα της ΟΣΕ καλεί στον εορτασμό της πρώτης επετείου του Πολυτεχνείου το 1974 (Εικόνες της Εξέγερσης, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο)

Εικόνα 36: Πολυτεχνείο, 24 Νοεμβρίου 1974 (Εικόνες της Εξέγερσης, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο)

Εικόνα 37: Ο λαός τιμά τον αγώνα των φοιτητών του Πολυτεχνείου. (Πολυτεχνείο 1973, 40 Χρόνια Αντίσταση σ. 114)

Εικόνα 38: Εορτασμός της επετείου της φοιτητικής εξέγερσης. (Πολυτεχνείο 1973, 40 Χρόνια Αντίσταση σ. 117)

Περίληψη

Τα όσα συνέβησαν τις ημέρες εκείνες του Πολυτεχνείου, πολλοί τα εντάσσουν στο πλαίσιο μιας εξέγερσης. Οι ίδιοι οι πρωταγωνιστές όμως μιλούν περισσότερο για ένα ξέσπασμα. Όπως υποστηρίζουν, μια εξέγερση απαιτεί τέχνη, προετοιμασία, ηγεσία, μέσα και οργανωτικές δομές. Στη συγκεκριμένη περίπτωση είχαμε να κάνουμε περισσότερο με μια νεανική ορμή και έναν αυθορμητισμό που προέρχονταν από την ανάγκη για ελευθερία και δημοκρατία, δύο στοιχεία που είχε εξαλείψει το καθεστώς της Χούντας.⁶⁵

---

⁶⁵ Γ. Γάτος, *ό. π.*, σ. 224.